

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL ANTROPOLOJİ
ANABİLİM DALI

ERKEK OLMA YOLUNDA “ASKERLİK DURAĞI”

Yüksek Lisans Tezi

Zeynel KARACAGİL

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Meryem BULUT

Ankara - 2014

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL ANTROPOLOJİ
ANABİLİM DALI

ERKEK OLMA YOLUNDA “ASKERLİK DURAĞI”

Yüksek Lisans Tezi

Zeynel KARACAGİL

Ankara - 2014

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL ANTROPOLOJİ
ANABİLİM DALI

ERKEK OLMA YOLUNDA “ASKERLİK DURAĞI”

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Meryem Bulut

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınav Tarihi:.....

TEŞEKKÜRLER

Askerlik dönemimde ve askerlik sonrası yardımlarını benden eksik etmeyen ve yaşadıkları hikâyelerini benimle paylaşan, Jandarma 353 – 1 kısa dönem asker arkadaşlarımın hepsine en içten teşekkürlerimi sunarım. İsimlerini sayamadığım uzun ve kısa dönem askerlik görevlerini yapan arkadaşlarım ve komutanlarıma bu teşekkürü bir borç bilirim.

Saha öncesi ve sonrası yardımlarını benden eksik etmeyen Ankara Üniversitesi Sosyal Antropoloji Öğretim Elemanlarına; Prof. Dr. Aslı Yazıcı Yakın'a, Yrd. Doç. Dr. Çağlar Enneli'ye, Arş. Görv. Ceren Aksoy Sugiyama'ya, Arş. Görv. Didem Öztürk'e, Arş. Görv. Özlem Dişli'ye teşekkür ederim.

Saha sonrası yardımlarını eksik etmeyen, Hititoloji Bölümü Öğretim Elemanı Arş. Görv. Ali Osman Tiro'ya, Sümeroloji Bölümü Öğretim Elemanı Arş. Görv. Ömer Kahya'ya teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmamdan önce ve sonra hep yanımda olup, yardımlarını benden eksik etmeyen ve askerlik sürecimde gerçekleşen olumsuzlukları üzerimden atmamda yardımcı olan aileme en içten teşekkürlerimi sunarım. Bu sürecin başından sonuna kadar hep yanımda olan Cansu Aral'a teşekkür ederim.

Tez danışmanım Doç. Dr. Meryem Bulut'un ufuk açıcı görüş ve önerileri, teze yapmış olduğu katkılarından dolayı teşekkür ederim.

ÖZET

Tez çalışmasında askerlik hizmeti üzerine milliyetçilik, iktidar, itaat, disiplin ve otorite kavramları aracılığıyla antropolojik bir değerlendirme yapılmıştır.

Çalışmada, Türkiye’de askerlik hizmetinin erkekliğin kuruluşunda ki etkilerine ve erkeklik kimliğinin inşasında ki rolüne bakılmıştır. Ülkemizde erkeklik söyleminin oluşmasında askerliğin büyük bir etkisinin olmasından dolayı bu konu farklı yönlerden ele alınarak, konunun hangi temeller üzerinde şekillenerek geliştiği, tezin temel kavramları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Çalışma, askerlik hizmetim süresinde yapmış olduğum gözlem ve görüşmeler sonucu elde edilen veriler ile değerlendirilmiştir. Askerlik hizmetim süresinde, hem kendi deneyim ve gözlemlerim hem de farklı kültürel ve sosyo – ekonomik yapıya sahip erklerin askerlik deneyimleri ve hikâyeleri, araştırmanın temel verilerini oluşturmaktadır.

ABSTRACT

Nationalism thesis on military service, power, obedience, discipline and authority through an assessment is made of anthropological concepts.

In this study, the impact of military service in Turkey and has been looking at the role of the establishment of masculinity in the construction of masculinity identity. Due to a large influence of the military in the formation of masculinity discourse in our country by considering the different aspects of this issue, which is shaped to have developed on the basis of the subject is assessed on the basis of basic concepts of the thesis.

Study, observation I made my military service in time and interview data obtained were analyzed with the result. In military service time, both my own experience and I observe different cultural and socio - military experiences and stories with the economic structure of power constitutes the basic data of the study.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜRLER.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
1. ERKEK OLMA YOLUNDA “ASKERLİK DURAĞI”	1
2. YÖNTEM	6
2.1. Araştırmanın Metodolojisi	6
3. BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE	8
3.1. MİLLİYETÇİLİK.....	8
3.2. İKTİDAR.....	20
3.3. İTAAT, DİSİPLİN VE OTORİTE.....	29
4. BÖLÜM: TARİHSEL ÇERÇEVE	39
4.1. ASKERLİK VE ERKEKLİK.....	39
4.1.1. Askerlik	39
4.1.1.1 Ulus Devlet ve Modern Ordular	39
4.1.1.2. Modern Ordularda Temeli Zorunlu Askerlik.....	44
4.1.1.2.1. Türkiye’de Zorunlu Askerliğin Geçmişi.....	49

4.1.1.3. Askerlik ve Vatandaşlık	53
4.1.1.4. Türkiye’de Militarizmin İnşası	57
4.1.2. Erkeklik	63
4.1.2.1. Erkekliğin Toplumsal İnşası.....	63
4.1.2.2. Türkiye’de Erkekliğin Durakları	67
4.1.2.3. İdeal Erkekliğin Beden Terbiyesi Aracılığıyla Kurgulanması	71
5.BÖLÜM: ALAN ARAŞTIRMASININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	75
5.1. Askere Gidiş Süreci	75
5.1.1. Gidiş Biletini Almak ya da Erkekliğini İspatlamak	75
5.1.2. İspatlanmış Erkekliğin, Verilen Yemek ile Onanması	83
5.1.3. Yolculuk Vakti “En Büyük Asker Bizim Asker”	90
5.2. Erkekliğin Durağı Kışla	97
5.2.1. Geri Dönüşü Olmayan Kapıdan Giriş.....	97
5.2.2. Değişim için Hazırlık.....	101
5.2.3. Toyluk Eğimi Olan “Acemilik”	114
5.2.4. Gerçek Asker Olma “Yemin Töreni”	123
5.2.5. Erkek Olma	127

5.2.5.1. İktidar “Kabullenış”	127
5.2.5.2. İtaat – Disiplin – Otorite “Ortama Uyum Sağlama”	131
5.2.5.3. Hiyerarşi “Mekanizmaları Öğrenme ve Kabul Etme”	140
5.2.5.4. Erkeklik Eğitiminin Bitmesi “Askerliğin Bitmesi”	145
5.2.6. Erkek – Adam Oldum	148
SONUÇ.....	150
KAYNAKÇA	156

1. ERKEK OLMA YOLUNDA “ASKERLİK DURAĞI”

“Erkek Adam Bunu Yapar mı”?

Erkek adam bunu yapar mı söylemiyle ne çok karşılaşmışsındır. Toplumsal yapı pratiklerinde tanımlanmış olan cinsiyet rolleri içinde erkeklere biçilen rollerin dışında gösterilen davranışlarda bu söylemi sıkça kullanırız. Erkeklik denen toplumsal konumu, geçirmiş olduğu katmanlara bakmadan anlamak mümkün değildir.

Cinsiyetler arasındaki ilişkileri anlamak için sadece kadınlar ve erkekler arasındaki ilişkilere bakmak yeterli değildir. Toplumsal ilişkilerin taşıdıkları anlamların oluşumu, cinsiyet farklılıklarından meydana gelmektedir. Bundan dolayı cinsiyet farklılıkları diğer toplumsal farklar ile aynı toplumsallığın farklı özellikleri olarak ortaya çıkmaktadır. Gündelik yaşamda sıkça uygulanan bir davranış modeli olan özel ve kamusal davranış mekanizmalarından farklı ahlaki, siyasi ve hukuki ilişkilerin inşa edildiğini anlamak, cinsiyete dayalı ilişkileri anlamak demektir. Aynı süreçte toplumsal davranışları dişil ve eril özellikler üzerine inşa edilir.

İnsanların toplum içindeki varlıkları, cinsiyetlere göre oluşturulmuş, guruplar - cemaatler içinde kabul edilir ve anlam kazanır. Kültürel etkiler

içerisinde şekillenen toplumsal modeller ve kalıplar değişmeyen kategoriler ve yapılar değildirler. Toplumsal yapılar; ihtiyaçlar çerçevesinde cinsiyet modelleri oluştururlar. Cinsiyete bağlanan anlamlar ve modeller bu ihtiyaç örüntüsüne uygun olarak toplum içinde değişmektedir. Kadınların farklı mekanizmalar içinde düzene sokulması gibi, erkekler de, toplum içinde ortaya çıkan ihtiyaçlara göre farklı araçlarla ve çeşitli ritüel ve törenlerle hizaya getirilerek “erkek – adam” edilirler.

Toplumsal yapının biyolojik cinsiyete yüklemiş olduğu anlamlara bağlı olarak kadın – erkek kimliklerinin kategoriler ile birbirinden ayrılması, toplumsal kurumları karakterize eder. Erkeklik cinsiyetinin, toplumsal olarak kategorize eden aşamalardan biri olan “askerlik” de, erkek olma yolunda büyük bir durak olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Türkiye’de askerlik hizmetinin, erkeklik modelinin oluşmasında ki etkilerine ve erkeklik kimliğinin inşasında ki rolüne bakmayı hedef alan bu çalışma; kavramsal çerçevesinde ele alınacak olan erkeklik söylemi, askerlik kurumunda oluşturulan iktidar, otorite, itaat ve disiplin kavramları üzerinden incelenecektir. Ülkemizde erkeklik söyleminin oluşmasında askerliğin büyük bir etkisinin olmasından dolayı bu konuyu farklı yönlerden ele alınarak konunun hangi temeller üzerinde şekillenerek geliştiğini ve günümüzdeki halini aldığını anlamaya çalışacağız. Böylece **toplumsal**

açından erkeklik rollerinin hangi aşamalardan geçtiği, erkekliğin hangi mekanizmalarda üretildiği, erkeklerin bu mekanizmalardan nasıl etkilendikleri, bunlar arasında geçişi nasıl sağladıkları daha yakından incelendikçe kültürel kodlar daha kolay çözülecektir.

Çalışma çok geniş bir alanı kapsadığı için sınırlamalara gidilerek konunun daha anlamlı ve yapılabilir boyutlara indirgenmesi sağlanmış olacaktır. Sınırlama coğrafi alan, konu ve görüşülen kişi olarak üç ana kısma ayrılacaktır.

Coğrafi sınırlamanın ilk basamağını ülke olarak belirleme gelmektedir. Çalışma, Türkiye’de Ankara ilinde jandarma olarak askerlik hizmetini yapmış kişiler ile yapılacaktır. Ankara ilinin seçilmesinin nedeni konumu ve askerlik kurumunun merkezi olması ve askerlik hizmetimi bu ilde yapmış olmamdan dolayıdır. Görevini jandarma olarak yapan askerlerin seçilmesinin nedeni ise; jandarmanın diğer askeri birliklerden daha farklı bir görev sahasının olmasından yani toplum ile iç içe olan kolluk kuvvetini uygulamasından sorumlu olduğu için bu birlik seçilmiştir. Jandarma toplumla iç içe görev yapmasından dolayı çalışmamızın temelini oluşturan erkeklik söyleminin yansımalarını daha kolay gösterebilir ve askerliğin etkileri daha yakından irdelenebilir.

Türkiye’de yasalar ile zorunlu hizmet haline gelmiş olan askerlik hizmeti, erkeklerin yaşamının belirli bir dönemini içine almaktadır. Sosyal ortamdan uzaklaşarak, erkekler topluluğu içinde geçirilen zamanda erkekler, cinsiyet rollerini – kimliklerini şekillendiren bir deneyim yaşıyorlar. Bu deneyim, toplumsal hayatın içinde işleyen erkeklik mekanizmalarını açığa çıkardığı gibi, sonraki hayatlarını da belirleyecek çok önemli etkilere neden olmaktadır..

Çalışma, bir grup ile çalışılarak erkekliğin kültürel kodlarını “askerlik hizmeti”nde arayacaktır. Bu çalışmanın önemli farkı verilerin birinci elden antropolojik gözlem ve deneyim yani katılımcı gözlem olarak toplanmasıdır. Başka bir ifadeyle otoetnografik tekniği ile verilerin toplanmış olmasıdır. Çalışmada incelenen malzemeler iki kaynaktan alınmakta: Askerliğimi yaptığım dönemde, yapmış olduğum etnografik gözlemler sonucunda uzun dönem ve kısa dönem askerler ile yakın temasta gerçekleştirdiğim görüşmeler ve başka kışlalarda askerliğini yapmış olan kişiler ile yapılan görüşmelerdir. Görüşme ve sözlü tarih tekniğini bir yöntemsel araç olarak belirledik ve anlatıların, Türkiye’deki toplumsal yapı çeşitliliğini yansıtması için farklı coğrafi bölgelerden, farklı sosyo – kültürel yapıya sahip kişiler tercih edilmiştir. Bu bağlamda araştırma kapsamında aşağıda ki sorulara yanıt aranacaktır:

1. Görüşülen kişilerin ait oldukları sosyal sınıfların özellikleri nelerdir?
2. Eğitim düzeyi, askerlik sürecine nasıl etki ediyor?
3. Politik görüşü askerliği nasıl etkilemektedir.
4. Askerlik kurumunda geçen süre erkeklik algısında neleri değiştirmektedir?
5. Askerlikte, hiyerarşi nasıl kurulmaktadır?
6. Askerlik dönüşü sivil hayatta, hiyerarşi nasıl kurulmaktadır?
7. Askerlik hizmeti, erkeklik rollerinin üretilmesinde nasıl bir konumdadır?
8. Askerlik hizmetini erkekler nasıl anlamlandırılıyor?
9. Toplumun askerlik hizmetine yüklediği anlamların, erkeklerde nasıl bir yansıması vardır?
10. Askerlik – militarizm söylemi toplum içinde gelişirken, cinsiyetçilikten nasıl yararlanmaktadır?

Bu soruların cevaplarını bulmak için Türkiye'nin farklı coğrafi bölgelerinden kültürel, sınıfsal ve ideolojik farklılıkların yansıtılması açısından çeşitli yaş ve mesleklerde askerlik görevini yapmış 116 kişi ile görüşüldü. Bu 116 kişiden, 26 kişi uzun dönem askerlik hizmeti yapan askerlerden oluşmaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Metodolojisi

Askerlik, erkeklere disiplin ile etkili bir şekilde şiddet uygulamayı gerçekleştirebilecek yetenekler kazandırmasının yanı sıra *“öldürme iznini”* dahi emir ve itaat ile her zaman yerine getirmeye hazır biri olmayı öğretmektedir. Kısaca bir emir ile öldürecek ve bunu yaparken kendi hayatını tehlikeye atacak bir duruma getirmektedir. Bu bağlamda askerlik kurumunun, ülkemizde ürettiği askerlik söylemlerini erkekler ile bağdaştırması, itaati kolaylaştıran bir etken olarak karışımıza çıkmaktadır. Hemen hemen bütün ordularda uygulanan mekanizmalar, toplum üzerinde de aynı etki için çalışmaktadır. Bütün bu ritüel ve yaptırımların temel nedeni; askeri disiplin ve itaat ile verilen görevlerin kusursuz bir şekilde yerine getirilmesini sağlamaktır.

Yukarda anlatılan mekanizmalar, erkeklerin askere alınması ile başlayan aşamada kullanılmaktadır. Ama bu uygulamalar kadar önemli bir mekanizma ise askere alınmadan çok önceleri başlayan zihinsel aşılamalardır. Yani erkeklerin kendilerini, zorlayıcı askeri eğitime, yetiştirmenin zorlayıcı ve karşılanması imkânsız taleplere teslim etmeye, savaşta kullanılmanın tehlikelerini göze almayı, askeri eğitimi zorlayıcı ve

sıkıcı olarak değil de kahramanca, istekli ve fedakârca yapmayı ve erkekliğin ispatı olarak görmesini sağlayacak söylemlerin oluşturulmasıdır.

Araştırmada otoetnografi¹ yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın konusu olan durumlar doğal ortamlarında incelenir ve tümünden gelim hipotezleriyle test edilmez. Çalışmada veriler, araştırmacının doğal ortamla etkileşim içinde olması, ayrıntılı gözlemleri ve incelemeleriyle toplanmaktadır. Kısaca; var olan kültürü anlamak ve bu kültürü anlayabilmek için çeşitli örüntüler geliştirmektir.

¹ İlk kez Heider tarafından, 1975 yılında kullanılmaya başlanmıştır. Otoetnografi kısaca; kültürel deneyimi anlamak için araştırmacının kişisel deneyimini betimlemesi ve sistematik olarak çözümleyip, analiz etmesidir. Bochner, otoetnografinin, kişisel kültüre bağlayan, bilincin çoklu katmanlarını gösteren bir tür otobiyografik yazım tekniği olduğunu söyler.(Porter, 2004) Otoetnografi yapmak ve yazmak, otobiyografi ve etnografyanın ilkelerini kullanmaktadır. Bu nedenle, otoetnografi, bir yöntem olarak, hem bir süreç hem de bir üründür.(Ellis vd. 2011, s.1) Etnografi araştırmacıları; kültürle ilişkili pratikleri, ortak değer ve inançları inceler, gerek incelenen kültürün üyelerinin ve gerekse yabancıların o kültürü anlamalarını sağlamak amacıyla deneyimlerini paylaşırlar. Otobiyografi ve etnografinin birleştiği bir yöntem olarak otoetnografi’de ise; bir kültürün parçası olmak veya belli bir kültürel kimliğe sahip olmaktan kaynaklanan ya da bu yolla olanaklı kılınan epifaniler (*hatırlanan, kişinin hayatını önemli ölçüde etkilediğinin bilincine varılan momentler, yaşandıktan sonra artık hayatın eskiden olduğu gibi kalamadığı olaylar, kişiyi yaşanan deneyimi analiz etmeye zorlayan varoluşsal kriz zamanlarına tekabül eder*) hakkında, seçici ve geçmişe dönük bir biçimde yazılır (Ellis vd., 2011, s.3)

3. BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

3.1. MİLLİYETÇİLİK

“Vatan Sağ Olsun” söylemini toplumumuzda sıkça duyarız. Bu söylemin altında büyük bir soru yatmaktadır. *İnsan neye değer veriyor?* Ordusu olan bütün devletler, insan hayatında neyin daha değerli olduğunu biliyorlar.² Ama toplu yaşama geçildiğinden beri hep bazı şeyler insan hayatında daha değerli görülmüş, ama hiç biri bu soruya verilen yanıt kadar kalıcı olup, geniş kitlelere ulaşmamıştır. Millet, örgütlenme biçimi olarak ortaya çıkışından beri, insan hayatında bireyden ve insanın yaşamından değerli olmuştur.

Milliyetçilik araştırmalarında genellikle üç dönemden söz edilmektedir. Birinci Dünya Savaşı öncesi, 1918-1945 ve 1945 sonrası.

18. ve 19. Yüzyıllarda milliyetçiliğin kökenleri genel olarak Alman romantik düşüncesinde aranmaktadır. Hans Kohn’a göre romantik akım 1800’lerden sonra Alman milliyetçiliğinin yükselmesinde etkili olmuştur.³ Romantik dönemin düşünürlerinde, siyasal bir söylem programı yoktu; yarattıkları akım daha çok estetik bir devrim olarak görülebilir. Yalnızca

² Billih, M. (1995). Banal Nationalism. Londra: Sage Publication. s. 1

³ Hans, K. (1950). Romanticism and the Rise of German Nationalism. Cambridge: The Review of Politics. s. 4

Almanların kendi özgürlüğüne karşı yaptığı vurgu, Alman olma düşüncesinde etkisi büyüktür.

Fichte, bireylerin yalnız olduklarında birer hayalet olduğunu, ancak bir bütün içinde yer aldıklarında anlam ifade ettiklerini iddia eder. Bireyin özgürlüğü, ancak bütünle kaynaşması ile mümkün olacaktır. Buna göre devlet, kişisel çıkarlarını korumak amacı ile bir araya gelmiş insan topluluğundan ibaret değildir. Devletin kendi bütünlüğü vardır ve bireyden önce gelir. Yalnız bu ikisinin, devlet ve bireyin bir olduğunda bireysel özgürlük gerçekleşebilir.⁴

Fichte dünyayı Almanlar ve Alman olmayanlar olarak ayırmıyordu. Ona göre insanların özgürlüğüne inananlar ve inanmayanlar vardı. Birinci gruba dâhil olan insanlar, nerede doğduklarının, hangi lisanı konuştuklarının önemi olmayıp Alman sayılmaktaydılar.⁵

Bu düşünceleri destekleyen bir diğer düşünür Johann Gottfried Herder'dir. Herder'in düşüncesinin temelinde, insanı diğer insanlar ile iletişim kurmasını sağlayan dil yatmaktadır. Çünkü dil bir düşünce tarzıdır. Ortak dil konuşan insanlar, millet olmanın ilk aşamasını meydana getirirler. Millet ise ailenin bir parçasıdır. Çünkü dilin paylaşıldığı ve aktarıldığı en küçük insan grubu ailedir. Her insan her hangi bir dilin ya da topluluğun

⁴ Kadeurie, E. (1994). Nationalism. Oxford.

⁵ Özkırmılı, U. (1999). Milliyetçilik Kuramları. İstanbul: Sarmal Yayınevi. s. 33

parçasıdır. Bu model sadece dil için değil, dil gibi algılanabilecek olan gelenek ve görenekler, kanunlar içinde geçerlidir.

Herder milleti bir **aile** olarak tanımlarken İbranileri örnek almıştır. İbraniler, değişik kavimlerden olmalarına ve farklı toplumsal örgütlenişlere sahip olmalarına rağmen kendilerini tek bir halk gibi görmüşlerdir.⁶

Birinci Dünya savaşı öncesi milliyetçiliğin tarihini Renan'ın sözleriyle kapatırsak; Milletleri millet yapan kahramanlıklarla dolu ortak bir geçmiş, büyük liderler ve gerçek zaferlerdir.⁷ Yani milleti, ırk, din, dil gibi nesnel öğeler ile açıklamaya karşı çıkmıştır.

1918-45 arasındaki dönemdeki milliyetçilik anlayışına baktığımızda, milliyetçilik daha tarafsız bir tutumla ele alınmaktadır. Bu dönemde milliyetçiliğin, sistematik olarak incelendiği ilk dönemdir.⁸ Bu döneme imzasını atan Alman asıllı tarihçi Hans Kohn'undur. Kohn'a göre iki tür milliyetçilik vardır: Batılı – isteğe bağlı milliyetçilik ve Doğulu – organik milliyetçiliktir. Kohn; Fransa, İngiltere ve Amerika'da ki milliyetçiliğin daha akılcı ve iyimser bir niteliğe sahip olduğunu söyler. Çünkü bu ülkelerdeki milliyetçilik, toplumun sözleşmesine dayalı olması ve toplumsal ilerleme düşüncesine hizmet etmesinden dolayı, Kohn bu ülkelerdeki milliyetçiliğin

⁶ Barnard, F. (1983). National Culture and Political Legitimacy. Pennsylvania. s. 246

⁷ Ishay, M. (1995). Introduction, s 8

⁸ Özkırımlı, U. (1999). Milliyetçilik Kuramları. İstanbul: Sarmal Yayınevi. s. 55

akılcı ve iyimser bir nitelikte olduğunu söylemektedir. Ama Doğuya gidildikçe milliyetçilik, daha çok duygusal ve otoriter bir yapıya bürünmektedir. Kohn'nın bunun temel nedeni olarak, halkın geri kalmışlığını görüyor. Bu milliyetçilik türünde, folklorik değerler daha ağırlıklıdır.⁹ Kohn'anın sınıflandırılmasından da anlaşılacağı üzere, bu dönemde millettten ya da milliyetçilikten çok milliyetçilik ideolojisine ağırlık verilmektedir. 1945 ve sonrası döneme geldiğimizde (milliyetçilik), sömürge imparatorluklarının çökmesiyle Avrupalıların egemenliğinde olan yerlerde kurulan yeni devletlerin, milliyetçilik çalışmalarında yeni bir ekol gelişir. Bu ekolün temelini *modernleşme* oluşturmaktadır.¹⁰

1990 sonrasına hâkim olan modernist bakış açısı, milletler ve milliyetçiliğin modern çağa ait yapılar olduğunu söyler. Bu yaklaşıma göre milletler ve milliyetçilik kapitalizm, sanayileşme, merkezi devletlerin kurulması, kentleşme gibi modern süreçlerle birlikte ortaya çıkmıştır.¹¹

Sosyal bilimler literatüründe, milliyetçiliğin oluşumunu birbirinden farklı süreçlerde anlatmaya çalışan birçok milliyetçilik kuramları olmuştur. Tom Nairn, milliyetçiliği Marksizm'in tarihi başarısızlığı olarak görmektedir. Nairn'e göre, hem kurumsal hem de uygulama alanındaki bu başarısızlık sadece Marksistlere özel bir durum olmayıp, o dönemde hiçbir kimse

⁹ D. Smith, A. (1996). Nationalism and the Historians . Londra. s. 182

¹⁰ Özkırımlı, U. (1999). Milliyetçilik Kuramları. İstanbul: Sarmal Yayınevi. s. 97-98

¹¹ Özkırımlı, U. a.g.e. s. 98

milliyetçilik kuramı üretememiştir. Çünkü kuram için gerekli şartlar ve ortam oluşmamıştı. Nairn, milleti ve milliyetçiliği, toplumun gelişim sürecinde aramayı eleştirir, milliyetçiliğin köklerini toplumun köklerinde değil, dünyanın genel tarihsel gelişim sürecinde araştırılması gerektiğini belirtir. Öte yandan Nairn'e göre milliyetçiliğin gelişimi, kapitalist ekonomin on sekizinci yüzyıldan günümüze kadar gelen dengesizliğinin sonucudur. Yani sanayisi gelişmiş ülkeler, geri kalmış ülkeler üzerinde üstünlük kurarak onların gelişmeleri ile kendi aralarındaki uçurumu artıracaklardır. Bu durumda da geri kalmış ülkelerdeki seçkin insanların (yöneticiler, zenginler...) halkı gelişme yolunda gitmeye ikna etmesi gerekmektedir. Nairn'e göre, geri kalmış ülkeler, gelişmiş ülkeleri taklit ederek, onların seviyesine ulaşmayı hedef edinmelidirler. Bunu da diğer ülkelerin müdahalesi olmadan yapmalıydılar. Bunu başarmanın tek yolu ise, dış güçlere karşı kendi ayırıcı kimliklerinin bilincine varmış topluluk oluşturmaktır. Yani, etnik kökeni, dili, derisinin rengi vb. özelliklerini kullanarak bütünleşmektir.¹²

Eric J. Hobsbawm ise milliyetçiliği siyasi çıkarlarla açıklamaya çalışan bir Marksist tarihçidir ve aynı zamanda modern yaklaşımın savunucularındandır. Hobsbawm, milletleri ve milliyetçiliği toplum mühendisliğinin icadı olarak görür. Burada açıklığa kavuşturulması gereken

¹² Tom, N. (tarih yok). The Brek. Up Of Britian, s. 340

olgu icat edilen gelenekleridir. İcat edilen gelenekler, toplumsal olarak kabul edilmiş kurallar, ritüeller, törenler, semboller ve alışkanlıklardır. Bunlara bakılmasını istemesinin nedeni ise, uygulamaların sürekli tekrarlandıklarında belirli değerlerin ve davranış modellerin kabul edilerek doğallaşması sağlanır. Böylece geçmiş ile gelecek arasında bir bağ kurulur.¹³ Bu gelenekler, toplumsal grupları oluşturan kişiler arasındaki dayanışmayı güçlendirme amacındadır.

Hobsbawm, milletlerin toprağa bağlı devletlerin ortaya çıkmasından sonra söz edildiğini söyler. Devlet ve milleti, birbirinden ayrı olarak ele almanın anlamsız olduğunu öne sürer ve tanımında milliyetçiliğinin; önceden var olan kültürleri aldığı ve onları millete dönüştürdüğü ve bazen milletleri icat ettiğini belirtir.¹⁴

Hobsbawm, 20. yüzyıl sonlarında görülen milliyetçilik hareketlerinin ise genellikle bölücü, parçalayıcı olduğunu ve bunların modern siyaset örgütleniş mekanizmasının reddi anlamını geldiğini öne sürer. Kısaca açıklamaya çalıştığı durum, modernleşmeden korkan insanların vermiş oldukları tepkidir.¹⁵

¹³ Özkırımlı, U. (1999). Milliyetçilik Kuramları. İstanbul: Sarmal Yayınevi. s. 138

¹⁴ Hobsbawm, E. (2006). çev. Osman Akınay Milletler ve Milliyetçilik. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. s.8-20

¹⁵ Hobsbawm, E. a.g.e. s 183

Sosyal bilimler literatüründe milliyetçilik üzerine çalışma yapan araştırmacıların hepsinin, düşüncesini kabul ettiği E. Gellner'e göre milliyetçilik; siyasi birim ile ulus birimlerinin bir birleriyle uyumlu olması gerektiğini savunur ve modern çağa özgü bir olgu olduğunu belirtir.¹⁶

E. Gellner insanlığın tarihine üç evrede bakmıştır: Avcı – toplayıcı, tarımsal ve modern toplumlar olarak. Avcı – toplayıcı toplumlarda kurumsal bir merkezi örgütlenme olmadığı için, milletler ve milliyetçiliğin ortaya çıkması olanaksızdı. Tarım toplumlarında merkezi bir siyasi örgütlenme vardır ama toplumsal yapıda güç statüye göre belirlenmektedir. Bundan dolayı toplumu bağlayıcı yapıya sahip olan milliyetçilik düşüncesinin doğması mümkün olmamıştır.

Modern toplumlarda ise milletler ve milliyetçiliğe ihtiyaç duyulmaktadır. Nedeni ise, modern toplum öncesinde toplumsal statüler doğuştan belirleniyor, sonradan kazanılamıyordu. Modern toplumlarda ise bu durum tamamen farklı olup, toplumsal roller herkesin kazanabileceği bir mekanizmaya bürünmüştür. Böylece toplumsal sınıflar arasında geçiş sağlanmıştır.¹⁷

Modern toplum da üretim, sürekli değişen bir iş bölümüne dayanmaktadır. Tarım toplumlarında görülen sınıfsal tabakaların sertliği,

¹⁶ Özkırmılı, U. a.g.e. s. 135

¹⁷ Özkırmılı, U. (1999). Milliyetçilik Kuramları. İstanbul: Sarmal Yayınevi. s. 138

modern toplumda daha esnek ve geçişken bir yapıdadır. Uzmanlık alanlarının artması, eğitimin daha standart ve disiplinli olmasını gerektirmektedir. Bu eğitim önceki toplumlardaki eğitimlere göre çok önemliydi. Geçmiş toplumlarda eğitim aileye dayalıydı, şimdi ki sistem ise karmaşık ve iletişim ağırlıklı işlemektedir. Temel amacı, toplumda ortak bir dilde okuyup yazabilmesini sağlamak, böylece anlaşmayı kolaylaştırarak yaygınlaştırmaktır. Bu toplumda saygı ve statü, belirli dilde ve kültürde eğitim olarak sağlanmaktadır. Bu karmaşık ve bütünsel eğitim sisteminin denetimini ve devamını ancak modern devlet siyasi örgütlenmesi sağlayabilir.¹⁸

Benedict Anderson milliyetçiliğin, siyasi ideolojilerle ilişkilendirilerek değil, kültürel mekanizmalar ile incelenmesinin doğru olduğunu belirtir. Kültürel mekanizmalar diye kast ettiği; dinsel cemaatler, hanedanlık mülkleri, akrabalık gibi olgulardır. Bu gözlemiyle kendi tanımını yapar: Millet, hayal edilmiş bir siyasi topluluktur – kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık olacak şekilde hayal edilmiştir. Hayal edilmiştir, çünkü millet olarak birbirlerini tanımayacaklarını söyler ve çoğu hakkında hiç bir şey istemeyecektir ama her birinin zihninde birlikteliklerinin hayali olarak yaşamaya devam eder.¹⁹ Bu bağı bir gazete örneği ile anlatır. Her

¹⁸ Hobsbawm, E. (2006). çev. Osman Akınay Milletler ve Milliyetçilik. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. s. 64

¹⁹ Anderson, B. (2004). çev. İskender Savaşır Hayali Cemaatler. İstanbul: Metis Yayınları. s. 20

hangi bir gazetenin ön sayfasında birbirinden ilgisiz gibi görünen pek çok haber vardır. Ama aslında onlar birbirinden ayrı değildir, çünkü hepsi aynı günde gerçekleşmiş olaylardır. Gazete ki tarih bize yaşamın yavaş yavaş aktığını hatırlatır. Gazetenin o sayısının bizim gibi binlerce kişi tarafından sabahın belirli saatinde okunduğunu biliriz. Bu aslında gizli ve sessiz bir kişisel törendir, isimlerini bilmediğimiz, tanımadığımız insanlar ile paylaştığımızı biliriz. Kısaca hayal edilmiş topluluğa duyulan güveni gösterir.²⁰

Milliyetçiliğin oluşmasında en büyük etkiyi, kapitalizmin yayıncılık sektörüne girmesi yapmıştır. İlk zamanlarda yayıncılık sektörü Latince bilen okurlara hitap etmekteydi. Ama kapitalizmin daha çok kar amacından dolayı okuyucu kitlesinin arması gerekmektedir. Bu kitleye ulaşabilmek için halk dilinde kitaplar basılmaya başlandı. Buda milli bilincin oluşmasında büyük katkılar sağladı. Bu süreçte, milli bilincin oluşmasında üç gelişme etkili olmuştur. İlki Latincenin dini ve günlük yaşamdan çıkması olmuştur. İkinci gelişme reform hareketidir. Reform hareketinin temeli kapitalist yayıncılığa dayanmaktadır. Çünkü siyasi ve dini mesajlarını yayıncılık sayesinde geniş

²⁰ Anderson, B. (2004). çev. İskender Savaşır Hayali Cemaatler. İstanbul: Metis Yayınları. s. 47-48

kitlelere ulaştırmıştır. Son gelişme ise idari halk dillerinin doğuşudur. Anderson son gelişmeyi diğerklerinden ayrı tutar.²¹

Anthony D. Smith milliyetçiliğı anlayabilmek için öncelikle milli kimliğin kolektif bir kültürel biçim olarak ele alınması gerektiğini belirtir. Yani modern milliyetçiliklerinin geçmiş bağılılıklarının dikkate alınmadan anlaşılamayacağıdır. Smith çalışmalarında tanımlamaya çok önem verir ve kendi özgül tanımını geliştirmeyi yeğler. Smith'e göre millet; Tarihi toprağı paylaşan, ortak mitleri ve tarihsel anıları, kitlesel bir kamu kültürü, ortak ekonomisi, tüm üyeleri için geçerli hak ve ödevleri ve belirli ismi olan insan topluluğı olarak tanımlar.²²

Smith milletin oluşumunu başlatan etkenler ve mekanizmaları anlamak için bu sürece yön veren modellerin belirlenmesi gerektiğini söylemektedir. İki tip topluluktan bahseder: Yatay ve dikey topluluklardır. Yatay etnik topluluklar, aristokratlar, bürokratlar, din adamları, zengin tüccarları içine alan bir topluluktur. Bu topluluktaki üyeler, toplum içinde ki ilişkileri üst sınıflarla sınırlıyken, komşu üst sınıflar ile ilişki içinde olmasından dolayı, coğrafi açıdan geniş bir alana yayılmıştır. Dikey topluluklar ise, halka ait topluluklardır. Kültür bu toplulukta, farklı sınıftaki insanları gelenek ve adetler etrafında bir bağ oluşturarak birleştiriyor.

²¹ Özkırımlı, U. (1999). Milliyetçilik Kuramları. İstanbul: Sarmal Yayınevi. s. 172-173

²² Hobsbawm, E. (2006). çev. Osman Akınay Milletler ve Milliyetçilik. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. s. 119

Etnik toplulukları millete dönüştürme çabalarında birçok sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bunların en büyüğü din ile etnik kimlik arasındaki bağıdır. Din ile bir millet oluşturmak çok güçtü, çünkü din pek çok etnik grup tarafından paylaşılmakta ve ayırt edici bir nitelik sunmamaktadır. Çözüm ise inanları tarihsel kültür etrafında birleştirmekte yatmaktadır. Topluma yeni amaçlar sunarak, o döneme kadar pasif olmayı seçen kesimleri harekete geçirmek gerekmektedir. Yani toplumun kendilerinin keşfettiği etnik kültürün çevresinde toplayarak millet olmaya ikna etmek. Bunların ilki belirli toprağa duyulan bağlılığı canlandırmak, ikincisi ise altın çağ mitini canlandırmaktır. Bu iki miti vatan toprağı söylemi ve etnik tarih ile birleştirerek, milleti çevresinde toplamak için kullanılmıştır.²³

Yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti kendine ait bir kimliğe ihtiyaç duymuştur. Kimlik olarak bahsettiğimiz durum ise kolektif bir kimlik olup, etnik toplulukların diğer gruplardan farkını ortaya koymak, sahiplenme duygusunu kapsar. Kısaca, dil, kültür, tarih, ortak bilinç, yaşanmış ve içselleştirilmiş bir tarihtir. Yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti, devletin bütünlüğü ve devamı için bu bilinci (kimliği) insanlara aşılacak zorundaydı. Bu bilincin oluşması için milliyetçilik ve askerlik söylem olarak çok kullanılmıştır. Öncelikle milliyetçilik bilinci oluşturularak, devletin ihtiyacı olan ordunun oluşması için bu milliyetçilik

²³ D. Smith, A. (1999). çev. Bahadır Sina Şener Milli Kimlik. İstanbul: İletişimi Yayınları s. 130-148

söylemi askerlik ile özdeşleştirilmiştir. Örneğin Türk milliyetçiliğinin oluşmasında Ziya Gökalp sosyal idealizmi kullanır. Gökalp bu sosyal idealizmle Türkçü – İslamcı – Batıcı modernizmi kullanarak ulusal bir bütünlük sağlayacak milliyetçiliğin söylemlerini oluşturmaktadır. Vatandaşa “Türk milletindeniz, İslam ümmetindeniz, Türk milleti doğuştan askerdir...” gibi söylemleri aktararak, toplumu ulus devletin gereklerine koşulsuz olarak bağlamaya çalışmıştır.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde yeni devletin ve milletin oluşum sürecinde birçok yöntem ile askerlik kültürü için çeşitli söylemler oluşturulmuştur. Bu söylemler cumhuriyetin ilk dönemlerinden günümüze kadar değişikliklerle gelmiştir. Askerlik örgütlenmesi, vatandaşın bu mekanizmayı koşulsuz bir şekilde kabul edip itaat etmesi için toplumda askerlik – milliyetçilik kavramları özdeşleştirilmiştir.

3.2. İKTİDAR

İktidar, farklı tanımlardan oluşan, açıklanması zor ve toplumsal ilişkilerin çözülmesi için önemli kavramlardan biridir. İktidar kavramı bazen gücü yani bireyin herhangi bir şeyi yapabilme yetisi anlamında kullanılırken bazen o gücün hiyerarşik üstünlük olarak diğer insanlar üzerinde kullanılma hakkı olarak anlatılabilmektedir.

İktidar, ekonomik – sınıf, statü ve parti – siyasi boyutlardan oluşur.²⁴ Sınıf aslında ekonomik iktidarın bir bölümünü oluşturur. Ekonomik iktidar, buna sahip kişilerin veya grupların buna sahip olmayanlar üzerinde istediklerini yaptırabilme gücü olarak görülmektedir. Statü, kurallar ile tanımlanmış toplumsal rollerdir. Yani toplumda otorite sahibi kişilerin, düşüncelerini diğer bireylere kabul ettirebilmeleridir. Parti, ise yasal alanlarda belirli amaçlara sahip olan grup ve kişilerin iktidarıdır. Kısaca, fiziksel şiddet mekanizmalarına sahip olan grup veya kişilerin toplumdaki hâkimiyetiyle ilişkilidir.²⁵

Jean-Marie Denquin'e göre iktidar, bir öz olarak bakıldığında iki yaklaşımı ortaya çıkmaktadır. İlk yaklaşıma göre iktidarın, kişilerin doğasında olduğunu ve bu gücün başka bir kişi üzerinde hükmetmesine yol

²⁴ Marshall, G. (2003). çev. Osman Akınhay/ Derya Kömürcü Sosyoloji Sözlüğü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları. s. 328

²⁵ Pınar , M. (2008). En Beyaz Çamaşırları En Ucuza Kim Yıkar? Reklam, Toplum Cinsiyet Kalıp Yargıları ve İktidar. Civilacademy, 6(3), s 17-19

açtığını söyler; ikinci yaklaşım ise iktidarın (gücün) kendi varlığını kabul eder. Kişiler iktidara sahip olurlar ve onu kullanırlar, yani iktidar; bu güce sahip olan kişinin bünyesinde ya da toplum kurallarında var olmaktadır.²⁶ Bu yaklaşımlar iktidarın ilişkisel yönünü vurgulamakta olup, söz konusu iktidarın olması için en az iki kişinin olması ve bunların birbiri ile ilişkide olması gerekmektedir.

İktidar bir kişiden diğerine ya da bir cinsten diğerine geçebilir ya da ilişkide oldukları kişilerin sahip oldukları iktidar güçlerinin alanları değişebilir. Connell'e göre iktidar; evde, iş yerinde ya da kurumda kaynaklar eşitsizliği olabilir. İktidar gücünü elinde bulunduran kişilerin davranışlarının sınırlanmış olması önemlidir. Nedeni ise toplumsal cinsiyet ilişkilerinde belirli güçlerin kazanılmasını sağlamaktadır.²⁷

Hume iktidarın, kişisel bir kategoriden başka bir şey olmadığını söyler ve bir veri değil, doğrulanması gereken bir hipotez olduğunu belirtir. Kendi başına insanlar ve şeyler üzerinde etki oluşturma kapasitesi olarak ortaya çıkar. M. G. Smith, iktidarın, iknadan zorlamaya kadar uzanan bir sistem olduğunu, insanlar ve şeyler üzerinde etkin şekilde kullanma kabiliyeti olarak tanımlar. Max Weber'e göre ise iktidar, belirli bir sosyal ilişki

²⁶ Denquin, J. M. (1992). Science Politique. Paris: Presses Universitaires.

²⁷ Pinar , M. (2008). En Beyaz Çamaşırları En Ucuza Kim Yıkar? Reklam, Toplum Cinsiyet Kalıp Yargıları ve İktidar. Civilacademy, 6(3), s 17-19

içerisinde, bir faile, bu ilişkiyi kendine göre belirleme yönünde verilen imkândır.²⁸

Yukarda iktidara dair birçok düşünce ve tanımlamalara yer verdik. İktidar kavramını anlayabilmek için bu alanda uzman olan Steven Lukes'in görüşlerine bakmak gerekmektedir. Lukes'in konuyla ilgili tanımlamalarına bakmadan önce, konuyla ilgili öne sürdüğü sorulara bakmakta yarar vardır; *"...İktidar bir potansiyel midir yoksa fiilen mevcut olan bir şey mi? İktidar sahip olunan bir şey midir yoksa bir ilişki mi? İktidarın sahibi kimdir ya da nedir veya onu kim ya da ne uygular? İktidar kavramından sadece bir çeşit çatışma veya karşı koyma varken mi söz edilebilir?..."*²⁹

İktidarı anlamak için öncelikle, iktidarın asimetrik bir ilişki mi yoksa uzlaşmaya dayalı bir ilişki mi olduğu soruna cevap bulunmalıdır. İktidarın asimetrik bir ilişki olduğunu savunanlar, sosyal değerler etrafında ya da ekonomik kaynaklara sahip olmasına yönelik çatışmanın önemine inanırlar. Çatışmayı ise denetim, eşitsizlik ve bağımlılık olarak kendi içinde üç gruba ayırırlar. Denetim durumunda, bir grup insanın ya da toplumsal grup diğer insan ya da grubun üzerinde iradesini kabul ettirme olarak açıklanır. Bağımlılığın olduğu durum ise, bir bireyin başka bir bireyin isteklerine zorlama olmamasına rağmen uymasıdır. Örneğin, dünya ekonomisinin

²⁸ Balandier, G. (2010). çev. Devrim Çetinkasap Siyasal Antropoloji. İstanbul: İş Bankası Yayınları. s 35

²⁹ Nispet , R., & Bottomore, T. (2014). çev. Aydın Uğur/ Mete Tuncay Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi. Ankara: Ayraç Yayınları. s. 627

zirvesinde olan ülkeler vardır. Ama bu zirvenin altında olan ülkelerde, ekonomik gelişmesi zirvede olan ülkelerin alacakları ekonomik kararlara bağımlı olurlar. Dolayısıyla her hangi bir zorlama olamadan, ekonomik gelişmişlikleri zirvede olmayan ülkeler zirvedeki ülkelere bağımlıdırlar. Eşitsizlik olarak iktidara baktığımızda ise, toplumun kıt kaynaklardan yararlanma konusundaki kapasite ve güce odaklanır. Kısaca, birinin diğerine göre toplumdaki kaynaklardan ne kadar pay alacağıdır.³⁰

İktidara dair diğer görüş ise iktidarın uzlaşmaya dayalı olduğunu savunur. Bu görüşe göre, toplumun içindeki farklı grupların çıkarı arasında çatışma olsa bile bir tarafın ya da bireyin kazancı diğer tarafın kazancına engel olmaz, toplumdaki tüm grup ve kesimler her hangi bir durumdan kazançlı çıkabilirler. Yani toplumun temeli çatışmaya değil uzlaşmaya dayanır.³¹

Liberal düşünürlere göre, güç farklı merkezlerde, geniş kesimlerce paylaşılmıştır. İktidarda pek çok merkezden yayılmış ve parçalıdır. Liberaller, bu düşünceler ile modern toplumda ulus devlet ve sivil kesim arasında bir denge olduğunu vurgular.³²

³⁰ Nispet , R., & Bottomore, T. (2014). çev. Aydın Uğur/ Mete Tuncay Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi. Ankara: Ayraç Yayınları. s. 630-632

³¹ Nispet , R., & Bottomore, T. a.g.e. s. 630

³² Pearson, K. A. (2000). çev. Cem Soydemir Kusursuz Nihilist. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Liberallere göre devlet, insanların haklarını korumak için sosyal sözleşme sonucunda kurulmuş tarafsız bir hakemdir. Toplumda birey ya da grup, diğer birey ya da grubun haklarını ortadan kaldırma gibi bir girişimde bulunursa, tarafsız hakem olan devlet iktidar gücünü kullanarak cezalandırır.³³

Askerlik hizmetinin yapılmasında yukarıda açıkladığımız durumlar yatmaktadır. Yani sosyal sözleşme ile kurmuş olduğumuz bir örgütlenmenin, bize çıkartmış olduğu sorumluluk neticesi olarak görebiliriz askerlik hizmetini. Weber bu konuyu iktidar kavramında açıklamaktadır. Weber, insan davranışlarına yön veren dört eylemden söz eder. Bu eylem tiplerinden modern yaşamda en çok karşımıza çıkan, araçsal rasyonel eylemdir. Modern yaşamda araçsal eylem davranışlara yön vermekte olup ve otoriteler eylemlerini yasalara dayandırarak meşrulaştırmaktadır. Yine aynı durum, insanlarda, otoritelerin emir ve kararlarına yasalara uygun oldukları için riayet ederler. Kısaca modern yaşamdaki iktidar ilişkilerinin geleneksel toplumla kıyaslanamayacak ölçülerde kişisellikten uzak hale geldiğini çıkartabiliriz.

İktidar ilişkileri modern toplumlarda giderek farklı boyutlara bürünmektedir. İktidarın özelliği olan karar verme gücü şahıslara değil,

³³ Andrew, H. (2011). çev. Ahmet Kemal Bayram Siyasi İdeolojiler. Ankara: Adres Yayınları. s. 50-51

makamlara ve yerine getirdikleri işlevlere bağlıdır. Modern iktidarlar giderek toplumla bütünleşmektedir. İktidar toplumsal yapıdan destek alır ve bu yapı üzerinde etkide bulunarak ona etki eder.³⁴ Yukarıda iktidara dair birçok farklı yaklaşımları ele aldık. Şimdi ise iktidarın askerlik kurumdaki düzenine, ilişkisine bakılacaktır. Askerlikte kuralla otomatik bir şekilde uyulmaz. Her toplulukta, gevşek bir denge durumu vardır ve bu yüzden kırılmandır. Bundan dolayıdır ki askerlikte de kırılmalıklar gözükmemektedir. İktidar, toplumu (askerlik) kendi zayıflıklarına karşı koruma, belli şartlarda muhafaza etme, gerekirse kendi içindeki ilkeleri ile uygulamaları düzenleme işlevindedir. Bu değerlendirmeler bizi siyasal iktidara götürür. Siyasal iktidar bütün toplumlarda vardır. İktidar, toplumu oluşturan kurallara uyulmasını sağlar ve teşvik eder, toplumu kendi eksikliklerine karşı korur ve kollar, sınıfsal tabakalar arasında rekabetin etkilerini toplumun sınırları içerisinde tutar.³⁵

İktidar, toplumun tabi olduğu zorunluluk olarak ortaya çıkaran içsel gerekçeler olduğu gibi, dışsal nedenlerin sonucu olarak da ortaya çıkmaktadır. Askerlik örgütlenmesi, kendi içinde ne kadar dışarıya kapalı olursa olsun, düşman ya da yabancı gördüğü her şey ile ilişki içindedir. Bu tehditleri savunması ve ittifaklarını oluşturmakla kalmaz, kendi iş birliğini,

³⁴ Poggi, G. (2007). çev. Aysun Babacan Devlet, Doğası, Gelişimi ve Geleceği. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. s. 24

³⁵ Balandier, G. (2010). çev. Devrim Çetinkasap Siyasal Antropoloji. İstanbul: İş Bankası Yayınları. s. 36

bütünlüğünü ve ayırıcı özelliklerini yüceltir. Söz konusu durumlarda askeri örgütlenme içi düzen gereği zorunlu olan iktidar, dışardan gelen sözde düzensizlik tehditlerini baskı altında kuvvetlendirir ve biçim kazandırır.

İktidar, eşitsizliklerin yoğunlaşması ile güçlenir. Yani askerlik örgütlenmesinde rütbeli ve rütbesiz askerler arasında ki eşitsizlikler, iktidarı güçlendiren bir unsurdur. Bölümün başında yazmış olduğumuz, iktidara dair tanımlamalarda bu durum net olarak açıklanmıştır. Bir komutanın, rütbesiz bir er üzerindeki iktidarı, kazanılmış bir iktidar gücüdür ama bu güç yasalar ile verilmektedir. Siyasal haklar olarak kazanılan bu iktidar gücü, farklı etki ve gelişmeler ile kazanılan hakkın fazlası olarak bireyde etkisini göstermektedir.

Toplumlar iktidar aracılığı ile birlik, nizam ve süreklilik halinde durur ve siyasal örgütlenme bu noktada bütünleyici bir ilke sunar. Aslında iktidar belli bir karşılıklılığı ve rızayı gerektirmektedir.³⁶ Bu dengeleyici unsur rejime göre farklılık göstermektedir. Askerlik örgütlenmesindeki siyasal iktidar, toplumsal hayattaki bireyler arası iktidara göre büyük farklılıklar göstermektedir. Çünkü toplumsal örgütlenmedeki bireyler arası iktidar gücünü belirleyen faktörlerde oynamalar olabilmektedir. Ama askeri örgütlenmedeki iktidar yasalar ile kazanıldığından değiştirilmesi ya da

³⁶ Balandier, G. (2010). çev. Devrim Çetinkasap Siyasal Antropoloji. İstanbul: İş Bankası Yayınları. s. 39

etkisinin azaltılması söz konusu değildir. Rıza ise bir ilkeyi, yani meşrutiyeti ve bir takım mekanizmaları, yani iktidarın suiistimal edilmesini engelleyen mekanizmaları içerir. Bu konuda Max Weber'in görüşlerine bakarsak; Weber'in görüşlerine göre hiçbir egemenlik, koşulsuz itaat ile yetinmez, disiplini, temsil ettiği hakikatinin kabulünü baskılar. Weber, egemenliği ayırtıran bir tipolojiye böler: yasal egemenliği rasyonel nitelikte olan egemenlik der, adetlere uygun iktidar egemenliğine ise kutsal niteliğe yaslanan, kutsallığından, kahramanlığından ya da örneğin kişiliğinden ötürü bir kişiye bel bağlamayı talep eden, duygusal nitelikte ki karizmatik egemenlik olarak tanımlar.³⁷ İktidar, egemenlik ilişkisi olarak gelişir, ama kabul kazandıran rıza da, iktidarın sınırlarını çizen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan da anlaşılacağı gibi hiçbir siyasal, toplumsal örgütlenmenin dengede olmadığı ortaya çıkar. Yani toplumsal sistemlerde, çatışma ve ittifak var olana saygı ve onu farklılaştırma isteği veya şahsi çıkarlar için yorumlama çabası gibi unsurların bir arada bulunduğu kuvvetle kesinleşmektedir.

İktidar, hangi ölçüde olursa olsun sosyal eşitsizliğe dayandığı için sahibi olana birçok ayrıcalıklar verdiği sürece, her zaman muhalefetle karşı karşıyadır. Kısaca iktidar “ *hem düzenin ve güvenliğin teminatı olarak kabul*

³⁷ Balandier, G. (2010). çev. Devrim Çetinkasap Siyasal Antropoloji. İstanbul: İş Bankası Yayınları. s. 40

görür, hem kutsal içerimlerinden ötürü sayılır ve hem de eşitsizliği haklılaştırdığı ve sürdürdüğü için yadsınır.³⁸

Askerlik örgütlenmesinde ki iktidar kavramı hakkında, kuramsal olarak bu bölümde ana hatlarıyla değinilmiştir. Askerlik örgütlenmesinde ki iktidarın daha iyi anlaşılabilmesi için saha kısmında elde edilen verilerin değerlendirilmesi bölümünde ayrıntılı olarak açıklanacaktır.

³⁸ Balandier, G. (2010). çev. Devrim Çetinkasap Siyasal Antropoloji. İstanbul: İş Bankası Yayınları. s. 41

3.3. İTAAT, DİSİPLİN VE OTORİTE

Hemen hemen bütün ordularda erlerin ve acemi askerlerin, yapmak zorunda kaldıkları itaat ritüelleri, askeri disiplin yani beklenen emir ve görevleri yerine getirilmesini sağlar. Bu ritüeller saçların kesilmesinden kışlaya girerken sivile dair her şeyin kapının dışında bırakılmasının yanı sıra temizlik ve tertip gibi birçok konuyu da kapsamaktadır. Elias Canetti bu durumu “bilinçli emir bekleme durumu” olarak tanımlar ve askeri eğitimi temel davranış disiplini kazandırmak için yapıldığını söylemektedir.³⁹

Erkekler kendilerini askeri eğitime, yapılması zor emirlere teslim etmesi ve bir savaştaki tehlikeleri göze alarak göreve hazır ve istekli olma haline getirmektedir. Askeri eğitimi zor, ezici, sıkıcı ve zorlama olarak değil de kahramanca bir fedakârlık, yurtseverlik ve hepsinden önemli *erkekliğin ispatı* olarak gösterme başarısıyla askeri örgütlenmenin temeli olan itaat, disiplin ve otorite gerçekleşmiş olur.

Askerleri disiplin altına almanın bir diğer işlevi, askeri hizmetin teknik yanıdır. Askerler gerek silah gerek silah sistemleri ile ilintili olarak teknolojik araçları en güç koşullarda kullanmayı öğrenmek zorundadır. Günümüz orduları teknolojik alt yapıya hâkim uzmanlara daha çok ihtiyaç

³⁹ Canetti, E. (2010). çev. Gülşat Aygen Kitle ve İktidar. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

duymaktadır. Bu kimselerden “körü körüne itaat” yerine konumu ve görevine göre bağımsız davranma becerisi beklentiler arasındadır.

Askeri itaatler arasında kendiliğinden, resmi alt yapıya sahip olmadan oluşan sistemlerde vardır. Askerler, savaşıp savaşamayacaklarını veya buna dair birçok farklı bilgileri hiyerarşik olmayan, kendisiyle eş konumda bulunan arkadaşlık ilişkilerinden öğrenirler. Bu ilişkiler askerlere, savaş sırasında ortaya çıkabilecek zorluklar karşısında, emir ve talimatların veremeyeceği güveni verir. Arkadaş örgütlenmeleri sadece olumlu etkiler ya da doğrudan ilişkiler doğurmamaktadır. Bu gruplar, aynı zamanda kural ihlallerinin ortaya çıktığı yerler olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁰

Diğer yandan askeri itaat üretme, birçok farklı engellemeler ile karşılaşır. Askerlerin koşulsuz olarak emirlere itaat etmesi ve uyması, kesinlikle olağan ve kendiliğinden anlaşılabilecek bir şey değildir. Askeri örgütlenme, askere itaat ve boyun eğmeyi öğretirken, bunu dengeleyen başka yollar üretmektedir. Örneğin, “Yapacaksın!” emrine, “Bunu yapmaya yetkilisin” anlamı eklenerek karşılıklı emirler dengelenir. Askerlik örgütlenmesi, katı bir şekilde, askere alınanların özgürlüklerine sınırlamalar getirmektedir ama buna karşılık sivil hayatın gündelik dertlerinden ve zorluklarından belirli bir süre uzaklaşmalarına da imkân sağlamaktadır.

⁴⁰ Bröckling, U. (2001). çev. Veyssel Atayman Disiplin Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi. İstanbul : Ayrıntı Yayınları. s. 27

Askeri disiplin, iki kez kodlanmış bir disiplindir. Askerlerin sadece yasaklara ve üst amirlerinin emirlerine itaat etmesi yetmez, aynı zamanda askeri örgütlenmenin birliği için arkadaşlık gruplarında da sosyal denetim ve itaatin devam etmesi gerekmektedir.

Askerler emir ile şiddet kullanmaya istekli olabilir ama bu şiddeti uygulayabilecek donanım ve yeteneğe de sahip olması gerekmektedir. Askeri örgütlenmede ki disiplinin amacı, sadece askerleri şekillendirmekle ve ona askeri örgütlenmenin gereklerini benimsetmekle sınırlı olmayıp, onlara askeri özellik ve yetenek kazandırmaktır. Kısaca, sadece savaşmak, askeri disiplini öğrenme, itaat etmek konusunda hazır ve istekli olmak yeterli olmayıp, savaşın sevk ve idaresinde gerek teknolojik gerekse yönetim düzleminde bilgi ve becerilerin öğretilmesidir.⁴¹

Askerlikte itaat üretimi, her itaat üretme de olduğu gibi, aynı zamanda itaatsizliği de engelleyecek önlemlerle birlikte yürütülmek zorunda olduğundan, disiplin ve itaatin üretilmesinde ki mekanizmalar ve normlar, aynı zamanda bu mekanizmalarda ve normlarda ki sapmaları belirlemektedir. Kısaca itaat ve disiplini üreten mekanizmalar, kendilerine karşı olan itaatsizlik ve disiplinsizlik üreten mekanizmaları engelleyen kurallar ile birlikte var olmak zorundadır. Bu arada itaat ile itaatsizlik

⁴¹ Bröckling, U. (2001). çev. Veysel Atayman Disiplin Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi. İstanbul : Ayrıntı Yayınları. s. 27-28

arasındaki ilişkinin kesinlikle simetrik olmadığını belirtmek gerekir. Askeri örgütlenme sadece, uysal, itaatkâr, cesur ve teknolojik becerileri üst seviyede olan askerler imal etmekle kalmaz, asker olmaya hevesli olmayan, savaşmayı ret eden, mecburiyet olarak yapan gönülsüzler gibi yapanlarda ordunun imal ettikleri arasında yer almaktadır.⁴²

Disipline edilmiş bireyler, koşulsuz itaat etmeye hazır ve becerikli olarak bireyler olarak, diğer insanlardan ayrılırlar. Oysa feodal toplumlarda ise, böyle güvenilirlik durumu sistemli olarak üretilmeden, toplumda düzen sağlanamazdı; ama Weber'e göre toplumda ki disiplin, idari, askeri ve dini azınlıklarla ile sınırlıdır. Weber, askeri kurumun tarihsel bir mekanizma sunduğunu söyler, ordu örgütlenmesini "disiplinin en tipik ana kucağı" olarak tanımlar.⁴³

Norbert Elias'a göre disiplin, bireyin kendisini kısıtlamasını gerektiren sosyal zorlamadır. Elias, bireylerin kendini disipline etmesi anlaşılamayan sürecini, toplumdaki işlevlerinin gittikçe farklılaşması ve farklılaşmanın bireyi, farklılaşan olaylar örgüsü ile karşılıklı bağımlılıklar ilişkisi olarak tanımlar. Bu süreç iki durumu birbirine bağlamıştır. Birincisi, fiziksel şiddet ve güç kullanımının tekelleşmesini sağlayan kurumsallaşmaların gelişmesi,

⁴² Geyer, M. (1995). Eine Kriegsgeschichte, die vom Tod spricht. Frankfurt: Studien zur Geschichte der Neuzeit. s. 146

⁴³ Weber, M. (2010). çev. Emir Aktan Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu. Ankara: Alter Yayıncılık. s. 685-690

ikincisi ise bireyin kendi duygularını kontrol altına alması yani korku, endişe gibi ani duygularını denetlemesi ve düşünme etkinliğini dengeli, sağlam, otomatik işleyen bir psişik denetleme mekanizmasının kurulmasıdır.⁴⁴

Elias, sosyal oluşum ile ruhsal oluşumu birbirine paralel konuma getirmektedir. Yani toplumda ki denetleme ve gözetleme mekanizmalarının, bireyin kendi ruh dünyasını denetleme modeline tekabül etmesidir.⁴⁵ Şiddet ve güç uygulama, önceki zamanlardaki fiziksel özelliklerini terk ederek, devletin meşrulaştırdığı uzmanların işi haline gelmiştir. Bu uzmanlar, toplumsal hayatta bireyin davranışlarını denetleyen bir mekanizma olarak nöbet tutarlar ve hayatı fiziksel olarak doğrudan etkilerler. Ama gene bu aynı kişiler, sürekli bir baskının kaynağı olurlar; ama bu baskıya tamamen alışmış, yadırgamaz hale gelmiş, gençlik yaşının en erken evrelerinden itibaren toplum tarafından birey üzerinde inşa edilmesinden dolayı bu baskı hiç hissedilmez.⁴⁶

Elias'ın, *uygarlaşma* teorisine bakıldığında, disipline sokmak, “tepeden inme” bir yöntem olmadığı, sosyal örgütlenmenin bireyleri bir yandan tek tek kısıtlama ve içselleştirmeleri, bir yandan da kendi davranışlarının toplumun gerek ve talepleri arasındaki çelişkileri çözme yönündeki, farkında

⁴⁴ Bröckling, U. (2001). çev. Veysel Atayman Disiplin Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi. İstanbul : Ayrıntı Yayınları. s. 32

⁴⁵ Elias , N. (2013). çev. Ender Ateşman Uygarlık Süreci Cilt 1/ Batılı Dünyevi Üst Tabakaların Davranışlarındaki Değişmeler. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 320-322

⁴⁶ Elias, N. (1969). Der Prozess der Zivilisation. 2, s. 324-327

olmadan, bilinç dışı zorlamayı benimsedikleri demektir. Yani bireyin toplumun normlarına aykırı davranışlarına yaptırımlarla ve cezalarla önlemesine meydan vermeden önce, normlardan uzaklaşmasına imkân vermemesi gerekmektedir.⁴⁷

Sosyal disiplin kurma kavramı ile ilgili birçok görüşleri ele alıp değerlendirdik. Ama sosyal disiplin sadece kurulacak tabakadan oluşmamaktadır. Tabakayı oluşturacak kesiminde disipline olması gerekmektedir. Kısaca yönetici konumundakiler de sosyal disiplinin kurulması gerekmektedir. Askerlik örgütlenmesinden örnek verecek olursak; birlik komutanları ne kadar disiplinli ve otoriter olursa, altında yani yönettiği askerlerinde o kadar disiplinli ve otoriteye o derece itaat ettiğine inanılır

Gerhard Oestreich'in görüşlerine göre; sosyal disiplinin kavramının yöneticiler boyutunu ele alan, sosyal disiplin yukardan aşağıya gerçekleştiğini söyler. Yukarda verdiğimiz askerlikle ilgili örnekte ki durumu kanıtlamaktadır. Yönetici tebaasının arasına gökten düşer gibi bir disiplin değildir bu, başarıları teşvik edip destekleyen, ayrıca örnek olacak biçimde ön planda duran, daha çok iş yapmaya hazır ve istekli hale gelen bir sosyal tabakanın yetenekler ve beceriler kazanacak şekilde yetiştirilmiş, itaati

⁴⁷ Bröckling, U. (2001). çev. Veysel Atayman Disiplin Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi. İstanbul : Ayrıntı Yayınları. s. 33

öğrenmiş ve disipline edilmiş, vatandaşlarına dâhili yollardan etki eden bir disiplindir.⁴⁸

Disiplin altına almak, egemenlik altına almanın uygulamasıdır. Günümüzde, hayatın bütün alanlarında, en başta bir disiplin altına alma ve itaatkâr yapma sistemi vardır. Oeslrch disipline edici mekanizmanın daha iyi anlaşılması için bir sistem skalası sunar. Bunları düzenli eğitim ve alıştırmalar, birliklerin yatay ve dikey örgütlenmesi, kendi kendilerini terbiye etme konusundaki baskın bir söylem, ödül ve cezalardan oluşan kademeli bir sistem olarak tanımlar.

Bu konudaki temelden farklı bir perspektifi, disipline edici iktidar konusundaki eserleriyle Michel Foucault ortaya koyar. Foucault, merkezden oluşturulan bir hareketle yani tümünden gelme yoluyla iktidar yaratmak ve bu gücünün nerelere kadar inip nerelere kadar etki ettiğini, ne ölçüde tekrar üretilbildiğini, toplumun en küçük ögesine kadar izleyip ortaya çıkartmak yerine, teklerden özellerden genele ulaşmanın, yöntemsel kuralına bağlı kalır. Yani kendilerine ait geçmiş, taktik ve teknikleri olan küçük mekanizmalar ile ilgilenir ve daha sonra bu küçük mekanizmaların daha büyük iktidar mekanizmalarınca ve biçimlerince, eskide ve yenide nasıl ele geçirilip itaat ettirildiklerini, kıvrılıp istenilen yapılara dönüştürüldüklerini,

⁴⁸ Oestreichs, G. (1987). Sozialdisziplinierung in der Frühen Neuzeit. Zeitschrift für historische Forschung, s. 272-274

başka yerlere taşındıklarını, yaygınlaştıklarını, gittikleri yerlerde etkileri nasıl sağladıkları vb. gibi durumları analiz eder.⁴⁹

Foucault, iktidar kavramı denildiğinde, kuvvet ilişkilerinin çokluğunu ve çeşitliliği olarak anlar. İktidarın, sahip olunan bir şey olduğunu, ama bir mülk değil de bir strateji olduğunu söylemektedir; iktidarı uygulamanın, iktidara sahip olmanın bir sonucu olmadığını, bu etkilerin düzenleme ve planlarla oluştuğunu açıklar.⁵⁰

Foucault iktidarda, korunan ve içinde tutulan bir imtiyazdan çok, sürekli gerginleştirilen ve aktif ilişkilerin oluşturduğu bir yapıyı açıklar ve bu iktidarın temelinde bir yerin geri verilmesine ya da işgaline ilişkin bir sözleşme yerine sürekli bir çatışma modeli olduğunu belirtir; iktidar, hâkim sınıfın elde etmiş olduğu bir ayrıcalıktan çok, bu sınıfın konumunun toplam etkisinin sonucudur; yani yönetilenlerin ve yönettiklerinin pozisyonları aracılığıyla kendini ortaya çıkaran ya da yerine göre yenilenen bir iktidardır. Ayrıca bu iktidar, buna sahip olmayanların karşına bir yaptırım gücü olarak çıkmaz, onlar zaten bu gücün atadıklarıdır; iktidar onlar ile ilerler ve

⁴⁹ Foucault, M. (1978). *Dispositive der Macht*. Berlin, s. 82-83

⁵⁰ Bröckling, U. (2001). çev. Veysel Atayman *Disiplin Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. s. 37-38

aktarılır. Foucault iktidar kavramına bakışını açıklamamızın nedeni; “disiplin” “*bir iktidar tipidir*” demesindendir.⁵¹

Disiplin, yasaklayıcı, sınır koyucu, men edici, engelleyici; ama üretken olup, yeniye doğru stratejilerde kullanır. “Disiplinin, gözetlemekten, bekçilik etmekten, kulak kabartmaktan, ani şaşırtıcı baskınlar yapmaktan, yasaklamaktan ve cezalandırmaktan (...) başka bir şey yapmadığını sanmak saflıktır”⁵²

Disiplin kurucu bu güç, öncelikli olarak insan bedenine yönelik operasyon yapar. Bu operasyon insan bedenine iyi işler, onu istenilen parçalara ayırır; böylece en verimli kullanılabilirliğin ve kusursuz bir itaatın ortaya çıkmasını sağlayacak bir biçimde parçalar tekrar birleştirilir. Bu parçalama ve birleştirme işlemi nasıl gerçekleşir? Öncelikle insan bedeni, kol ve bacaklarına ayrıştırılır. Daha sonra bu parçalar en ince detayına kadar hesaplanmış bir spor eğitime tabi tutulur. Temel nedeni ise parçaların bir bütün için uyumla hale gelmesi ve hem de parçaların denetlenmesini sağlamaktır. Ölçü her şeydir; Askerlikte yapılan ağır spor eğitimlerinin temel nedeni beden terbiyesi olarak görülür. Yani bedenin bütün parçaları bu eğitim ve egzersizlerle bir bütün olarak uyumlu halde istenilen şekilde

⁵¹ Bröckling, U. (2001). çev. Veysel Atayman Disiplin Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi. İstanbul : Ayrıntı Yayınları. s. 39-40

⁵² Bröckling, U. a.g.e. s. 39

çalışacak bir konuma getirilir. Kısaca disiplin altına alınmak hedeflenir.⁵³

Ölçü askeri disiplinde büyük önem arz etmektedir. Çünkü yapılan sporun ölçüsü olmaz ise bedenlerde gelişme yerine yıpranma meydana gelir, yenilen yemekte bile bir ölçü olmaz ise fazlası bedene zarar vermektedir.

Birçok kurumda farklı disiplin modelleri ortaya çıkmaktadır. Cezaevi disiplninde boyun eğme birinci planda iken fabrikadaki disiplinde üretimi arttırmaktır. Okullardaki disiplin ise birinci öncelik olarak iletişim ilişkilerini ön planda tutar. Askeri disipline baktığımızda ise şiddeti, kontrol altında ve etkili bir şekilde kullanılmasını sağlayan bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁵³ Foucault, M. (1995). Die Maschen der Macht. s. 31

4. BÖLÜM: TARİHSEL ÇERÇEVE

4.1. ASKERLİK VE ERKEKLİK

4.1.1. Askerlik

4.1.1.1 *Ulus Devlet ve Modern Ordular*

İnsanlar geçmişten günümüze kadar yardıma muhtaç ve korunma ihtiyacından dolayı gruplar halinde yaşamıştır. Coğrafi şartlara göre aile, boy, klan ve kabile gibi toplumsal gruplar halinde örgütlenmiştir. Bu grupların oluşmasında sadece coğrafi koşullar etkili olmamıştır. Grupların oluşumunda beslenme, barınma, güvenlik vb. gibi birçok nedenlerden ötürü insanoğlu yaradılışından günümüze kadar sosyal bir varlık olarak yaşamına devam etmiştir. Çeşitli grupların yerleşik yaşama geçmesi ile yeni toplumsal örgütleniş mekanizmaları gerekmiş, bunun sonucunda ilk olarak derebeylikleri ortaya çıkmıştır.

Zaman içinde büyüyen gruplar (kavimler) iklim şartları ve yeni kaynaklar bulmak için yaşadıkları bölge dışında ki yerlere gitmiş ve buradaki topluluklar ile savaşmıştır. Bu savaşlar toplumları bütünleştirmiş ve ortak yaşamdan gelen benzerlikler nedeniyle kavimler giderek tek soy ya da etnik grup topluluklar haline dönüşmüşlerdir.⁵⁴

⁵⁴ Çeçen, A. (2007). Türkiye Cumhuriyeti Ulus Devleti. Ankara: Fark Yayınları. s. 20

İnsanoğlunun siyasi örgütleniş tarihinin gelişimi incelendiğinde, başlangıcından itibaren sınırları belirlenmiş bölgede yaşayan insan topluluklarının bir düzene göre kendilerini yönetecek bir başka otoritenin altına girmesi sonucu devlet kavramının ortaya çıktığı görülür. Yunanistan buna örnek olarak gösterilebilir. Başlangıçta Şehir Devleti olarak örgütlenmiş topluluk, daha sonraki tarihi süreç içerisinde Krallıklar ve İmparatorluklar şeklinde gelişim göstermiş ve daha sonra milli nitelikli devletler ile devam etmiştir.⁵⁵

Küçük gruplar halinde yaşayan insanlar, sosyal gelişimin ardından milli örgütlenme düzeyine ulaşarak millet haline gelmiştir. Millet, kolektif egemenlikleri kendilerinin politik ifadesi olan bir devlette somutlaşan, bir yurttaşlar topluluğuydu. Çünkü başka ne anlama gelirse gelsin, bir yurttaşlık ve kitlesel katılım ya da tercih unsuru millette hiçbir zaman eksiklik olmamıştı. John Stuart Mill, milleti, yalnızca ortak milli duygular temelinde tanımlamakla yetinmiyor, aynı zamanda, bir milliyetin fertlerinin aynı yönetim altında olmayı arzuladıklarını, bu yönetimin de yalnızca kendilerinin veya içlerinden bir kesimin yönetimi olmasını istediklerini ekliyordu.⁵⁶

⁵⁵ Erendil, M. (1990). Devlet'in Kavram ve Kapsamı. Ankara: Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Yayınları. s. 1

⁵⁶ Hobsbawm, E. (2006). çev. Osman Akınay Milletler ve Milliyetçilik. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. s. 34-35

Reform ve Rönesans'tan önce, millet özelliğini kazanmış her hangi bir topluluğa rastlanmamaktadır. Ne eski Yunan'da ne de eski Roma'da millet özelliği kazanmış bir topluluk yoktur. Orta Çağ'da daha çok dini inançlar çerçevesinde oluşmuş ve her şeyin kuralını ve kanunu dini inanç eksenine göre belirleyerek yaşayan topluluklar görülmekteydi.⁵⁷

Günümüz devletlerine baktığımızda, örgütleniş karakterlerinin hepsinin ulus devlet niteliğinde olduğunu görürüz. Ulus devlet örgütleniş ve anlayışı milliyetçilik akımlarının çıkmasından sonra ağırlık kazanarak yaygınlık göstermiştir. Bu düşüncülerin temelini 1789 yılında ki Fransız devrimi oluşturmaktadır.

Ulus devletlerin en önemli özellikleri arasında, devletin ayrılmaz bir parçası olan milletin, yani toplumun ortak bir ülkeye veya bilince sahip olmasını görebiliriz. Bu bilinçlenme şekli kendini "Milliyet" ve "Milliyetçilik" şeklinde kendini gösterir ki, bunlardan millet kavramından millet niteliği taşıyan halk anlaşılmaktadır.⁵⁸

Ulus devletin geçmişten günümüze kadar geçirmiş olduğu evrelere baktığımızda, niteliklerinin içinde vazgeçilemeyecek özelliklerinden birinin ordu olduğu görülür. Aslında ordu, en küçük gruplarda bile görülmektedir

⁵⁷ Hamza, E. (1992). Atatürk ve Milliyetçilik. İstanbul: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma. s. 6

⁵⁸ Erendil, M. (1990). Devlet'in Kavram ve Kapsamı. Ankara: Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Yayınları. s. 5-6

ama bu günümüzdeki modern ordular gibi değildir. Ordu örgütlenişinin temelinde, insan topluluğunun kendini koruma ihtiyacı yatmaktadır. Bu ihtiyaç geçmişten günümüze gereksinimlere göre değişen birçok farklı şekillerde ordu tiplerini ortaya çıkarmıştır.

Teknoloji, bilim ve iletişimde gerçekleşen gelişmeler, dünyadaki ulus devletleri, bir şekilde yakın temas haline geçirmiş ve ulus devletlerin küresel alanda çizmiş olduğu sınırları aşan bilgi ve ticaret dolaşımı başlamıştır. Sınır tanımayan bu bilgi ve sermayenin esnekliği, ulus devletlerin pazarlarını ve egemenliklerini de aşındırmaktadır⁵⁹. Teknik gelişmeyle birlikte, geleneksel düşüncenin sorgulanması, değişmez olana eleştiriler sunan, ortak çıkarları sorgulayan, değişkenliği, belirsizliği ve kırılganlığı vurgulayan kültürel değişim gerçekleşmiştir. Bu kültürel değişkenlik, bütünlüğe yönelik eleştirinin artmasına, ulus devlet ile vatandaş arasındaki bağların zayıflamasına neden olmuştur. Bu bağın temeli olduğu modern orduların güç kaybetmesine işaret etmiş, bu durum ulus devletleri gelişen ve değişen şartlar karşısında güç kullanım koşullarını tekrar gözden geçirerek, değişiklik yapmak zorunda kalmıştır.

Devletin “güvenlik” kurumu olduğu gerçeği ile güvenliği tehdit edebilecek her faktörü engelleme görevi silahlı güçler tarafından

⁵⁹ Charles, M. (2000). The Post Modern Military. Oxford University Press, s.17

gerçekleştirilmektedir. Bilim ve bilgisayar teknolojisindeki gelişmeler ile birlikte ordularda değişimler görülmüştür. Bu gelişmeler ile ordular, hız ve kapasitede daha çok güç ve kolaylık kazanmıştır. Artık bu gelişmeler ile askerin gücüne, performansına göre silahlar, haberleşme araçları geliştirilmiştir. Ayrıca değişen görevler artık savaşçılık, fiziksel güç gibi erkeğin mitlerinde ki özellikler yerini farklı niteliklere bırakmıştır. Teknik bilgilere hâkim ve kullanabilen, iletişim bilgisine sahip olan ve yönetebilen vb. özelliklere sahip yeni bir erkeklik talebi ortaya çıkmıştır. Küreselleşmeyle birlikte gelen gelişmeler, yeni bir tahakküm, üstünlük aracı olarak daha farklı bir erkeklik modeli oluşturmaktadır. Militarizm, dışlayıcı, ötekileştiren, hiyerarşiler kuran özelliğini bu yeni değerlere sahip erkeklikle devam ettirmektedir.

4.1.1.2. Modern Ordularda Temeli Zorunlu Askerlik

Günümüzdeki zorunlu askerlik sisteminin temelleri Fransız Devrimi'ne dayanmaktadır. Fransız Devrimi ile ülkede eli silah tutan erkeklerin ülkenin ve devrimin koruması amacı ile zorunlu askerlik sistemi ortaya çıkmıştır. Temel amacı eşit ve demokratik haklara sahip vatandaşlar tarafından oluşan bir ordu kurarak modern devletin meşrulaştırılmasını sağlamaktır. 19. Ve 20. Yüzyıllara hâkim olmuş bir askere alma biçimidir. Ulus devletlerin kendini meşrulaştırma amacının dışında zorunlu askerlik sistemini yurttaş yaratmak için kullanmışlardır.

Çoğumuzun yaşamayı arzu ettiğimiz ya da yaşadığımız toplumda, şiddetin bir kişi tarafından yapılması ya da belirli bir kişiler tarafından kullanılması toplum gözünde meşru değildir. Düzenin sağlanmasına yönelik güç kullanımı, toplumda ancak tek bir özel, tümüyle merkezileşmiş bir kurum tarafından kullanılabilir. Bu kurum ya da kurumların tamamı "devlet" tir.⁶⁰ Max Weber'de ünlü tanımıyla bu konuda söylediklerimizi desteklemektedir. "Devlet, toplumda meşru şiddet tekeli elinde bulunduran kurumdur."⁶¹

Ulus devlet, siyasal olarak tanımlanmış toprak parçası üzerinde yaşayan insanlardan oluşur. Bundan dolayı bu toprak parçasını başka

⁶⁰ Ernest, G. (2008). çev. Günay Göksu Özdoğan/ Büşra Ersanlı Behar Uluslar ve Ulusçuluk. İstanbul: Hil Yayınları. s. 73

⁶¹ Weber, M. (2001). The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism. Blackwell.

devletlerin saldırılarına karşı korumak ve savunmak bütün yaşayan insanların görevi haline gelir. Ulus devletlerin kurulması ile başlayan zorunlu askerlik sisteminin temelini oluşturduğu modern orduların gelişimi ve toplumda kabul edilişini anlayabilmek için, zorunlu askerlik sisteminden önceki askere alma biçimlerine bakmamız gerekmektedir. 17. yüzyılın sonları ile 20. Yüzyılın başları arasında ordu ve donanma için askere alma işlemlerinde dört ana biçim görmekteyiz.⁶² Buna göre, dört temel askere alma şekli ortaya çıkmıştır. Feodal asker seferberliği bunlardan biri olup, esas olarak devlet ile feodal lordlar ya da kabile reisleri – şefleri arasında parasal olmayan ilişkidir. Kabile şefleri ve toprak hakları veya vergiden muaf olma karşılığında, efendiler – lordlar asker sağlamayı kabul ediyorlardı. Kendi komutanların emri altında, kendi atları – silahları ile savaşa hazır olarak yerel kuvvet olarak konumlanıyorlardı. Bu sistemin oluşmasında yaygın olarak coğrafya etkin olmakta, Avrasya meskûn bölgelerinin step ve çöllerle birleştiği sınır boylarında yaygın olarak görülmektedir. Bu sistemin benzerini Osmanlı devletinde tımar sistemi olarak görmekteyiz. Tımar sisteminin mensubu olan süvariler (sipahiler) askeri hizmet karşılığında devlet topraklarından yer verilmiştir. Feodal olarak nitelendirilmeyen ama maddi olmayan ödüller karşılığında yapılan askeri hizmeti içeren sistemler, Rus İmparatorluğu'ndaki Kazaklar, 17. ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı

⁶² Zürcher, E. (Ekim, 2003). Devletin Silahlanması (Orta Doğu ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi. s. 3

İmparatorluğu'ndaki leventler de bu kategoriye giren gruplardır. Bu gruplar vergiden muafiyet karşılığında devlete bu hizmeti yapmaktadırlar.

Diğer bir askere alma sistemi özgür olmayanların askere alınmasıdır. Bu sistemin temeli ise devlet ve özgür olmayan köleler arasında ki ilişkiye, fetihle veya uluslararası köle pazarları ile yapılan ticarete dayanmaktadır. 18. Yüzyılda Rus İmparatorluğu'nda Büyük Petro özgür kişileri askere almaktan vazgeçerek bu sistemi, yönetimindeki köylerde uygulamıştır. Köyün ileri gelenleri tarafından belirlenen bu köyler, ömür boyu askerlik yapacak bir ordu şeklinde teşkilatlandırılmıştır. Osmanlı Devleti'nde 14.yüzyılda Rumeli ve Balkanlar'daki Hristiyan köylerindeki ailelerin oğulları Yeniçeri birlikleri içerisinde yetiştirilir ve orduya yerleştirilmekteydi.

Üçüncü sistem olarak askerlik; devlet ile ulusal veya uluslararası iş gücü pazarındaki ticari ilişkiye dayanmaktaydı. Bu sistemde ödüllendirme para veya ganimetten pay alma, maddi getirisi daha dolaylı yollarla olan onurlandırma şeklinde olmaktadır. Paralı askerlik hizmeti Avrupa'da birçok büyük devletin ortaçağdan itibaren başvurduğu bir yoldur. Özellikle erken – modern dönemde, Venedikliler, İspanyollar, Fransızlar, Hollandalılar ve İngilizler bu sisteme başvurmuşlardır. Bu sistem aslında devlete büyük parasal sıkıntılar yaratmaktaydı. Ayrıca para karşılığında yapılan bir savunma olduğu için devletlerin almış olduğu büyük saldırılar karşısında

savunmada yetersiz kalmaktaydılar. Görüldüğü üzere değişik askere alma sistemleri her dönemde farklı şekil ve ihtiyaçlar neticesinde ortaya çıkmış ama gerekli gereksinimleri karşılayamadığı için yerini başka yeni bir sisteme, zorunlu askerlik sistemine bırakmıştır.

Zorunlu askerlik hizmeti sistemi temeli Fransız devrimine dayanmaktadır. Çünkü Fransız Devrimi ordusu o kadar farklı grupların bir araya gelmesinden oluşuyordu ki, bu durumda ordunun gücünü kırıyordu. 1793 yılında, Fransa, her Fransız yurttaşına askerlik yapma yükümlülüğü getirmiştir. Uygulamada ilk kitlesel askere alma, gerçekte zorunlu askere alma sisteminin başlangıcını oluşturmamıştır. Çünkü silahaltına alınan askere bakıldığında neredeyse hepsi gönüllülerden oluşmaktaydı. Gerçek zorunlu askerliğin başlangıcı, beş yıl sonra gönüllülerin sayısının azalması sonucunda *Jourdan Kanunun* yürürlüğe girmesi ile başlamıştır. Bu kanun ile zorunlu askerlik sisteminde başka sorunlar çıkmıştır. Devlet ile elit kesim arasında askere alma sisteminde sorun yaygınlaşmıştır. İlk zamanlarında orta sınıfın, askere alınanlara kendileri yerine başkalarını gönderme imkânı veren veya parayla sağlayan bir düzen vardı. 19. Yüzyılın sonlarına doğru sosyalizmin yükselişi, askere alımlarda yaşanan sorunlar iyice büyüyerek vahim bir hale getirmiştir. Bu sorun 1806 da Prusya'da yaşanan Jena yenilgisi sonucunda *Zorunlu Askerlik Kanunu* ile sonuçlanan ordu reformu ile çözüme

kavuşturulmuştur. Bu kanuna göre erkek nüfusunun düzenli orduda bir ile üç yıl arasında hizmet yapması isteniyor, birinci ve ikinci sınıf ihtiyaç olarak ise ihtiyat sınıfında ve sadece işgalde aktif hale getirilen *Landstrum* milisinde hizmet beklenmekteydi. Zorunlu askerlik görevini benimseyen Prusya sisteminin gücü 1866 ve 1870 savaşlarında ispatlandı ve bunun sonucunda tüm Avrupa ülkeleri (İngiltere hariç) ve Osmanlı Devleti kabul ederek sistemi uygulamaya koymuşlardır.⁶³

⁶³ Zürcher, E. (Ekim, 2003). Devletin Silahlanması (Orta Doğu ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi. s. 26

4.1.1.2.1. Türkiye’de Zorunlu Askerliğin Geçmişi

Türkiye’de zorunluğu askerliğin geçmişine bakmadan önce, Osmanlı İmparatorluğu’nda bu sistemin nasıl olduğuna bakmak daha gerçekçi bulgulara ulaşmamızı sağlar. Osmanlı İmparatorluğu’nda zorunlu askerlik sistemine geçiş, Avrupa devletlerinin oluşturmuş olduğu ordu tipleriyle aynı, ama geçiş zamanı Avrupa devletlerine göre daha geç olmuştur.

Avrupa modelinde eğitilmiş, teçhiz edilmiş ve yetiştirilerek giydirilmiş ordunun oluşturulmasının ilk adımlarını, 1972 yılında Sultan III. Selim tarafından atılmıştır. Bu düzenli orduya, Nizam-ı Cedid adı verilmiştir. Ama bu ordu Yenierilerden gelen baskılar sonucu 1807 yılında lağvedilmiştir. Nizam birlikleri zorunlu askerlik sistemin bir parçası değildir, ama Rusya’da Büyük Petro’nun getirdiği sistem ile aynı şekilde silah altına almasından dolayı önem teşkil etmektedir. Çünkü zorunlu askerlik sisteminin temelinde bu evrimsel model yatmaktadır.

Zorunlu askerlik hizmeti, askere alma sisteminin temeli olarak getirmekle, İmparatorluk Avrupa devletlerinin bu sistemi getirdiğinde yaşadığı sorunların benzerleriyle karşılaştı. Zorunlu askerlik sistemi, verimli insan gücünün yerinin tespiti için güvenilir nüfus sayımını gerektirmiş. Bu durum devlette, özellikle vilayetlerdeki bürokraside ciddi bir şekilde modernizasyona gitmesine neden olmuştur. Bu sistemin işletilmesi için,

İmparatorluğun tümünde ve aynı anda yapılacak bir nüfus sayımı ve kaydı ile mümkün olabilmıştır. Bu birçok toplumsal değişimi beraberinde getirmiştir. Bu durum kayıt altına alınıp takip edilebilmesi için birçok kaçak ve göçmen kişiler de tespit edilmiştir. ⁶⁴

Zorunlu askerlik sisteminin gelmesi ile millet ile devlet arasındaki ilişkilerde farklılaşmıştır. Askere giden erkekler, gerisinde birçok değişimi meydana getirecek olan, aile, eş, dost, akraba bırakmaktadır. Askerlik sadece erkekleri etkilememektedir, görünen yüzünde erkekler ama arka planda aile, eş, çocuklar vb. gibi aile üyeleri etkilenmektedir. Osmanlı İmparatorluğu da bu etkileri azalmak için askerlik hizmetini yapan erkeklerin, yakınlarına birçok ayrıcalıklar tanınmaya başlamıştır. Sosyal yaşamda başlayan değişim, birçok alanda kendini göstererek devam etmiştir. Örneğin; kadınların iş alanında daha aktif olması için, kadınları çalıştırma cemiyetleri kurulmuştur.

Sonuç olarak Osmanlı, zorunlu askerliği (imparatorluğu kurtarmak için) bir araç olarak kullanmayı denemiş olsa da başarı sağlayamamıştır. Zorunlu askerliği, Avrupa devletlerinin uygulamış olduğu modeli uygulamayı başaramamış, orduyu Anadolu'dan gelen Müslüman köylülerden oluşturmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda zorunlu askerliğin

⁶⁴ Zürcher, E. (Ekim, 2003). Devletin Silahlanması (Orta Doğu ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

kısaca tarihine değinildikten sonra, Cumhuriyet döneminde zorunlu askerliğin nasıl bir seyir izlemiş olduğuna bakılırsa;

“Vatan hizmeti her Türk’ün hakkı ve ödevidir. Bu hizmetin silahlı kuvvetlerde veya kamu kesiminde ne şekilde yerine getirileceği veya getirilmiş sayılacağı kanunla düzenlenir”⁶⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 72’nci maddesinde yer alan bu ifadeler, zorunlu askerlik uygulaması, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığında olan her erkek için zorunlu kılınmıştır. Bugün zorunlu askerlik uygulaması, 16 Haziran 1927 tarih ve 1076 sayılı Yedek Subaylar ve Yedek Askeri Memurlar Kanunu ile 21 Haziran 1927 tarih ve 1111 sayılı Askerlik Kanunu çerçevesinde yürütülmektedir.

Zorunlu askerliğe tabi olan erkeklerin özellikleri yine kanunla belirlenmiştir. Mükellefiyet sistemi olarak tanımlanan bu uygulamada, erkeğin 20 yaşına girdiği senenin Ocak ayının birinci günü başlamakta ve 41 yaşına girdiği senenin Ocak ayının birinci günü sona ermektedir. Askerlik çağının süresi en fazla 21 yıldır.⁶⁶

Cumhuriyet döneminde zorunlu askerlik hizmetinin koşul ve gerekleri kanunlarda belirtilerek uygulamaya konulmuştur. Bu gelişme beraberinde toplumsal yapının mekanizmalarında değişiklikleri getirmiştir.

⁶⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi 1982 Anayasası. (tarih yok).

⁶⁶ Başkanlığı, M. S. (1927). Askerlik Kanunu. Ankara.

Zorunlu askerlik, kültür, iktisadi alan, hafıza ve sanatta da dâhil olmak üzere toplumun her alanına dâhil olmuştur.⁶⁷ Bu etkilere, devlet politikalarında savaşı ve askerli müdahaleleri ön plana çıkarmak ya da ordunun siyasi alandaki etkisini ekleyebiliriz. Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere, Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerine baktığımızda militarizmin etkisi her alanda karşımıza çıkmaktadır.

Cumhuriyet döneminde askerlik hizmetinin zorunlu hale getirilmesinin birçok nedenleri vardır. Ama temelde ülkenin güvenliğini sağlama amacı yatarken, sosyal boyutunun temelinde ise, erkeklerinin tümünün ordudan geçerek, silah kullanmayı ve emirlere uymayı öğrenmesini içeren pratik oluşmuştur. Daha ileriye götürürsek, bu deneyimleri yaşamak "erkek" olmanın şartı gibi görülmektedir. Erkekliğin ordunun disiplininden geçmesi, militarizasyonun gündelik hayata yerleştiğini gösterir ve ayrıca kimliklerin oluşmasında da büyük bir etkisinin olduğunu gösterir.⁶⁸

⁶⁷ Vagst, A. (1959). History of Militarism: Romance and Realities of a Profession. Norton & Company inc, s. 41

⁶⁸ Altınay, A. (2013). Vatan, Millet, Kadınlar. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 280

4.1.1.3. Askerlik ve Vatandaşlık

Geçmişten günümüze kadar çeşitli söylemler ve uygulamalar ile askerlik kültürelleştirilmiştir.⁶⁹ Bu kültürleştirme, askerlik örgütlenmesinin yalnızca vatandaş ordularının ve zorunlu askerliğin günümüz ulus-devlet yapısına ve yakın döneme has bir özellikler olduğunu gizlemekle kalmaz, aynı zamanda kadın ve erkek vatandaşlar arasında devlet eliyle yaratılan toplumsal cinsiyet farklarını da gizler. Devlet, askerlik örgütlenmesi ile cinsiyet rolleri hazırlamakta ve vatandaşların bu rollere uyması için çeşitli pratikler üretmektedir. Örneğin; askerlik görevinin erkek vatandaşlar tarafından yapılması için topluma gizliden mesajlar yaymaktadır. *Askerlik erkekleri adam eder, askerlik erkeklerin olgunlaşmasını sağlar, askerlik erkeklerin güçlenmesini sağlar, askerlik erkeklerin ...* gibi basit söylemler ile topluma gizliden askerlik görevi kabul ettirilmektedir.⁷⁰

Zorunlu askerlik, yalnızca devletin güvenliği ve savunulması için yapılan bir uygulama olmayıp, kadın ve erkeklerin devlet ile olan ilişkilerini belirleyen (ve kadınların askerlik yapmadığı için farklılaştıran) bir uygulamadır. Bu farklılaştırma, devlet eliyle yapılmış olması ve devlet

⁶⁹ Askerliğin bir ulus – devletin ihtiyacı olmaktan çıkıp, milletin var olması için gerekli bir mekanizma gibi görülmesi sağlanmıştır. Toplumun çeşitli kültürel özellikleri ile askerliğin bağdaştırılarak bunun bir kültürel parça olduğunun benimsenmesine kültürleştirme kavramı kullanıldı.

⁷⁰ Devletin medya, haber, gazete, dergi gibi materyalleri kullanarak halka bu söylemleri gizliden ulaştırmaktadır. Örnek; Genel Kurmay Başkanlığı tarafından yayınlanan Askerlik Hizmeti kitabında, askerlik hizmetinin Türk milletinin doğuştan hazır olduğu belirtilmektedir. Yani her Türk'ün asker olarak doğduğu söylemi kastedilmektedir.

örgütlenmesini toplumsal cinsiyet ile biçimlendirmesi bakımından toplumda yaşanan kadın-erkek farklılaşmasından ayrılmaktadır. Yani erkeklik – devlet – askerlik üçlüsü arasında güçlü bir bağ kurulmuş ve en kutsal görev erkeklere verilerek vatandaşlıkta bir tabakalaşma yaratılmıştır. Toplumda erkeklere birinci sınıf vatandaşlık verilmiştir. Bu kurgulamada kadına ise iki görev düşmektedir; birincisi kutsal anne (asker anneliği), ikincisi savaşıdır.(Dersim'in bombalanmasına katılan Sabiha Gökçen)⁷¹

1927 yılında Askerlik Kanunu Meclis'te oylanırken birçok tartışmaları beraberinde getirmiştir. Zorunlu askerliğin sadece erkekler tarafından yapılması maddesi üzerinde çokça tartışılmıştır. Bu konuda Giresun Milletvekili Hakkı Tarık Bey karşı çıkarak kadınlarında erkekler gibi tabi olması gerektiğini savunmuştur. Bu konuda Mecliste şöyle bir konuşma yapmıştır;

“Efendim, intihap hareketleri başladığı zaman taraf kadınların da mebus olmak için, mebusluk intihabatına iştirak etmek için hareket aldıklarını görüyoruz. Mebusluk intihabına iştirak etmek hakkını kadınlar için tabii olarak teslim ederim. Kadınlar benim noktai nazarımdan hep intihap edebilirler, hem intihap olunabilirler. Fakat ne zaman intihap etmeye başlayacaklardır yahut ne zaman intihap

⁷¹ Altınay , A., & Bora, T. (2002). Ordu, militarizm ve milliyetçilik - Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 145

edilmeye başlayacaklardır, bu belki bir zaman meselesi, nihayet küçük bir münakaşa zeminidir. Yalnız mebus olmak, mebusluk intihabına iştirak etmek vatani bir mesele ise, memleketin müdafaasına iştirak etmekte öyle bir hak, öyle bir vazifedir. Askerlik Mükellefiyeti Kanunun birinci maddesinin yalnız erkeklere ait olarak yazılmış olduğunu görüyorum. Memleket müdafaası bu kanun lâyihasıyla erkeklere tahmil olunuyor. Esasen, tabii bir kanun ile de erkeklere tahmil edilmiş olduğunu görüyoruz ve kabul ediyoruz. Fakat zannediyorum ki, tabiat kanununun erkeklere verdiği bu vazife kadınlara da verilmiştir. Binaenaleyh, öğrenmek istiyorum. Tabiat Kanununun erkeklere verdiği ve zaman zaman muhtelif vatani hadiseler karşısında ifa edildiğini gördüğümüz bu vazife, yani kadınlara ait olan mükellefiyet noktası, Encümence nazarı dikkate alınmış mıdır ve ne derece kadar nazarı dikkate alınmıştır? Bugünkü neşriyat ve cereyanlar arasında bunu hatırlamak ve öğrenmek zannederim lâzım ve zarurîdir.”⁷²

Hakkı Tarık beyin konuşmasında vurguladığı gibi, zorunlu askerlik hizmeti kadınlara seçme seçilme hakkı gibi bir vatandaşlık görevi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden zorunlu askerlik görevi erkekleri devlete

⁷² (2.Dönem 33.Cilt 79 Birleşim s 385). Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi. Ankara: TBMM.

yakınlaştıracak, onları yurdu savunma öznesi, kadınları ise vatanla özdeşleştirerek, savunulması gereken bir nesne olarak kurgulanmıştır.

Askerlik örgütlenmesinde yaratılan askerlik kurgusunda her erkeğe bir komutanlık pozisyonu vaadedilmektedir. Erkekler askerlikte er olarak emirlere uymak, verilen görevleri yapmak vb. birçok işleri yapmaktadırlar ama askerlik bitiminde her erkek, evinin birer komutanı olmaktadır. Bu şekilde askerlik – kültür arasındaki ilişki toplumsal cinsiyet ile tekrar üretilir. Askeri argümanlar, semboller ve ilişki şekillerinin vatandaşlık ve gündelik hayatın belirleyici unsurları haline geldikleri yerde milliyetçik ve militarizm ilişkisine açıklık kazandırır.⁷³

⁷³ Altınay , A., & Bora, T. (2002). Ordu, militarizm ve milliyetçilik - Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 145

4.1.1.4. Türkiye’de Militarizmin İnşası

Militarizm, 20. Yüzyılı ve günümüzü anlayabilmek için olmazsa olmazlardan biri olmasına rağmen, sosyal bilimler literatüründe gerektiği kadar kullanılmamaktadır. Bunun temel nedenleri olarak, militarist söylem ve kavramların doğallaştırılmış olması ve gerek milliyetçilik gerek ve erkeklik normlarının bu süreçteki rollerini gösterir.

Militarizm tarihsel süreçte birçok değişim yaşamış, politik ve sosyal gelişmeler ile günümüze kadar birçok farklı şekillere bürünerek etkinliğini sürdürmüştür. Türkiye’de militarizmin tarihine baktığımızda, İttihat ve Terakki’nin etkili olmaya başladığı 19. Yüzyılın sonunda başladığı görülmektedir.⁷⁴ Osmanlı İmparatorluğu’nda bu dönemden sonra devlet anlayışında gerçekleşen değişimler meydana gelmiştir. Cumhuriyet’le birlikte orduya yüklenen anlamlar daha yoğunluk kazanarak, orduya eğitimci misyonu yüklenmiş ve eğitime yüklenen militarist misyon daha net bir hal almıştır.

“Türk en iyi askerdir (...) Türk Milleti askerlik ruhu en mütekâmil olan millettir (...) Askerlik ruhu yüksek millet demek, derin ve engin irfan ve medeniyet tarihi yaşamış millet demektir. İnsanlığın ilk gününden beri bütün ana medeniyetlere ata olan *Türk ırkında* bu ruhun en mütekâmil

⁷⁴ Sünbuloğlu, N. Y. (2013). Erkek Millet Asker Millet (Türkiye’de Militarizm, Milliyetçilik, Erkek(lik)ler). İstanbul: İletişim Yayınları. s. 10

derecede bulunması tabiidir."⁷⁵ denilmektedir. Atatürk'ün sözlerinden de anlaşılacağı üzere, irfan ve medeniyet kavramlarını askerlik ve savaşmayla özdeşleştirmesi dönem için çok önemlidir. Yani bu özdeşleme milliyetçilik ve militarizmin önemli bir birleşmesidir. Mustafa Kemal ve Afet İnan'ın birlikte yazdıkları *Askerlik Vazifesi* adlı kitapta, açık bir şekilde "Milli Ordu" söylemi oluşturulmaktadır. Bu kitapta öne sürülen askerlik tezleri Mustafa Kemal ve Cumhuriyet üzerinde önemli etkileri olmuştur.

Bu kitap milli bir ordu söyleminin oluşmasında önemli bir yer kaplamaktadır. Türk Tarih Tezi henüz tam olarak özgün bir yapıyı alamadığından dolayı bu kitap, Türk Tarih Teziyle birlikte yeni bir söylemin toplumda yerleşmesinde etkili olmuştur. Kitapta uzunca bahsi geçen "Orduların Lüzumu" bölümünde milli bir ordunun gerekliliği üzerine derinlemesine durulmuştur. Buradan da anlaşılacağı üzere, vatandaşlar bir hizmete çağrılmakta ve varlıklarının devamının bu milli ordunun sayesinde olacağı bilinci yerleştirilmektedir.⁷⁶

Devlet ve milletin güvenliğinin ordu olmadan sağlanamayacağı, bundan dolayı milli ordunun gerekliliğini topluma aşılama söylemleri, otuzlarda geliştirilen Türk Tarih Tez'iyle birlikte ordunun bir gereklilik, askerliğin ise bir vazife olarak görülmesi olmaktan çıkarak; Türk milletin

⁷⁵ Altınay , A., & Bora, T. (2002). Ordu, militarizm ve milliyetçilik - Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 142

⁷⁶ İnan, A. (1930). Askerlik Vazifesi. İstanbul: Devlet Matbaası. s. 37-38

kültürel ve genetik bir özelliği olarak topluma aşılacaktır. Bunun sonucunda “Her Türk Asker Doğar” söylemleri, kültürün gururla taşınan bir vasfı olarak yerini alır.

Söylemlerde gerçekleşen kaymanın yani değişikliğin birçok sonuçları olmuştur. İlk olarak zorunlu askerliğin henüz sistemli olarak uygulanamadığı, askerlikten kaçan büyük bir kesimin olması ve bunun gibi benzer sorunların yaygın olarak görülmesi bu değişikliğin haklı sebepleri olarak görülebilir. İkinci sonuç olarak; askerliğin tarih dışı bir söylem olarak ele alınıp incelenmesini sağlamıştır. Böylece askerliğin, günümüz ulus-devlet oluşumu olduğunun üstü kapatılmıştır. Üçüncü olarak askerliğin tartışılmaz bir gerçeklik olarak algılanmasına neden olmuştur. Yani askerliği tartışmanın, Türk kültürünü tartışmak demek olacağından bu vazife sorgusuz kabul edilir hal almıştır. Son olarak ise askeri alandan bağımsız bir milliyetçiliğin kurulmasını zorlaştırmıştır. Her Türk asker doğar, askerlik içimizdedir söylemleri Türk milliyetçiliği ile militarizmi ayrılmaz bir çift yapmıştır.⁷⁷ Bu söylemler cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren, resmi ifadeler ile kalmayarak Cumhuriyet tarihi boyunca çok farklı kurum, kişi, sivil kesimde önde gelenler, akademisyenler, gazeteler, dergiler,

⁷⁷ Altınay , A., & Bora, T. (2002). Ordu, militarizm ve milliyetçilik - Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 143

televizyonlar tarafından farklı şekiller ve ifadelerde kullanılan söylemler tekrar tekrar üretilmiştir.

Bu söylemlerden farklı zaman ve kişilerden örnek verecek olursak;

Örneğin, dönemin önde gelen tarihçilerinden olan Halil İnalcık'ın kaleme aldığı metinden bir kesit verirsek; “(...) *Sayısına göre Türk dünyada misilsiz derecede büyük bir rol oynuyor, dünya tarihinin daima ön safında yürüyorsa, bu onun en sarılmaz milli vasfından, asker karakterinde, askerliğe ait büyük faziletlerinden, hak ve hürriyeti için topyekûn savaşıma kudretinden doğmaktadır. Türk’e bu karakteri binlerce yıllık tarihi kazandırmıştır.*”⁷⁸

Sabiha Gökçen'in anılarında, Atatürk'ün Türklerle ilgili sözlerinden kesitler verecek olursak; “*Asker Ulus*” olarak Türkleri tanımladığını görürüz. “Biz asker bir ulusuz (...) Yedisinden yetmişine, kadınından erkeğine asker yaratılmış bir ulus” diyerek tanımlar Atatürk Türkleri.⁷⁹

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı Suat İlhan günümüze kadar bu söylemleri devam ettiren kişilerdendir. Doksanlarda bu çizgide kültüre vurgu yapmaktadır; “*Ordusu ile bu ölçüde bütünleşmiş bir toplumun kültürünün şekillenmesinde, şüphesiz ki askeri özelliklerin büyük katkısı olacaktır. Ordunun, toplumun kültür özelliklerinin tümüne sahip olması, bu*

⁷⁸ İnalcık, H. (1964). Osmanlı Devrinde Türk Ordusu. Türk Kültürü, 2(22). s. 56

⁷⁹ Gökçen, S. (1996). Atatürk'le Bir Ömür, (haz: Oktay Verel). İstanbul: Altın Kitapları. s. 125

özellikleri yansıtması, kültür değerlerinden birçoğu için eğitim odağı olması ise kaçınılmaz, hatta gerekli bir sonuçtur.”⁸⁰ demektedir.

Ordu ve kültür arasındaki oluşturulmaya çalışılan bu ilişki günümüzde de birçok çarpıcı örneklerine rastlanılmaktadır. Bunlardan en önemlisi Kültür Bakanlığı ve Ticaret Odası tarafından ortaklaşa hazırlanan Türk Ordusu kitabıdır. Kitabın sunuşunu kaleme alan Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Hüseyin Kıvrıkoğlu şöyle yazar;⁸¹ “Ordu-Millet olarak bilinen Türkler, tarihte nice zaferler kazanmış, birçok devlet kurmuş ve yaşatmıştır. (...) Büyük Atatürk’ün belirttiği gibi; kahraman Türk Ordusunun zaferleri ve mazisi insanlık tarihi ile başlamış ve her zaman zaferlerle beraber medeniyet nurlarını da taşımıştır.”⁸²

Yukarıda görüldüğü gibi geçmişten günümüze toplumun önde gelenleri tarafından söylenen sözlerden ve tanımlardan anlaşılacağı gibi askerlik hala kültürel bir özellik olarak devam etmektedir. Türk Ordusu kitabının sunuşu takip eden tanıtım “Türk Askerlik Kültür” başlığını taşır ve halen Türklerin ordu-millet özelliği vurgulanmaktadır. Genelkurmay başkanı, cumhurbaşkanı, başbakan ve bakanlar düzeyine sunulan bu kitap hiç kimseyi şaşırtmamaktadır. Askeri ve sivil alanların birbirlerine geçmişliği

⁸⁰ İlhan, S. (1989). Askerliğin Kültürümüzdeki Yeri. Erdem, 5(14). s. 332

⁸¹ Altınay , A., & Bora, T. (2002). Ordu, militarizm ve milliyetçilik - Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 143

⁸² Altınay , A., & Bora, T. (2002). Ordu, militarizm ve milliyetçilik - Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 144

Türk milliyetçisinin söylemsel etkilerinin ötesinde bir normallik kazanmıştır.⁸³

⁸³ Altınay , A., & Bora, T. a.g.e. s. 144

4.1.2. Erkeklik

4.1.2.1. Erkekliğin Toplumsal İnşası

Erkeklik, günümüze kadar, birçok farklı şekilde konuşulan ve irdelenen, ama hakkında akademik olarak fazla araştırma yapılmamış bir konu olmuştur. Bu duruma temel neden olarak feminist düşünürlerin patriarki/ataerkillik kavramlarında yoğunlaşmaları gösterilebilir.

Uzun süre sosyal bilimler literatüründe, biyolojik kökenli erkeklik tanımı egemen olmuştur. Erkeklik, biyoloji, anatomi ve psikolojinin araştırma konusu olmakla birlikte, erkekliğin de toplumsal mekanizmalar ile şekillenen bir şey olduğunun kabulü ilk kez feminist kuramcılar sayesinde olmuştur. Erkekliğinde tıpkı kadınlık gibi, cinsiyet modelleri ile şekillenen, toplumsal ilişkilerin bir yapıtı olduğu ve her an yeniden üretildiği görüşü yavaş yavaş kabul görmeye başlamıştır.⁸⁴

Literatürde erkeklik tanımına baktığımızda, konunun tarihsel gelişiminde yaşanan eksiklikler ortaya çıkacaktır. Sosyal bilimler literatüründe cinsiyete dayalı davranış modelleri tanımlarının 1970 ve 80'lerde başlayarak popülerlik kazandığını görmekteyiz. İlk çalışmalarda tanımlar, erkeksi ve kadınsı davranışlar olarak sınıflandırılmakta, bu sınıflandırma da biyolojik, anatomik ve psikolojik özelliklerine

⁸⁴ Kimmel, M., & Messner, M. (2001). Introduction Men's Lives. Boston: Allyn and Bacon.

dayandırmaktadırlar. Güç, hızlılık, şiddetten kaçmamak, sertlik, akıl, teknolojiye hakimlik, rekabetçilik, risk alma, macera peşinde koşma, kahramanlık vb. gibi özellikler erkeklik belirtisi olarak kabul görmekteydi. Öte yandan duygusallık, barışçıl, naziklik, kırılganlık, şefkatli olmak vb. gibi özelliklerde kadınsılık belirtisi olarak tanımlanmaktaydı. Bu farklılıkları listelemeyi ve özelliklerin hangi durumlarda ve zamanlarda hangi kadınlarda-erkeklerde ortaya çıktığını açıklamaya çalışan araştırmaların büyük bir kısmı erkekliğin doğuştan gelen biyolojik bir özellik olduğuna karşı çıkmıyor, sadece bunun toplumsal yapıda aldığı rolleri yani dışa yansımaları durumunu açıklamaya çalışan araştırmalar yapılmaktadır.⁸⁵

Hegemonik erkeklik ve farklı erkeklik kavramları üzerinden ilerleyen araştırmalar erkek olmanın belirli, çerçevesi belirlenmiş erkek gruplarına dahil olmaktan farklı olarak, genellemelere uymayan, evrensel bir tanımlanmayan bir olgu olarak görülmeye başlanmıştır. Bu bakış açısının yayılması ile siyahların erkekliği, maço erkeklik, modern erkeklik vb. gibi erkekliğin özelliklerine indirgenmiş araştırmalar artmaktadır.

Hegemonik erkeklik, en genel anlamıyla; *İktidar ve gücü elinde tutan erkeklerin sahip olduğu erkeklik olgusuna* işaret eden bir kavram olarak araştırmalarda merkezi bir yer almıştır. Bu kavram ile erkekliğin biyolojik bir

⁸⁵ Sancar, S. (2011). Erkeklik: İmkânsız İktidar. İstanbul: Metis Yayınları. s. 28

zemine dayandığı iddiası ikinci planda kalmıştır. Literatürdeki erkeklik çalışmaları erkekliği, değerler, inançlar, imgeler, davranış, tutum vb. gibi değişik boyutlardan ele alarak tanımlamaya başlamıştır.⁸⁶ Kavram, erkeklik araştırmaları alanında önde gelen ve bu alanda yaptığı yayınlarda adını duyuran R. Connell, Toplumsal Cinsiyet ve İktidar adlı eserinde evrensel olarak bir cinsiyet sisteminden bahseder. Connell'e göre bu mekanizmanın işlemesi üç temel ögeye bağlıdır. İlk olarak, kadın ve erkeklerin farklı işler yaparak, farklı mevki ve statüler, konumlar ve getiriler elde etmelerini sağlayan *cinsiyete dayalı işbölümüdür* ki bu en önemlisidir. Bu iş bölümü sayesinde, kadın ev içinde ücretsiz güç olarak çalışmaktadır. Erkekler ise kamu alanın kontrolünü ellerinde tutarak, özel şirketleri, bürokrasiyi ve orduyu yöneterek cinsiyet rollerinin devamını sağlarlar. İkinci olarak, ırk, sınıf, bölgesel gelişmişliklere bağlı olarak oluşan iktidar ilişkileri ile cinsiyet farklılıklarına ilişkin toplumsal ilişkilerin iç içe geçerek, toplumsal cinsiyet sisteminin iktidar ilişkileri olarak işlemesine yol açmaktadır.

Connell, toplumsal cinsiyet sistemini, bütün erkeklerin kadınlara boy eğdirilmesinden çıkar sağladığı bir iktidar rejimi olarak açıklar. Bu iktidar rejimi, erkeklerin erkeklik değerlerini bir önceki kuşaktan öğrenmelerini olanaklı kılan kültürel alışkanlıklar olarak işlemektedir; aile, ordu, devlet, kanun, yasalar gibi kurumlar ile egemen erkeklik modeli olarak kabul

⁸⁶ Sancar, S. (2011). Erkeklik: İmkânsız İktidar. İstanbul: Metis Yayınları. s. 30-31

ettirilmeye çalışılmaktadır. Hegemonik erkeklik kendi başına varlığına devam eden ve sadece kültürel öğretiler, alışkanlıklar içine gömülü olan erkek davranışlarından doğmaz. Hegemonik erkekliği üreten kurum ve mekanizmalar olmazsa olmazlardandır; devlet, kanunlar, yasalar, aile vb. gibi kurumlar sayesinde davranışlar meşrulaştırılır ve ilan edilir.⁸⁷

Hegemonik erkeklik farklı toplumsal sınıf ve ailelerde farklı farklı işleyebilir. Uzmanlık isteyen bir işte çalışan erkeğin ailelerinde aile, erkeğin kariyer başarısına odaklanır, erkeğin özgüveninin yüksek tutulması ile ilgilenirler. İşçi sınıfı erkeğin ise motive edecek bir kariyeri yoktur. Bundan dolayı uzmanlık isteyen bir bilgiye sahip olmadığı için eril üstünlüğünü ve ailenin geçimini sağlama becerisi ile aileye üstünlük sağlamaktadır. Bunun işlevsel olarak işleminin neden, dinle ya da etnik kimliklerle desteklenerek erkek üstünlüğü ve önceliği zihinlere yerleştirilir.⁸⁸

⁸⁷ Sancar, S. (2011). Erkeklik: İmkânsız İktidar. İstanbul: Metis Yayınları. s. 32

⁸⁸ Sancar, S. a.g.e. s. 33

4.1.2.2. Türkiye’de Erkekliğin Durakları

Ahmet’i, kıyafetler öyle heybetli gösteriyor ki kendini padişah rahatlığında sanıp etrafına bakınıyor. Hem kendini padişah sanıyor hem de ne oluyor böyle, ne gerek var diye düşünen korkulu gözler ile etrafı süzüyor. Ahmet, aslında ilerleyen zamanda bugünün önemi anlayacak ama şuan onun için çok bir anlam ifade etmemektedir. Hem heybetli gösterilip hem de acı verilmesi ikilemi içerisinde kalmaktadır.

Babası arada “Ahmet’e korkma olum ben yanıdayım, artık erkeksin gül biraz bu ne surat” diyerek moral vermektedir. Ahmet’in kafasını dinleyebilseydik soru yağmuruna tutulurduk. Kendini bildi bileli tuvalette çişini yapmak için kullandığı pipisini şimdi kesecekler. Onu kızlardan farklı kılan bu şeyle ilgili yeni bilgiler öğreniyor, onun kazandırdığı yeni statülere bürünüyor vb. birçok durumları öğreniyor. Ahmet, küçük yaşta öğrendiği bu bilgiler ile gelecekteki erkeklik modelinin temelini atıyor. Padişahlar gibi giysilerde, erkek oğlum, erkeksin artık, gibi söylemler ile Ahmet erkeklik modellerini özümseyerek bu modele itaat etmektedir.

Ve en sonunda erkekliğe adım atıyor Ahmet...

Bu hikâye, birçok kişiye tanidik gelmiştir. Ülkemizde neredeyse erkeklerin tümü, çocukken farklı tören ve kutlamalar ile cinsel organın kesilmesini yaşamıştır. Müslüman toplumlarda dini inanış gereği olarak erkekler sünnet ettirilir. Türkiye’de bu hem dini inanış için hem de erkekliğe geçiş ritüeli olarak kutlanmaktadır. Toplum erkekleri, erkeklik statüsünü kazanabilmeleri için dört temel aşamadan geçmesi için zorlar; 1.Sünnet, 2.Askerlik, 3.İş Bulma, 4.Evlilik⁸⁹

Toplumumuzda evlilik, erkekler için son durak olarak görülür. Ama bu durum günümüzde giderek yeni yönelimlere yani evlilik dışı yaşama doğru gitmektedir. Erkekler evlilik örgütlenmesinde koca ve baba rolünü kapsayan büyük bir konum kazanmaktadır. Babalık ve kocalık, birçok rolü içinde barındıran büyük bir konumdur. Bir kadına sahip olmaktır, kendisine ait çocukları otoritesi ile yönetmektedir, aileyi geçindirmek gibi görevleri üstlenmektedir. Evlilik ile kurulan aile kurumu kendi içinde birçok kural ve düzenlemeler oluşturmaktadır. Bu kural ve düzenlemelerin başında baba ve koca rolünde olan erkekler bulunmaktadır. Kimi zaman sembolikte olsa, ailenin sosyo – ekonomik – siyasal yani aile dışındaki kurumlar ile ilişkilerinde erkek(baba ve koca) olarak temsilci olur ve ailenin başkanı sayılan baba ya da koca çocukluktan beri öğrendiği erkeklik rolünü değerleri ile devam ettirir ve yaşatır.

⁸⁹ Selek, P. (2013). Sürüne Sürüne Erkek Olmak. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 19

Babalık konumu ile ilgili genel bir açıklama yapacak olursak; Sünnet olan, askerlik yapan, eli bir iş tutan, heteroseksüel cinsel deneyim sahibi erkekler tarafından kazanılır. Açıkladığımız durumun birçok farklı şekilleri olabilmektedir. Ama toplumda çoğunluk bu sıralamada ki şartları sağlayarak babalık statüsünü kazanmaktadır. Bu sıralamadaki durumlardan her hangi biri eksik ya da yapılmak istenmediğinde toplum tarafından büyük bir baskı yapılır. Çünkü babalık statüsü yeni cemaat örgütlenmelerine kabulün anahtarıdır. Bu anahtarı kazanabilmenin yolu ise cemaatlerin koymuş olduğu rolleri benimseyerek, gerekenleri yapmaktan geçmektedir. Türkiye'nin birçok farklı bölgesinde bu uğurda çok değişik ritüel ve kutlamalar yapılmaktadır. Çocukluktan kazandığı egemenlik kodlarına uymaya çabalayan erkekler, cinsiyet kimliğini üstlenişi şenliklerle kutlanması, onun bir erkek olarak topluma kabul edilmesini göstermek içindir. Bu şenlikler ve kutlamalar, dinin, ailenin ve siyasal örgütlenmenin zorunlu birer durakları olarak kabul edilir. Örneğin; sünnet dini inancın bir durağı iken, askerlik siyasal örgütlenmenin bir durağı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Modern ve sonrası toplumsal örgütlenmelerde, resmi olarak yapılan bir erkeklığe geçiş ritüeli bulunmamaktadır. Ama farklı toplumsallıklar içinde, erkekler, kendilerine verilen rollerine uyum sağlaması için birçok

duraklardan geçmektedir. Örneğin, Musevilikte erkek çocuklar, şenliksiz ve törensiz olarak sünnet ettirilirken, Müslüman toplumlar da özel bir törenle yerine getirilen bu dinsel inanış, toplumda erkekliğe kabulün sembolik bir aşaması sayılmaktadır.

Farklı cinsiyetle gelişen sosyalizasyonların yarattığı eşitsizlik, kız çocuklarının, aile – anne ortamından çıkması kabul edilmezken, erkek çocukların kendi potansiyelini sonuna kadar götürmektedir. Çünkü erkek olma rolünde erkek olmayı tamamlayan nitelikler, sahip olmayı, dış dünyada hayatta kalabilme, düzen kurmayı, korumayı, savaşmayı, zorluklarla mücadele etmeyi vb. birçok durum için zorunlu kılınmaktadır.

4.1.2.3. İdeal Erkekliğin Beden Terbiyesi Aracılığıyla Kurgulanması

Zorunlu askerlik örgütlenmesinin temelinde söylemler ve pratikler yatmaktadır. Daha doğrusu topluma kabul ettirmenin ilk çalışması olarak beden terbiyesi görülmüştür. İdeal beden kurgulaması, askerlik ve erkeklik mitini oluşturmanın birinci kapısını oluşturmaktadır. Ülkemizde zorunlu askerliğin temelleri Osmanlı İmparatorluğu'na dayanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu dönemin getirmiş olduğu şartlar ve imkânlardan dolayı Alman jimnastik ve izcilik teşkilatlanması modelleri uygulanmaya çalışılmıştır. Alman jimnastik modelinin temelini *Turnen* jimnastikleri oluşturmakta ve bu modelden geliştirilerek Slav Sokol jimnastikleri gelişerek beden eğitimi ve spor politikalarında etki olmuştur.

Napolyon'un Almanya'yı işgal etme dönemine dayanan *Turnen* jimnastiklerin kurucusu Freidrich Ludwing Jahn'dır. Kuruluşun temel amacı; "Alman gençlerini zihnen ve bedenen mücadeleye hazırlamak ve Almanya'nın birleşmesi için çalışmak" tır.⁹⁰ *Turnen* jimnastik, 1870 yılında Alman ordularının Fransızlara karşı kazandıkları Sedan zaferinden sonra, eğitimde militarize öğeler artmış ve giderek gençlerin otoriteye itaati öğretilmeye başlanmıştır.⁹¹ *Turnen* jimnastiğinin bir diğer özelliği ise

⁹⁰ Lowe, B. (1978). *Sports and International Relations*. Champaign: Published by Stipes Pub Llc. s. 35-36

⁹¹ Allen, G. (1994). *Modern Sports and Cultural Imperialism*. New York: Columbai University. s. 139-142

“erdemli, saf, muktedir, korkusuz, dürüst ve müsella” bireyler yaratma arzusudur.

Turnen jimnastiklerinin, Osmanlı İmparatorluğu’nda etkisi ve önemi büyüktür. Bunu Selim Sırrı Tarcan’ın yayımladığı Osmanlı Genç Dernekler dergisinin ilk nüshasında ki yazıda görebilmekteyiz.⁹² Selim Sırrı Tarcan’ın yazısı, dönemin asker – millet miti yaratma amacı taşımakta ve bu amaçta ideal erkek karakterlerini söylemler ile bilinçlere yerleştirmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu’nda etkili olan bir diğer spor hareketi ise İngiliz İzci Ocağı’ydı. Bu spor örgütlenmesinin temelleri, İngiltere’de gençlik örgütlerinin kilise ile birlikte işçi kesimin gençlerini kontrol altında tutmak ve onların güçlerinden yararlanmasına dayanır.⁹³ İngiltere’de başlayan bu izci örgütlenmeleri Osmanlı İmparatorluğu’nda etkilerini kısa sürede gösterdi ve örnek alınarak bir izci örgütlenmesi kuruldu. Kurulmasının iki temel amacı bulunmaktaydı. Birinci temel amacı, karakter sahibi erkekler yaratmak, ikicisi ise asker – vatandaş yaratarak genlere askerlik mitini yerleştirmekti.⁹⁴

Askere alınacak olan gençlerin, askerliğe hazırlamada en temel etken bir ideal erkek tipinin yaratılmasıdır. Bu ideal tip, vatan savunmasında milleti için fedakârlıkta bulunacak, savaşçı erkektir. Osmanlı İmparatorluğu

⁹² Sırrı, S. (1913). Alman Jimnastikleri ve Yan. İstanbul: Selanik Matbaası.

⁹³ Wilkonson, P. (1969). Journal of Contemporary History. Cilt 4 Sayı 2 s 3-5. s. 3-5

⁹⁴ Sünbuloğlu, N. Y. (2013). Erkek Millet Asker Millet (Türkiye’de Militarizm, Milliyetçilik, Erkek(lik)ler). İstanbul: İletişim Yayınları. s. 49

bu etkiyi gençlerde yaratmak için *Millet-i müselleha* kavramını yaratarak, gençlerin “millete hizmet” ve “vatan için fedakârlık” gibi söylemleri içselleştirmesine yardımcı olmuştur. Fedakârlık söylemi, savaşçı-kahraman-erkek mitinin en önemli temasıdır ama bundan daha da önemli olan vatanperverlik-erkeklik kurgusunun savaşlarda yerini hegemonik erillik tipine bırakmasıdır.⁹⁵ Bunların sonucunda, yiğitlik söyleminin güçlü, kahraman gibi pratiklerden öte silah kullanabilmek, ailesini ve milletini korumak, ahlaklı, zeki, ölçülü ve onurlu gibi değerler ile ideal erkek-asker-vatandaşın sahip olması gereken özellikler çıkmaktadır. Beden eğitimi ve ahlaksal gelişim, bireyi, dolayısıyla toplumu güçlendirdiği düşüncesi beden eğitiminin ve ideal erkek-asker vatandaşların yaratılması düşüncesi ile yakınlaşmıştır. Bundan dolayı beden eğitimi asli amaçlarından uzaklaşarak, mükemmel erkek(asker) yaratma amacı olarak görülmesinden dolayı militarizasyon aracı olmaya başlamıştır.

Beden eğitimi ve izcilik faaliyetlerinin, vatan savunması için kahraman erkeklerin yetiştirilmesi amacıyla kullanılma fikri, bu dönemlerde başlayan Türkçe beden eğitimi dergilerinde yerini almıştır. Özellikle Balkan Savaşlarında başlayan bu fikirler, İdman dergisinin yazarlarından Cemi bey, vatani kurtaracak kahramanların öncelikli olarak “terbiy-i bedeniyye’ye hidmet hususundaki mesai” yapmasını vurgulayarak gençlerin beden

⁹⁵ Sünbuloğlu, N. Y. (2013). Erkek Millet Asker Millet (Türkiye’de Militarizm, Milliyetçilik, Erkek(lik)ler). İstanbul: İletişim Yayınları. s. 53

terbiyesi ile ideal asker olmaya hazırlanmalarına yardımcı olmuştur.⁹⁶ Birinci Dünya Savaşı öncesinde erkeklik ve milliyetçilik arasında kurulan ilişkinin niteliği, Cumhuriyet döneminde de değişmeden devam etmiştir. Bu ilişki, ulus – devletin vatandaşlarının yaratılmasında önemli bir role sahiptir. Tabi bu ilişki günümüze kadar değişmeden geldi ama şekil olarak dönemsel farklılıklar göstermiştir.

⁹⁶ Halid, C. (28 Mayıs 1913). Birkaç Söz. İdman, No: 1 s. 1

5.BÖLÜM: ALAN ARAŞTIRMASININ DEĞERLENDİRİLMESİ

5.1. Askere Gidiş Süreci

5.1.1. Gidiş Biletini Almak ya da Erkekliğini İspatlamak

Türkiye’de, 1927 tarihinde çıkartılan Askerlik Kanun’u ile Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan her erkek, 20 yaşında askerlik görevi yapmaya başlar. Tabi ki bu görevi yapabilmesi için bazı şartları yerine getirmiş ya da sağlıyor olması gerekir. Hizmet süresi, şartlar ve duruma göre değişken olsa da, bu görevi yerine getirmek için olmazsa olmaz birinci şart “sağlık” durumunun elverişli olması gerekmektedir. Eğitim görenler eğitim süreçleri boyunca bu görevden muaf tutularak, görevleri ertelenmektedir. Askerlik hizmeti eğitim gibi birçok nedenlerden dolayı görev kırklı yaşlara kadar sarkabiliyor. Eğitim durumuna göre bu hizmet, altı ay, on iki ay olarak sürüyor; ama olağanüstü koşullarda bu süreler uzayabilmektedir. Belirli dönemlerde devlet tarafından bu görev, bedelli olarak yapılma imkânı tanınmaktadır.

Anayasada görev olarak düzenlenen bir uygulama, ulus devletin gerekleri olarak vatandaşa yaptırılmakla kalmayıp söylemler ve uygulamalar ile görevden öte anlam kazandırılmaktadır. Çünkü bu hizmeti yapmayan bir erkek, sürekli kaçak durumda kalacağından, düzenli bir hayat kurması, bir iş sahibi olup hayatını devam ettirebilmesi, evlenmesi vb. birçok modern

toplumsal gerekleri yapması mümkün olmamaktadır. Bu gibi nedenlerden dolayı zorunlu görev erkeklerin hayatında önemli bir durak olarak karışımıza çıkmaktadır. Ayrıca erkekler toplumsal cinsiyet rollerine hazırlayıcı konumdan dolayı toplumsal anlamlar işlevsel olmaktadır. Bu anlamlar bölgelere göre, erkeğin yetiştiği toplumsal sınıfa göre farklı ritüel ve kutlamalar ile yansıtılmaktadır.

Bazı erkekler bu görevi vatana bir borç olarak yaparken, bazıları vatandaşlık görevi olarak yapmaktadır. Bu farklı anlayışın temelinde ise erkeğin yetişmiş olduğu aile ve çevre vardır. Kısaca bazıları bunu keyifle ve heyecanla yaparken bazıları ise çocuklukta zorunlu olarak yapılan sünnet gibi görmektedir. Eğitim bu konuda çok etkili olmaktadır. Askerlik sürecimde (kısa dönem olarak), konuştuğum askerlerde bu fark çok belli olmaktaydı. Uzun dönem askerlerin neredeyse tamamı bu hizmetin erkekleri adam ettiğine, erkek olduklarına, vatana olan borçlarını ödediklerine inanmaktaydılar. Örneğin uzun dönem askerlik yapan Kastamonulu Ahmet K., askere gelen arkadaşlarının hepsinin toplumun gözünde farklı görüldüğünü söylemektedir.

“Askerlik benim ailemde ve çevremde vatan borcu olarak yapılmaktadır.

Çocukluğumdan bu yaşıma kadar abilerim, babam, amcalarım, dayılarım... hepsi bir gün sende bu vatan borcunu ödeyeceksin diyerek

bana askerlik hikayelerini anlatırlardı. Çocukken bu hikâyeleri dinlediğimde, askere gidecek günün biran önce gelmesini istiyordum. Çünkü askere gitmiş erkeklerin sözlerine çevremde daha çok itibar ediyorlardı. Ne zaman hayatla ilgili bir tartışma olsa bana “sen ne biliyorsun ki askere gittiğinde göreceksin” gibi sözler söyleyerek söylediğim sözlere itibar etmiyorlardı.”⁹⁷

Ahmet K.’nın hikâyesinden de anlaşılacağı gibi toplumun birçok farklı kesiminde askerlik görevine çok farklı anlamlar yüklenmektedir. Askerlik görevi, Ahmet’in ailesinde ve arkadaş grubunda adam olma, hayatı öğrenme vb. gibi anlamlar taşımaktadır. Bunun temelinde ise yirmi yaşına kadar aileden uzakta bir yere gitmemiş olması, tek başına yaşamamış olması ve inançlarının askerlik görevine yüklediği maneviyatta yatmaktadır. Bu söylediğimiz durumların en temelinde ise ulus – devletin yaratmış olduğu söylemler vardır. Ulus – devletin gereği olarak görülen askerlik örgütlenmesi, genç erkeklerin askerlik görevine hazırlanması için toplum içinde birçok farklı söylem ve pratikler oluşturmuştur. Türkiye’de bu söylemler, Cumhuriyet’in kurulma tarihinden tutunda günümüzde ilkokullarda öğretilen din derslerinde ki vatan, millet, namus kavramalarına dayanmaktadır. Askerlik için oluşturulan söylemlerin etkileri yukarda belirttiğimiz sosyo – kültürel çevre ile paralel bir çizgisi vardır. Sosyo –

⁹⁷ Ahmet K. 1991 Kastamonu Doğumlu, Okuma – Yazma Bilmiyor, Tarlada Çalışıyor, Bekar

kültürel çevre ne kadar alt tabaka olursa, askerlik o kadar önem kazanmaktayken, sosyo – kültürel düzey ne kadar yükselirse askerlik bir o kadar önemi kaybetmektedir. Buna en güzel örnek olarak kısa dönem askerlik yapan kişilerin askerlik hizmetini, yaşam için bir engel, boşa kaybedilen zaman olarak görmektedirler.

“Okul bitince insanda iş derdi başlıyor. Biliyorsunuz Türkiye’de üniversite mezunu işsiz canıyor. Bende onlardan biriyim. Felsefe bölümü bitirdim ama devlette iş bulmam çok zor. Özelde de zaten alnımla ilgili mümkün değil. Bende bölümüm dışı iş aradım hep. Ama askerlik durumundan dolayı özelde kimse beni işe almadı. O kadar sinirleniyordum ki hem mezun oluyorsun işsiz kalıyorsun hem de askerlikten dolayı işe alınmıyorsunuz. Böyle bir şey olamaz. Herkes askerlik soruyor. Bundan dolayı mecburen askerliği aradan çıkarmak gerekiyor. Yoksa hiçbir düzen kuramıyorsunuz. Bana çok demişlerdi mezun olur olmaz askere git diye...”⁹⁸

Askerliğin, Türkiye Cumhuriyeti yasalarında sağlıklı ya da normal erkekler için zorunlu olması ve kimlik üretilmesinde birçok anlamlar yüklenmesinden dolayı, bu süreç kendini kanıtlama olarak kabul edilmektedir. Kısaca erkekler, askerlik görevini yakın çevrelerine rüşt ispatlama olarak benimsemektedirler. Örneğin İstanbul 1988 doğumlu Hasan

⁹⁸ Mustafa.Ç. 1988 Muğla Doğumlu, Üniversite Mezunu, İşsiz, Bekar

M., askerliği ailesine ve çevresindekilere kendisini ispatlamak için bir yol olarak görmektedir.

“Ailem bana sürekli sen adam olmazsın, hiçbir baltaya sap olamazsın diyordu. Özellikle babam sen askerlik yapamazsın diyordu. Bu sözler çok zoruma gidiyordu ve kendimi hiçbir şeye yaramaz biri olarak görüyordum. Bundan dolayı askere gitmeyi dört gözle bekledim ve askere gitmek için muayene olmaya gittiğimde, sıra bana gelinceye kadar dua ettim. Muayenede yle korkuyordum ki hayatımda hiçbir şeyden böyle korkmamıştıım. Buradan sağlam raporu alıp, askere gidiş biletini alamazsam aileme ve çevremdekilerin yüzüne bakamazdım. Hep aklımda ailemin bana söylediği ‘Askere gitmeden adam olmaz bu ocuk...’ sözleri vardı. Biraz kilo sorunum vardı. On kilo fazlam vardı. Sağlıklı olmama rağmen askere elverişli olmadığı söyleyerek askere almıyorlardı. ‘Ben askere gitmek istiyorum’ dedim. Hastanede, binbaşı ile görüşmemi söylediler. Bende endişeli ve korkulu bir şekilde binbaşının karşısında askere gitmek istediğimi söyledim. ‘Eğer askere gitmezsem ailem ve çevrem benimle çok dalga geçecek ve çürük diye hiçbir şey yapamayacağım.’ dedim. Komutan peki dediğinde mutluluktan yerimde

duramıyordum. Eve gururlu ve mutlu bir şekilde gittim ve askere gidiyorum derken sanki dünyayı kurtarmış biri gibi hissediyordum.”⁹⁹

Askerlik öncesi yapılan muayenenin birçok amacı vardır ama öncelikli iki sebebi vardır. Bunlardan en önemlisi, salgın hastalığa dönüşebilecek ya da genel sağlığı etkileyecek bulaşıcı bir hastalığın olup olmadığını tespit etmek, ikincisi ise erkeklerin sağlam olup olmadıkları yani eşcinsel, engelli ve hasta olup olmadıkları kontrol edilmektedir. Bu süreci bütün erkekler yaşamaktadır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi askerlik muayenesi bir nevi “**erkeklik muayenesi**” gibi algılanmaktadır. Tıbbi amaçlar için yapılan muayene, toplum tarafından ve ulus – devletin gerekleri olarak yüklenen askerlik miti söylemleri ile amacından saparak çok farklı anlamlar yüklenmiştir. Örneğin Afyon’lu Kazım K., askerlik öncesi sağlık muayenesini erkeklerin hadım olup olmadıklarını kontrol etmek için yapıldığını düşünmektedir. Erkekler arasında bu tür düşüncelerin doğmasının temelinde yaşadıkları sosyo – kültürel çevre yatmaktadır. Kazım’ın bu düşüncüyü nerden ya da kimden duyduğunu sorduğumda “benim çevremdeki herkes muayenede hadım olup olmadığına bakacalar diyordu” demektedir.

⁹⁹ Hasan M., 1988 İstanbul Doğumlu, İlköğretim Mezunu, İşsiz, Bekar

Toplumsal söylemler ve yaptırımlar bireyde ön yargıları doğurmaktadır. Askerlik öncesi bu mekanizmayı bütün erkeklerde farklı şekillerde görebilmekteyiz. Uzun ya da kısa dönem askerlik hizmeti yapacak olan erkeklerin hepsi kendine göre askere gelmeden önce askerlikle ilgi bir bilgi edinmiştir. Hepsi askerde şunlar olur, bunlara dikkat et, sesiz ol, göze batma, her şeye atılma gibi nasihatler ve öğütler duyarak, askerlik öncesi hazırlığı düşünsel olarak gerçekleştirmektedir.

“Herkes sıra ile belirli gruplar halinde doktorun odasına alınıyor. Kimse birbirini tanımıyor ama şaşkın bakışlarla birbirimize bakıyorduk. Bizi içeride yan yana sıraya soktular ve soyunmamızı söylediler. Soyunduk sadece külotumuz kaldı üzerimizde. Her hangi bir engelimizin, kesik, çizik gibi izlerin olup olmadığına baktılar. Sonra hadım mı değil miyiz diye bakmak için tek tek paravanın arkasında öylesine bakılıp geçiliyordu. Öylesine de olsa çok garip bir duyguydu ve sanki herkes beni izliyor duygusu içindeydim ve çok utanmıştım. Diğer kişilerin yüzlerine baktım, benim gibi utanan çok az kişi vardı. Hepsinin yüzü gülüyor ve sanki gurur duyuyorlar gibiydiler. Muayene olduk sonra tek tek sakatlığımızın ya da askerliğe engel bir durumun olup olmadığını sordular.¹⁰⁰”

¹⁰⁰ Ahmet B., 1992 Gaziantep Doğumlu, Lise Mezunu, Kasiyer, Bekar

Muayene erkekler için baştan sona bir macera ve unutulmayacak bir anı olarak zihinlerinde yer edinmektedir. Muayenede alınan erkeklik rüştünün gururu erkeklerin yüzlerinden okunmaktadır. Ama bu durum genelde askerlik hizmetini uzun dönem yapacak erkeklerde daha yaygındır. Kısa dönem askerlik hizmeti yapacak olan erkekler bunu bir zorunluluk ve yük olarak gördüklerinden yüzlerinde bir bezginlik olmaktadır.

5.1.2. İspatlanılan Erkekliğin, Verilen Yemek ile Onanması

Muayene olarak askerlik vizesini alan erkeklerin, bunun yemek ile meşrulaştırılması birçok bölgede farklılıklar göstererek gerçekleşmektedir. Tıpkı sünnet ritüeli gibi askere gidiş de ritüel bir tören olarak kutlanmaktadır. Aslında bu kutlamalar sünnet olma ya da askere gitme durumu için değil de erkeklerin, erkekliklerinin onanmasını yani erkek olmalarının kutlanması yapılmaktadır. İstisnalar hariç Türkiye’de bütün erkeklerin bu görevi zorunlu olarak yapması birçok kişi için farklı maceralar yaşamasına sebep olmaktadır. Kimisi bu görevi yeni bir macera yaşamak, kimisi vatan görevi olarak yapmaktadır. Bundan dolayı askerlik görevi, heyecan, korku, macera, endişe, merak gibi duygular ile beklenmektedir.

“Bana askerlik hep kutsal bir görev olarak anlatıldı. İnancım gereği Kuran’ı Kerim’i okudum. Kuran’ı Kerim’de askerlik ibadetlerin en büyükerindendir. İnancımıza göre askerde ölmenin şehitlik mertebesi var. Buda beni bu göreve hazırlayan en büyük etken olmuştur. Bana askerliğin zorlukları anlatıldı ama bir taraftan da hiçbir şekilde elde edemeyeceğimiz bir mertebesinin olduğunu da söylediler. Anlatıyorlardı... ‘askerde dayak var, şiddet uyguluyorlar, anandan bilmem sülalene kadar küfürler’ duyacaksın. Bu söylenenler beni korkutuyor ve endişelendiriyordu. Ama bu kadar kötülüğü ve zorluğu bir

yana silüs kâğıdımı alıp evime geldiğimde ailemin bana baktığı o gözler her şeye değerdi. Benimle gurur duyuyorlardı, bende bundan çok mutlu oldum. Bir taraftan ailemden uzak bilmediğim bir yerde olacağım ama bir taraftan da görmediğim birçok şeyi göreceğim ve yaşayacağım. Bir tarafım endişeler içinde bir tarafım heyecandan yerinde duramıyordu.¹⁰¹”

Askerlik, erkeklerin hayatında büyük bir macera yeri olarak kalmaktadır. Askerlik yapmış bütün erkekler hep orda yaşadıkları anlatmak ister ve sürekli bununla gurur duyarlar. Tabi bu kişinin sosyo – kültürel yapısına göre değişmektedir. Aslında askerlik erkekler arasında deneyim alışverişinin en temel konularından biridir. Ama anlatıların temelinde hep bir övgüye değecek temalar yaratılmaktadır.

Anlatılan bu anılar, askere gitmeye hazırlanan erkeklerin kimisin de korku kiminde heyecan ve merak uyandırmaktadır. Bu hikâyeler toplumda bir statü kazandırdığı için genç erkekler bu hikâyelerin kahramanları olmak istiyorlar. Bu hikâyelerin etkisinin büyük olmasında en büyük payı ulus – devletin oluşturduğu siyasi tarihtir. İlkokuldan itibaren verilen okul eğitiminde, tarih derslerinde anlatılan millet, vatan, devlet gibi konular ile çocukluktan itibaren erkekler askerliğe hazırlanmaktadırlar. Okullarda

¹⁰¹ Hüseyin O., 1991 İstanbul Doğumlu, Lise Mezunu, Telefoncuda Satış Elemanı, Bekar

anlatılan kahramanlık hikâyeleri genç yaşlara kadar özüm senerek benimsenmektedir.

“Askerlik benim için kutsal bir görev dir. Devletimiz kolay kurulmadı. Atalarımız bu toprakları canları pahasına korudu, günümüzde onların sayesinde özgür olarak yaşayabiliyoruz. Ortaokulda tarih öğretmenimizin anlattığı hikâyeler hiç aklımdan çıkmadı ve hep onları düşündüm. Eğer ki ben vatanıma olan borcumu ödemezsem biz nasıl özgür yaş arız. Hem askerden kaçana bizim toplumda adam demezler. Sevdığım bir kız var, döndüğümde inşallah evleneceğiz. Askere gelmeden önce istemeye gittik ama babası askere gitmeden bu işin olmayacağını söyledi. Bende biran önce askere gidip vatanıma olan borcumu ödemek istedim ve bunu sonunda da yaptım. Çok gururluyum...”¹⁰²

Anlatılan askerlik hikâyelerinde, erkeklerin askerliğ e dair öğrendikleri bilgilerin hepsinde, askerliği yapacağı yerin çok önemli olduğudur. Yani askerlik hizmetinin hangi ilde, hangi görevde ve hangi sürede yapacağının, askerliğinin zor mu kolay mı geçeceğini belirlemektedir. Ülkemizde toplum arasında yaygın bir söylem olarak yerleşmiş bir dağılım bulunmaktadır. Doğuda askerlik yapanların çok zorluk çekeceğini, batıda yapanların ise bir o kadar rahat edeceği fikri akıllarda yatmaktadır. Batıdaki bir ilde askerlik

¹⁰² Mustafa G., 1993 Manisa Doğumlu, Lise Mezunu, İşsiz, Bekâr

görevini yapacak olan kişinin, askere uğurlanırken yapılan yemek olsun, kutlama olsun hepsinde bir mutluluk tablosu görülebilir. Ama doğuda ki bir ilde askerlik görevini yapacak olan kişinin ailesinde korku ve endişe vardır. Bunun nedeni ise ülkemizde yıllardır süren terör savaşdır. Ülkemizin coğrafi konumu nedeniyle doğu sınırında, toprak komşuları bulunmaktadır. Ama batı diye tabir edilen kesimlerde ise deniz olmasından dolayı kara sınır komşusu bulunmamasından daha güvenli olarak görülmektedir. Cevdet S. abisinin Hakkâri’de askerlik yaptığını anlatırken yüzündeki ifadesinden de anlaşılacağı üzere, yukarıda anlatmak istediğimiz durum kanıtlanır nitelikteydi.

“Ben henüz on yaşımdaydım. Yaklaşık olarak 1999 – 2000 yıllarında abim askere gitti ve şuan onu çok iyi anlıyorum. Abim silisünü alıp eve geldiğinde hepimizde bir sevinç ve mutluluk vardı. Ta ki Hakkâri sınırında, tankçı olarak askerliğini yapacağını söyleyinceye kadar. İlk önce hiç birimiz inanmadık, şaka yapıyor sandık. Elindeki kâğıdı gösterdiğinde annem bayıldı ve hepimizin içine bir korku düşmüştü. Çünkü haberlerde sürekli sınırlardaki karakollardan şehit haberleri geliyordu. Annem ayıldıktan sonra abime bakarak ağladığı o anı hiçbir zaman unutamayacağım. Şuan bile hatırladığımda içim ürperir. Evde bir süre seslik ve endişeli bakışların ardından, akşam abim için verilecek

yemek hazırlığına devam edildi. Biz ne kadar da belli etmemeye çalışsak, yemeğe gelen misafirler Hakkâri'yi duyunca 'Allah büyük hayırlısıyla gidip gelsin' diye dua ederek bizleri teselli etmeye çalışıyorlardı. Ben yaşımın küçüklüğünden dolayı olayı pek algılayamamıştım. Ama şuan çok iyi anlıyorum ve çok iyi biliyorum ki askerlik birazcık şans ve kısmet işiymiş. Abim her hangi bir kaza bela yaşamadan askerliğini bitirdi ama biz o askerdeyken her gün aklımız ondaydı ve her gün sesini duymak için telefon beklerdik. Yemekte abime söylenen sözleri hiç unutmuyorum, beni çok etkilemişti. 'oğlum bizde yaptık hem de üç sene sen kafana takma Allah'ın izniyle sağ sağlim gidip geleceksin, hem eskisi gibi artık askerliğin zorluğu yok, hem sen erkeksin bunların hepsinin üstesinden geleceksin artık büyüdüün korkma' diyerek verdikleri nasihatleri unutmadım..."¹⁰³

Askerlik sürecinden anlaşılabacağı gibi uyum sağlanan değerler ve yargılar kendini açık etmektedir. Askerlik hizmetinin yerine göre zorluk ve kolaylıkların olduğu, her birinin kendi içinde bile farklılık yarattığı yani her bir askerlik hizmetinin, kendine özgün zorluk ve kolaylıkları barındırdığı anlatılan hikâyelerden de kendini göstermektedir. Özellikle doğuda – sınırda görev yapan askerlerin anlattıkları deneyimler daha özgünken, denizciler daha rahat olduklarını söylemektedir.

¹⁰³ Cevdet S. 1991 Kastamonu Doğumu, Üniversite Mezunu, İşsiz, Bekar

Askerlerden dinlediğimiz hikâyelerden anlaşılacağı üzere aldıkları görev, komutanın kişiliği ve bölgenin koşulları, zorlukları belirleyen en temel unsur olduğu ortaya konuluyor. Anlatılara göre askerde birçok zorluğa zamanla alışmakla birlikte insanın kendisini tehlikelerden koruması için özel çaba harcaması gerekmektedir. Örneğin; önde görünmemesi, üstlerine itaat etmesi, kalabalığın içinde kaybolması, başkalarının işlerine karışmaması, verilen görevleri sorgulamaması, koşulsuz itaat etmesi vb.

J. C. Scott, itaat edenlerin güç karşısında yani iktidar karşısında yarattıkları izlenimi kontrol etme çabaları hayatta kalma stratejilerini geliştirdiği için bir süre sonra bu davranış biçiminin gösteri halini aldığından bahseder.¹⁰⁴Bu özellikler ise, dilini tutmak, fiziksel şiddet isteğini bastırmak ve öfkesini kontrol etmektir. Özellikle bunlar askerlikten önce erkeklere büyükleri, arkadaşları ve askerlik yapmış kişiler tarafından nasihat olarak söylenmektedir.

Ebeveynleri tarafından, farklı yaptırımlarla kurulan tahakküm ilişkileri, kendilerini koruyacak savunmalar öğrenerek toplumsallaşan erkekler, hemcinsleri arasındaki hiyerarşik ilişkileri de öğrenmektedir. Yeri geldiğinde susmayı, yeri geldiğinde konuşarak kendi iktidarını oluşturmayı,

¹⁰⁴ Scott, J. (1995). çev. Alev Türkler Tahakküm ve Direniş Sanatları / Gizli Senaryolar. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. s. 25-26

yeri geldiğinde emrederek görev vermeyi, yeri geldiğinde ise öne çıkmayı... uygun bir şekilde yerine getirmektedir. Erkeğin hayatında sadece askerlikte duyduğu söylemler olmayıp, çocukluktan itibaren sosyal hayat içinde karşılaştığı ve davranışlarını uygun görülen sınırlar çerçevesinde oluşturduğu modellerdir.

5.1.3. Yolculuk Vakti “En Büyük Asker Bizim Asker”

Geçmişten günümüze kadar askerlik hizmeti birçok farklı anlam ve ifadeler ile erkeklerin hayatında unutulmayacak bir anı olarak kalmıştır. Günümüz de askerlik yolu, Türkiye’de erkeklerin olgunlaşacağı ve erkek olma yolunda atacağı en büyük adımlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kimi erkek için yeni yer görmek, kimi erkek için yeni kimlik kazanmak, kimi erkek için evlenmenin yolunu açmak... Bütün saydığımız ve sayamadığımız nedenlerden ötürü askerlik, Türkiye’de erkekler için büyük durak olmaktadır.

Günümüzde gelişen teknoloji ile toplumsal yaşamda sağlanan kolaylıklar ve imkânlar sayesinde insanlar, artık yeni sosyal örgütlenmeler oluşturmaktadır. Gelişen teknoloji ile birlikte dünya ölçeğinde insanlarla karşılaşma, çok dilli bir iletişim ağına ulaşabilme imkânlarına sahip erkeklerin sayısı azımsanamayacak kadar çoktur. Ancak Türkiye’de büyük şehirler dışında yaşayan, doğup büyüdüğü bölgenin ve çevrenin dışına çıkmamış erkekler hala azımsanmayacak boyuttadır. Bu sebepten dolayıdır ki askerlik, iki tip erkek yaratmaktadır. İlk erkek tipi, farklı toplulukların arasına girip çıkan, yurtlarda kalmış, ailesinden uzakta okuyan, sporculuk yapan, gemilerde görevli olan, fabrikada çalışmak için ailesinden ve kentinden ayrılan erkekler askerliğe farklı beklentiler ile gelmektedir. Ama

saydığımız bu modelin birde tam tersi olan ikinci tip erkeklik vardır. Bunlar askerlik yaşına kadar aileden, yaşadığı kentten hatta mahallesinden uzaklaşmamış olan erkeklerdir. Böyle olan erkekler askerliğe, farklı beklentilerle gidiyorlar.

Askerliğe yolculamalar, gidecek olan erkeğin sosyal ve coğrafi bağlamda yaşadığı bölgeye göre farklılıklar taşımaktadır. Yaşadığı bölgede askerliğe yüklenen anlam ve mitler ile ilişkili olan yolculamalar, çeşitli renkli görüntüler ortaya çıkmaktadır. Kimileri büyükşehirlerde, kentlerde, asker adayları tek başına yola çıkmaktadır. Kimisi ise aynı yerde askerlik yapacak asker adayları ile birlikte gitmektedir. Bu uğurlamalarda asker olanın yanında çoğunlukla ailesi başta olmak üzere, sevgili ve yakın arkadaşları olabilmektedir. Özellikle kırsal kesimde ya da akrabalık ve komşu ilişkilerinin korunduğu yerlerde, asker yolculamaları toplumda bir ritüel halini almış, çeşitli kutlamalar ile yolcu edilmektedir. Çoğu bölgede ortak bir kutlama şekli olan davulla uğurlamalar yaygındır. Bu uğurlamalarda öyle eğlenceler olmaktadır ki askere gidecek olan erkekler düğünlerinde bu kadar oynamayacağını söylemektedirler.

“Eğlence başladığında sanki evleniyorum sandım. Sırtıma bağlanan Türk bayrağı ile sürekli oyun alanında oynuyoruz. Herkes de bize eşlik ediyor ya da dışarda alkışlayarak bize katılıyordu.”¹⁰⁵”

“Köyde 8 kişi askere gidiyorduk. 8 kişiyle sürekli davetlere ve yemeklere gidiyorduk. Köy yeri olunca hep birlikte eğleniyorduk, hep birlikte akraba ziyaretleri yapıyorduk. Hepimiz bir birimizi tanıdığımızdan, herkesin ailesine gitmek gerekiyordu. Çünkü arkadaşımız. Bugün Ahmetler, diğer gün Hüseyinlere, sonraki gün Mehmetlere... diyerek iki haftamız ziyaretlerde geçti. Bütün gittiğimiz yerlerde cebimize harçlık konuyor, askerliğini yapmış büyüklerden askerlik anılarını ve nasihatlarını dinliyorduk. Bu işin en güzel yanı ise büyüklerin etrafımızda dört dönüyor olmalarıdır. Sanki sünnet olmuşuz da herkes bize hizmet ediyor gibi. Sünnet olduğumda yaşım ufak olduğundan bana hizmet etmelerini pek yadırgamıyordum. Ama şimdi ise mahcup oluyorum. Hiç alışık değildim bana hizmet edilmesine. Son günümüzde eğlence yaptık. Aramızda doğuda askerlik yapacak olan arkadaşlarımız vardı. Aklımızda hep onlar vardı. Korkuyorduk onlara bir şey olacak diye, aileleri belli etmese hepsinde

¹⁰⁵ Sedat. F., 1994 Kahramanmaraş Doğumlu, Ortaokul Mezunu, İnşaat İşçisi, Bekar

bir endişe ve hüznün vardır. Bizde aramızda hiç belli etmemeye çalışsakta arkadaşlarımız anlıyordu.¹⁰⁶

“Etrafımda inanılmaz kutlamalar oldu. Ama ben öyle kutlama falan istemedim. Çünkü bu bir görev, bende görevimi yerine getireceğim. Bunu için böyle kutlamalar yapmak bana tuhaf geliyor. Çevremde birçok arkadaşım askere giderken böyle uğurlamalarına katıldım ama iş bana geldiğinde hiç gerek duymadım. Ailem çok istedi ama ben kabul etmedim. Hem beni askere uğurlamaya birlerinin gelmesini istemedim. Ondan dolayı otogara gittim, otobüse tek başıma bindim ve birliğime teslim oldum.¹⁰⁷

Hakkı gibi olan pek çok erkek vardır. Askerlik hizmetine gitmeyi bir vatandaşlık görevi olarak görmelerinden dolayı, her hangi bir kutlama ya da uğurlama yapmadan askeri birliklerine teslim olmaktadırlar. Bunun gibi örnekler genellikle üniversite mezunu olup kısa dönem askerlik görevi yapacak olan erkelerde görülmektedir. Ailesinden ayrı yaşayan ve askerlik hizmetinin erkeklere bir külfet olduğunu düşünen Seyfi, arkadaşlarının kendisi için bir uğurlama yemeği verdiğini söylemektedir.

“Üniversiteyi ailemden uzakta okuduğum için aile ve akrabalık bağlarım biraz zayıftır. Ama arkadaşlarımın bana böyle bir sürpriz yapacağını hiç düşünmemiştim.

¹⁰⁶ Gökhan A., 1988 Balıkesir Doğumlu, İlkokul Mezunu, Tarlada Çalışıyor, Bekar

¹⁰⁷ Hakkı D., 1988 İstanbul Doğumlu, Üniversite Mezunu, Memur, Bekar

Arkadaşlarım gizliden bir yer ayarlamışlar beni çağırdılar. Gittiğimde 'askerlik uğurlaması olarak hazırladık' dediklerinde bende askerlik uğurlaması diye bir şey olmaz dedim. Ama ne olursa olsun bu yemek beni çok mutlu etti. ¹⁰⁸

Askerlik kimi erkekler için yeni bir yer görmek, keşfetmek, yaşamak iken kimisi için hayatın zevklerinden mahrum kalınacağını düşündüğü için askere gitmeden önce içinde kalan her şeyi yaşamaya çalışıyorlar.

"Askerlik yapmış arkadaşlarımızdan tutunda çevremizde ki herkes sosyal yaşantımızın askerde olmayacağını söylüyor. Bizde bunları duydukça hem korkuyoruz hem de daha askere gitmemişken içindeki her şeyi yapmaya çalışıyorduk. Arkadaşlar beni geneleve götürdüler. Ben gitmek istemedim ama askere teslim olduktan sonra dünyayla bağlantımızın kopacağı, ondan dolayı böyle şeyleri yaşamamanın çok zor olacağını söylüyorlardı. Mahalleden arkadaşlar, askere gitmeden önce geneleve gitmenin sanki erkekler için askerliğin bir başlangıcı gibi görüyorlardı.¹⁰⁹"

Gitme vaktinin geldiği gün, hüznle birlikte sevinç aynı anda yaşanıyor. Asker uğurlamaları birçok bölgede aynı şekilde yapılmaktadır. Askere alım dönemlerinde otogarlar davullu, zurnalı uğurlamalara ev sahipliği yapmaktadır. Türkiye'de büyük bir oranda uğurlamalarda aileler,

¹⁰⁸ Davut Y., 1989 Çorum Doğumlu, Üniversite Mezunu, Eczanede Çalışıyor, Bekar

¹⁰⁹ Kemal E. 1991 Giresun Doğumlu, Ortaokul Terk, Hazır Giyim Mağazasında Çalışıyor, Bekar

akrabalar ve komşular bulunmaktadır. Türkiye'nin nerdeyse tamamına yakın kesiminde uğurlamalarda aynı söylemler kullanılmaktadır. *"En büyük asker bizim asker"* söylemi hem siyasi hem de toplumsal birçok anlam taşımaktadır. Askere gidecek olan erkek için de moral olabilmektedir.

"Ailem bir davulcu ekibi tutmuş. Önce evimizin bahçesinde bir eğlence oldu daha sonra ise arabalar ile otogara kadar kornalar eşliğinde geldik. Burada da davul, zurna eşliğinde halaylar çekilerek oynandı. Sırtımda ki kocaman Türk bayrağı bana çok gurur veriyordu. Etrafımdaki herkes birilerini uğurluyorlar. O kadar eğlencenin içinde bir tek annem ağlıyordu. Hep anneme sarılarak 'anne korkma sağ salim gidip geleceğim' diyorum. Annemi öyle görmek beni üzüyordu ama elimden herhangi bir şey gelmiyordu. Arkadaşlar beni kucaklayıp hava atmaya başladılar. Artık zaman gelmişti vedalaşıyordum. Babam bana sarılıp 'oğlum dikkat et kendine, öne çıkma, kimseye laf söyleyip tartışma' diyerek nasihat veriyordu. Sonra babamda dayanamadı ağladı. O kadar zoruma gitti ki ağlamamak için kendimi zor tutum. Otobüse bindiğimde inanılmaz şekilde ağladım. Babamın ağladığını ilk defa gördüm, o kadar dokundu ki bana ömrüm boyunca unutamayacağım.¹¹⁰"

¹¹⁰ Levent Y., 1990 Karaman Doğumlu, Lise Mezunlu, Kepçe Operatörü, Bekar

“Ailem ile birlikte otogara geldik ve davul falan yoktu. Ailem ile tek tek fotoğraf çekildim... otogarda benim gibi bir sürü kişi gidiyordu. Davulların zurnaların sesinden hiç kimse bir birini duyamıyordu. Alkışlar bir taraftan, bir taraftan en büyük asker bizim asker diyenler... annem, ablam ve kardeşim çok ağladılar. Hani bende ağlamamak için zor tutuyordum kendimi. Annemin ağlaması bana çok dokundu.”¹¹¹

Asker uğurlamalarında çoğunlukla kadınlar ağlamaktadır. Annenin, ablanın, kardeşin ağlamaları erkeği etkilediği kadar, gerekli bir yönü de bulunmaktadır. Kadınların ağlaması, erkeklerin kendilerini daha erkek olarak görmelerine neden olmaktadır. Ama babanın ağlaması annenin yarattığı etki gibi değildir. Babası ağlayan erkeklerin hepsinde aynı hisler hissedilmektedir. Hepsi “Babamın ağlaması beni çok kötü etti, keşke babamın ağladığını görmeseydim, babam bile ağladıysa bizi çok büyük zorluklar bekliyor.” gibi duyguları dile getirmektedir.

¹¹¹ Faruk S., 1987 Manisa Doğumlu, Üniversite Mezunu , İşsiz, Bekar

5.2. Erkekliğin Durağı Kışla

5.2.1. Geri Dönüşü Olmayan Kapıdan Giriş

“Vatan borcu namus borcudur”¹¹²

Şatafatlı uğurlamaların ardından, sıra erkekler için geri dönüşü olmayan kapıdan girişe gelmiştir. Birçok farklı yerlerde yaşayıp, farklı ortamlara girip çıkmışlar ile ilk defa askerlik için memleketinden ayrılan erkekler, nizamiyede teslim olduktan sonra birbirlerine şaşkınlık içinde bakmaktadırlar. Konuştuğumuz erkeklerin büyük bir kısmı bu kapıdan girişin anlamını, askerlik bitikten sonra ki çıkışta anladıklarını söylemektedirler.

“Birliğimin yerini bilmiyordum, Ankara’ya ilk defa gelmiştim. Yeni yerleri görmek beni çok mutlu etmişti. Sabah erken saatlerde Ankara’ya gelmiştim ama sabahtan birliğe gidip teslim olmak istemedim. Saat dört gibi teslim olurum diyerek Ankara’yı gezmeye başladım. Elimdeki valizimle her tarafa gidip geziyordum. Teslim

¹¹² Şerif T., 1994 Çanakkale Doğumlu, Ortaokul Mezunu, Bekar, Şoför

olduktan sonra bu imkânımın olacağını zannetmiyorum. Bundan akşama kadar ne kadar çok gezersem benim için o kadar kardır diyerek gezdim. Saat üç olduğun birliğe teslim olmak için minibüse bindim, saçlarım üç numara asker tıraşı olduğundan, çevremdekiler asker olduğumu hemen anlıyordu. Minibüste benim gibi çok kişi vardı. Hepsinin saçları asker tıraşı olan üç numara kesimdi. Minibüsçü nizamiyede indirdiğinde, kapıya uzaktan şöyle bir iç çekerek baktım ve kocaman on beş ay bu kapının ardında mı olacağız diye kendime sordum durdum. Nizamiyede ki komutanlar girişimi kaydettikten sonra dalga şeklinde **'artık geri dönüş yok, buradan ancak askerliği bitirerek çıkabilirsiniz'** dedi. Bu lafı o an pek önemsememiştim ama askerlik başladıktan sonra anladım ki çok haklı bir sözmüş."¹¹³

"Bu kapı öyle bir yer ki anlatamam. Girdiğinizde çıkamıyorsunuz, çıktığınızda giremiyorsunuz. Sanki ben benliğimi, kişiliğimi, her şeyimi o kapını ardında bırakıp girmiş gibiyim. Nizamiyede ki komutan kayıt defterine bizi kaydederken, diğer komutan bize gülümseyerek 'gençler her şeyinizi kapının gerisinde bıraktınız mı' diye sordu. Biz anlayamadık sorduk. O da bize 'sen artık Hasan değilsin, Hasan'a dair her şeyi kapıda bırakıyorsun, sen artık

¹¹³ Uğur Ç., 1993 Doğumlu, Lise Mezunlu, Kepçe Operatörü, Evli

Jandarma Er Hasan Y.'sin' dedi ve o cümle çok haklı bir cümleymiş.

Bazı şeyleri hemen anlayamıyorsunuz ama zaman geçtikçe bütün taşlar yerine oturuyor.”¹¹⁴

Gerçekten bir teslim oluş, hepsi kendisine söylenecekleri yapmaya hazır bir şekilde bekliyorlar. Beklemek, genç erkeklerde endişeyi arttırıyor ve sinirlerinin gerilmesine neden oluyordu. Bundan dolayı çoğu erkeğin, teslim oldukları ilk güne dair akıllarında bir tek “beklemek” kaldığını söylenmektedirler.

“Kapıdan girer girmez öğrendiğimiz tek şey mantık diye bir şeyin olmadığıdır. Nizamiyeden teslim olan askerler ile birlikte ring servisine bindirildik ve karargâha götürüldük. Karargâhta, idare biriminde hangi askerin hangi bölükte, hangi koşušta kalacağına dair düzenlemeler önceden yapılmış ve bizlere tek tek söylenerek koşuşlarımıza gitmemiz emredildi. Bu işlem yaklaşık üç saati buldu. Normal de beş dakikayı geçmeyecek bir işlem olmasına rağmen üç saat sürdü ve biz artık beklemekten ölecektik.”¹¹⁵

“Anladım ki askerlik beklemekmiş, sabır taşı olmakmış. Ben hayatım boyunca hiç bu kadar bekleyip, bu kadar sessiz kalmamıştım. On beş kişi idarenin kapısında bekliyorduk. Kapıdan baktığımda içeriye

¹¹⁴ Hasan Y., 1989 Erzurum Doğumlu, Üniversite Mezunu, Ressam – İşsiz, Bekar

¹¹⁵ Çağlar E., 1988 Bingöl Doğumlu, Üniversite Mezunu, İşsiz, Bekar

komutan çay içip, sohbet ediyordu. İnanılmaz sinirlendim ama hiç bir şey diyemiyorduk. Komutan kapıya bakıyordu ama kaydımızı yapmak için bizi içeriye almıyordu. Bizden önce gelmiş olan askere neden beklediğimizi sorduğumuzda bize ‘buna beklemek mi diyorsunuz siz. Ohoo siz buna bekleme diyorsanız bu askerlik bitmez. Sıcacık yerde kapalı ortamda bekliyorsunuz ve üzerinizde hiçbir ağırlık yok’ dedi. Hepimiz askerin ağızından dökülen sözlerle kitlenmiştik.”¹¹⁶

“Kaydımızı yaptırdıktan sonra bizleri koğuşlarımıza getirdiler. Koğuşlar on sekiz kişilikti. Bize hep yüzlerce askerle aynı yerde kalacaksınız falan demişlerdi. Hiç beklediğimiz gibi çıkmadı.”¹¹⁷

“Nizamiyeden girdiğimizden itibaren etrafımızda askerler, komutanlar herkes bir birinin kopyası gibiydi. Sürekli ‘emredersiniz komutanım’ sözünü duyuyordum. Sürekli hazırolda bekleyen birileri var. Biran ben neredeyim dedim, kendi kendime... Bekledike kafamdan sürekli düşünceler geçiyor, ne yapıyorum ben neredeyim falan gibi sorular aklımdan çıkmıyordu. Artık buradan çıkış yoktu, artık kendim olmaktan çıkıp başka biri olarak kendimi kabul ettim...”¹¹⁸

¹¹⁶ Polat Y., 1986 Batman Doğumlu, Üniversite Mezunu, Memur, Bekar

¹¹⁷ Faruk Ö., 1992 Niğde Doğumlu, Üniversite Mezunu, Bankada Çalışıyor, Evli

¹¹⁸ Ömer Y., 1985 Samsun Doğumlu, Üniversite Mezunu, Şoför, Bekar

5.2.2. Değişim için Hazırlık

Erkekler, artık hiyerarşik düzen içerisinde yeni kimliğini kazanmak için uzun ve meşakkatli bir yoldan geçecektir. Artık özel yaşam yok, ben yok hep biz var demek için değişim mekanizmalarının içine girdiler. Bu mekanizmaların başında toplu yaşama uyum gelmektedir. Öyle bir sistem ki buna uymamak mümkün değil, uymak ise benliğini kaybetmektir.

“Koğuşa yerleşmemiz için getirildiğimizde etrafta ranza sistemi yataklar, kocaman bölmeli bir tuvalet yine kocaman bölmeli bir banyo vardı. Koğuştaki eşyalarımızı koymak için bir dolap, uyumak için bir yatak ve nevresim takımı verildi. Öyle bir şey ki her şey birilerinin emri ve izniyle gerçekleşiyor. Mümkün değil ki gizli bir şeyler yapıp düzenlensin. Tabiri rica tuvalete giderken bile birinin haberi oluyor. Etrafta banyodan havluya sarılmış yarı çıplak erkekler, iç çamaşırlarıyla dolaşan insanları gördükçe hayretler içinde etrafıma bakıyordum.”¹¹⁹

Asker olmak, yeni bir kimliği kazanmak ve bu kimliğe uygun kalıba girmek anlamına geliyor. Çeşitli yöntemler ile insan bedenleri sınıflandırılarak standartlaştırılıyor. Askere alınan erkekler, en az ve en yüksek kilo sınırlarının arasından seçilmektedir. Herkesin saçları asker tıraşı

¹¹⁹ Samet B., 1990 İstanbul Doğumlu, Üniversite Mezunu, Mimar, Bekar

olarak bilinen, üç numara çok kısa bir saç modeline kesilmesi, sakalların kesilmesi ve tek tip giysiler giyilerek bedenler sınıflandırılarak standartlaştırılmaktadır. Askere gelen neredeyse bütün erkeklerin, teslim olmadan önce asker tıraşı olması bir ritüel haline gelmiştir. Genel baktığımızda, evlilikte erkeklerin bir damat tıraşı olması gibidir. Aslında erkeklerin erkek olma yolunda durdukları durakların hepsi bir birine benzer ritüel ve mitleri barındırmaktadır.

“Berbere tıraş olmaya gittiğimde bir tuhaf oldum. Saçlarım çok uzundu. Berber koltuğuna oturduğumda aynadan kendime uzun uzun baktım. Berber nasıl keseceğim diye sorduğunda ‘asker tıraşı’ dememle birlikte ‘vay askere mi gidiyorsun’ diye sordu. Başladı anlatmaya uzun uzun askerlik hikâyelerini... Duyduğuma göre askerde de tıraş ediyorlarmış. Ama çevremdekiler bu saçla gitmememi söylediler. Çünkü hem dalga konusu hem de göze batıp sorun yaşayacağımı söylediler.”¹²⁰

Konuştığımız erkeklerin hepsi deneyimlerini anlatırken, kıyafetleri giydikten sonra ne kendisini nede arkadaşlarını tanıyamadığını söylemektedir. Değişim yolunda atılan bir diğer adım üniformaları giyerek, yeni büründükleri çehreye kendilerini alıştırmaya çalışmalarıdır. Artık

¹²⁰ Hakkı R., 1989 İzmir Doğumlu, Üniversite Mezunu, Grafiker, Bekar

erkeklerde bir fark kalmamıştı, herkes aynı tipte ve yapıdaydı. Bu üniformayı giymek sadece fiziksel olarak bir değişime neden olmamaktadır. Erkeklerin anlattıklarına göre üniformayı giydikten sonra kendilerine bir güven geldiğini söylemektedirler. Kimisi üniformayı giymenin mutluluğu ve hevesiyle hemen ayna karşısında kendine bakıyor, arkadaşlarından fotoğrafını çekmesini istiyor, kimisi öyle aynaya bakıp kim olduğuna alışmaya çalışıyor.

*“Askerde sıra beklemeden hiç bir şey alamıyorsunuz. Her yerde sıra, bekleme... Üç gün üniformamız verilmedi, sivil giysilerle gezdik. Ben ömrü hayatımda bu kadar sayıldığımı hiç bilmiyorum. Üç gün birliğe teslimler sürdüğü için üniformaları vermediler. Sabahtan iştime başlıyor, her gelen biri için tekrar sayılıyorduk. İnanmıyorduk bir kişi geldi niye tekrar sayılıyorduk ki... Burada anladık ki **mantık yok...**”¹²¹*

“Birliğe teslim olacak asker kalmayınca herkes bölüklere, takımlara bölündü. Eğitim boyunca bu bölük ve takımda olacaktınız. Giysilerimiz vermek üzere sıralar halinde hangar gibi bir yere götürdüler bizi... Öyle büyük depolar ki, içinde ki malzemelerin haddi hesabı yok. Takım takım sırayla elbiseler dağıtılmaya başlandı. Ama

¹²¹ Hüseyin K., 1984 Erzurum Doğumlu, Üniversite Mezunu, Berber, Bekar

öyle bir şekilde veriliyor ki alacak kişinin bedenine bakılmıyor. Sırayla gelen kutudan çıkanı veriyorlar. Toplam yirmi bir parça eşya aldık. Giysilerimizi hemen orada denememizi istediler ama mümkün mü alınan giysiler üzerimize uysun. Benim boyum 170 cm, kilom 69 ama bana verilen giysiler benden tam beş beden büyüktü...¹²²

“Bazen bana mantık yok burada dediklerinde inanmıyordum diyenlere. Ama giysi dağıtılırken anladım ki **mantık yok askerde...** Bir kutuda her bedenden giysiler bulunur ama bedene göre verilmiyor. Ben giysinin büyük geldiğini söylediğimde bana ‘arkadaşlarıyla değiştir’ dediler. Neden böyle yapıyorlar bir türlü anlayamadık. Arkadaşlar ile giysilerimizi değiştirdik. Üzerime giydiğimde aynada kendime bir baktım, kendimi görmüyordum. Elbiseleri ne kadar da değiştirsek üzerime çok büyüktü. Kendime ‘Allah’ım bu kim’ dediğimi hiç unutamıyorum.”¹²³

“Çok güldük bir birimize, arkadaşın giysisine kendi gibi bir kişi daha girerdi. Kendime uygun bir giysi bulduktan sonra botlarımı giydim. Botlar inanılmaz ağırdı. Keplerimizi taktığımızda herkes bir birinin aynısı olmuştu. Herkes aynı olunca arkadaşlarımızı bulmada zorlandık. Çünkü gözümüz buna alışamamıştı. Zamanla buna alıştık

¹²² Saim K., 1988 Isparta Doğumlu, Üniversite Mezunu, Öğretmen, Bekar

¹²³ Yiğit B., 1989 Antalya Doğumlu, Üniversite Mezunu, İnşaat Mühendisi, Bekar

ve kimin kim olduğunu üniforma içinde rahatça seçebiliyordum. Ama henüz bunun için daha alışmamıştık.”¹²⁴

Giysilerini giyen erkeklerin hepsinde duygular aynı denecek kadar benzer. Kiminin elbisesi bol, kiminin elbisenin boyu kısa, kiminin elbisesi dar geliyor... Burada arkadaş olmak ve birileriyle tanışmak dışarıya göre çok farklıdır. Hepsi aynı kaderi paylaştığı için herkes birilerini tanıyarak, arkadaş olmak istiyor. Birçok farklı cemaat grupları oluşturuyorlar. Kimisi memleketlileri ile yakın ilişkiler kuruyor, kimisi okuduğu okul – bölüm, kimisi işinden dolayı yakın ilişkiler kurmaktadır.

Artık kalıba girmek için gerekli aşamalardan biri daha bitmiş oldu. Kısaca toplumda oluşturduğumuz cinsiyet kalıplarının içine girme gibi burada da askeri kalıba girme söz konusudur. Cinsiyet kalıplarına bazen itiraz ediyoruz, bazen koşulsuz, sorgulamasız kabul ediyoruz. Erkekler, askeri kalıbın içene, büyük çoğunlukla itiraz etmeden giriyorlar. Hepsi birlikte itaat ettikten sonra, hem fiziksel hem de ruhsal bir değişime girmektedir. Bu duruma kanıt olarak kendilerini tanıyamamalarını göstermektedirler. Erkekler toplumda kendine bir konum ve statü elde etmek için çeşitli farklı yollardan kendilerini şekillendirerek bir model oluşturmaktadırlar. Şimdi ise bu modellerin hepsini girişte yer alan

¹²⁴ Samet S., 1992 Malatya Doğumlu, Üniversite Mezunu, Öğretmen, Bekar

nizamiyede bıraktılar. Erkekler birden bire herkesin bir birine benzediği sistemin bir parçası olmaktadırlar. Bu süreçte yeni bir kimlik kazandılar:

“MEHMETÇİK”

“Üniformalarımızı giydikten sonra büyük bir yük binmiş gibi oldu üzerime... artık asker olduk diyorduk. Bunu kabul etmek zorundaydık. Ne kadar çabuk kabul edip alışırsak o kadar rahat edecektik. İlk başlarda komutanların emirler vermesini hazmedemedik ama yapacak bir şey olmadığı için itaat edip kabullendik.”¹²⁵

“Heyecanla üniformayı giydik ve gururlandık. Giysimizi giydikten sonra komutanların emirleri ayrı bir heyecan veriyordu. Üniformalı halimi ailemin görmesini o kadar çok isterdim ki... Arkadaşımda cep telefonu vardı. Onunla fotoğraf çekildim ve hemen komşumuz olan Hüseyin’e Facebook’tan mesaj olarak attım. Anneme, babama, arkadaşlarıma... göstermesini istedim. Fotoğraflı atarken çok gururlanıyordum. Arkadaş fotoğrafı koğuştaki çekelim diye ısrar etti ama ben silahla bahçe de çekilmek istiyordum ve öyle çekildik.”¹²⁶

Yukarda ki hikâyelerden de anlaşılacağı gibi erkeklerin askerlik modelini kabul edip itaat etmeleri, gelmiş oldukları sosyal çevreyle çok ilintilidir. Hayatta ailesine gurur duyuracak ya da övgü alacak bir şey

¹²⁵ Mehmet D., 1989 Antalya Doğumlu, Üniversite Mezunu, İşsiz, Bekar

¹²⁶ Kamil Y., 1994 Giresun Doğumlu, Lise Mezunu, İşsiz, Bekar

yapamamış erkekler, askerliği bu yönde kullanmaktadırlar. Bu düşüncede ki erkekler yeni kalıplarını çabucak kabul edip, kendilerine hazırlanan rolleri yerine getirmek için hazırda beklemektedirler. Kapıdan Ahmet, Mehmet, Hakkı... olarak giren erkekler burada Mehmetçik oluyorlar ve düzenli topluluk içerisinde yeni hayatlarına başlıyorlar. Artık Mehmetçiklerin hayatlarında özel yaşam diye bir şey kalmamıştır. Koğuşlarında ışıklar kapatıldıktan sonra kendileriyle, düşünceleriyle baş başa kaldıkları tek yer yatakları olmaktadır. Askerlik görevinin başlangıcında ilk geceleri çoğunlukla kolay geçmiyor ve askerliğin nasıl geçeceğini düşünerek endişelerin içinde kaybolmaktadır. Ailesinden ilk defa ayrılan erkeklerin hemen hemen hepsi ilk gecelerinde, yataklarında ağladıklarını söylemektedirler.

“İlk gecemi hiç unutamıyorum. Öyle zor ve korkunç geçti ki anlatamam. İlk defa ailemden bu kadar uzaktaydım. Yorganımı başıma çektiğimde gözlerimi kapatıp ailemi düşündüm. Ama dayanamadım ‘ağladım.’ Ailemi ilk günden özleyeceğimi hiç düşünmemiştim...”¹²⁷

“Bana askerlikle ilgili hikâyeler anlatıldığında güler geçerdim. İçimden hep abarttıklarını düşünürdüm. Bana ilk gün ağlarsın

¹²⁷ Bekir H., 1992 Kahramanmaraş Doğumlu, İlkokul Mezunu, Tarlada Çalışıyor, Bekar

dediklerinde çok dalga geçmiştım. Ama gerçekten yaşamadan insan bilemiyormuş. İlk gün yatağımda ‘çok ağladım’... O an anladım ki gerçek hayat buymuş. Aileden uzakta yaşamakmış. Burada tek başınasınız, kimseniz yok. Bu gecenin sabahı ilk işim ailemi arayıp seslerini duymak oldu. Onların sesleri bana çok iyi geldi...”¹²⁸

“Sabah öyle bir uyandık ki ranzadan düşüyordum. Sabah nöbetçisi uyandırmak için geldiğinde dedim ki savaş çıktı. Öyle bir bağılıyor ki ‘KALK’ diye bu sesin bir insandan çıktığına inanmıyordum. Bağırmakla kalmıyor elindeki sopa ile demir dolaplara vuruyordu. Anlatılmaz ancak yaşanılır...”¹²⁹

Erkekler, askerlikte birçok sorunla nasıl mücadele edileceğini yaşayarak öğrenmektedirler. Askerlikte öğrendikleri mücadelelerin en başında koku gelmektedir. Erkekler, hem bir birinin kokusunu öğreniyor hem de bu kokuyla nasıl mücadele edeceklerini öğrenmektedirler. Çünkü bu sorunu bütün kışlada ki ya da birlikte ki erkekler yaşamaktadır. Kamuflej diye isimlendirilen üniformaların çok kalın olması ve ayaklarda ki botun hava geçirmemesi, ağır koku üretmek için gerekli ortamları sağlamaktadır. Askerlerin sabahtan akşama kadar (06:00 – 18:00) üniforma ve botunu

¹²⁸ Fehmi G., 1994 Konya Doğumlu, İlköğretim Mezunu, Tamirci, Bekar

¹²⁹ Turan S., 1988 Manisa Doğumlu, Üniversite Mezunu, Öğretmen, Bekar

üzerlerinden çıkarması yasaktır. Bu süre değişken olup, bazen askerin görevine göre sabahlara kadar uzamaktadır.

“Ben ömrü hayatımda bu kadar ağır bir giysi giymemiştim. Üzerime gömlek, pantolon ve parkayı giydiğimde sanki on kilo yük sırtlamış gibiydim. Sadece bunları giymekte sizi soğukta korumamaktadır. Mecburen içlik giyiyorsunuz. Bazen üst üste iki içlik, iki çorap, çift eldiven, boyunluk, bere giyebiliyorsunuz. Kışın bu saydıklarımın hepsini giymenize rağmen soğuktan kaçamıyorsunuz.”¹³⁰

“İlk gün sabah erkenden uyandım, lavaboya gidip geldiğimde koğuşumuz resmen ahır gibi kokuyordu. Burnum artık öyle duyarsızlaşmış ki kokuyu hissedemiyordum. Herkes uyandığında bu sorunu söyledim ve çözüm bulmamızın gerektiğini söyledim. Koğuşta herkes botlarını yatağının altına, çoraplarını yatak başlarına bıraktığı için böyle bir koku oluşmuştu. Bizde karar aldık artık kimse ne botunu ne de çorabını açıkta bırakmayacaktı.”¹³¹

Erkekler, askerde istemedenden de olsa kendi aralarında cemaatler oluşturarak, bu cemaatlere dâhil olmaktadır. Bunların en başında “devre” grupları gelmektedir. Devre, aynı dönemde askere alınan grupları kapsamaktadır. Devreler, birlikte eğitim yapıyor, birlikte ykıyor, birlikte

¹³⁰ Ufuk D., 1987 Bingöl Doğumlu, Üniversite Mezunu, İşletmeci, Bekar

¹³¹ Barış H., 1989 Çanakkale Doğumlu, Üniversite Mezunu, İşsiz, Bekar

iyor... daha doğrusu her şeyi birlikte yapıyorlar. Yemek öncesi “Tanrımıza hamdolsun, milletimiz var olsun” şeklinde yemek duası her yemekte birlikte okunmaktadır. Askerlere burada verilmek istenen temel mesaj: yemek aracılığı ile disiplini ve grup aidiyetini sağlamaktır.

Askerden önce erkekler, tahmini en fazla yüz kişilik bir yemek masasında yemek yemişlerdir. Ama askerlikte ise altı yüz kişi ile birlikte yemek yemektedir. Yaşamında hiç yapmadığı sosyal davranışları artık burada öğrenerek yapmaktadır. Örneğin; sıra bekleyerek yemek almak, sıra bekleyerek yemeklerinin artıklarını dökmek... gibi birçok sosyal davranış modelleri öğrenmektedirler.

“Evimde ya da bir restoranda bu kadar süre yemeğin gelmesini beklemedim. Çok kalabalık olduğundan sıra bir türlü ilerlemiyordu. Yarım saat önceden sıraya geçen askerler olduğundan, yemek en erken yarım saatte gelmektedir. Yemeği alıyorsunuz bu seferde temiz masa bulmak sorun oluyor. İlk günler bunlar o kadar zor geldi ki... Ama zamanla artık pis masaya nasıl oturacağınızı, nasıl kolay yemek alacağınızı... öğreniyorsunuz.”¹³²

Bu kapalı ve herkesin aynı olduğu ortamda erkekler, ailelerinden, sosyal çevrelerinden koparak uzun süreliğine bu kapalı ortamda kalmaları,

¹³² Bülent A., 1991 İstanbul Doğumlu, Üniversite Mezunu, Mimar, Bekar

onlarda birçok ilişkilerin özlemini tetiklemektedir. Zaman ve mekân algıları dağılarak, kendilerini yeni zaman ve mekâna uyum için zorlamaktalar. Buda erkeklerde aile, sevgili, arkadaş, dost... gibi kişilerin özlemlerini arttırmaktadır. Askerliğin yapıldığı şehre, askerlik yasalarında garnizon olarak tanımlanmaktadır. Yasalarda, askerler için tanımlanmış birkaç izin şekilleri vardır. Bunlardan en çok kullanılmak istenen ise “evci” iznidir. Evcı izninin prosedürleri çok ağır olduğu için az kişi kullanabilmektedir. Öncelikle askeri evci iznine çıkarabilecek kişinin, birinci derece yakınlarından olması gerekmektedir. Anne, baba en kolay dışarı çıkarabilen yakınlardır ama kardeş, abi, ablanın evci iznine çıkarabilmesi için evli olması şartı vardır. Bu izin öyle zordur ki pek çok asker uğraşı gerektirdiği için kullanmamaktadır.

“Ablam Ankara’da oturuyordu. Ben askere gelirken her hafta sonu evci iznine çıkacağım sevinciyle gelmiştim. Ama öyle kolay olmuyormuş. Bir kere ablanın ya da abinin evli olma şartı var, sabah seni nizamiyeden imza karşılığında alması gerekiyor. Bunların olabilmesi için hafta sonu gelmeden komutanlara bildirilmesi gerekiyormuş, ona göre evci izin kâğıdı çıkartıyorlarmış. İlk hafta evci iznine çıktım ama güzelliğinin yanında zorluğu daha çok bence. Çünkü bir uyum sağlıyorsunuz sonra hafta sonu başka bir ortama

alışıyorsunuz. Dönmesi o kadar zor oluyor ki bir daha evci iznine çıkmadım.”¹³³

Teknolojinin hızlı gelişmesi ile birlikte artan cep telefonu kullanımı, askerlikte olmazsa olmazlardan olan bir mitin bitimine neden olmuştur. Askerliği bitirdikten sonra, askerliği hatırlamak için ya fotoğraflara ya da gelen mektuplara bakılırdı. Günümüzde artık mektup yazmak, yok denecek kadar azdır. Telefonun yaygınlaşması ile askerler, aileleriyle telefonda görüşmektedirler. Bu gelişme, erkeklerin askerliği kabullenmeleri konusunda büyük bir yardımcı olmuştur. Çünkü ortama alışamayıp, sıkıntılar içinde olan asker hemen telefonu ile ailesini, sevdiğini, arkadaşını arayarak kendine gelmektedir.

“Askeriye ye telefon sokmak yasak biliyorduk ondan telefonumu evde bıraktım. Ama buradaki uzun dönem askerler daha doğrusu bizden önce gelmiş olan askerler telefon kullanıyorlardı. Bizde zaman geçtikçe alıştık ve telefon kullanmaya başladık. Eğer telefon olmasaydı ben bu askerliği bitiremezdim. Telefon hep kurtarıcım oldu. Ne zaman ailemi, sevgilimi özlesem arayıp seslerini duyuyordum. Bu bana çok iyi geliyordu.”¹³⁴

¹³³ Zeki D., 1994 Adana Doğumlu, Ortaokul Mezunu, Sanayide Kaportacı, Bekar

¹³⁴ Şeref İ., 1992 Denizli Doğumlu, Lise Mezunu, İşçi, Bekar

“ilk geldiğimiz günlerde, acemiliğimizde telefonlarda bitmek bilmeyen kuyruklar oluşurdu. On beş telefondan sadece üç tanesi çalışıyordu. Bunu bilen uzun dönem askerler bizlere telefon satabileceklerini söylüyorlardı. Ben çok şaşırmıştım, resmen ticaretini yapıyorlardı askeriyede. Ama mecburiyetten alan çok arkadaşımız olmuştu. Acemiliğimizde bir ay dışarıya çıkamadığımız için mecburduk onlardan alacağımız telefona... Çok ilginç bir şekilde bize satılan telefonlar bir hafta sonra ya çalınıyor ya da çavuşlar tarafından komutana söylenip elimizden alınıyordu. Bizden önce gelmiş olan asker komutanlarla telefondan birbirlerine ulaşıyorlardı. Hiç unutmuyorum yanımızda bir komutan telefonunu çıkarıp ‘neredesin sen lan çabuk gel buraya’ diye askeri fırçalamıştı.”¹³⁵

Ne olduk, neredeyiz derken genç erkekler hızla askerliğin ilk aşaması olan acemilik eğitimlerinde, bedenlerinin, zihinlerinin sınırlarını zorlayarak kendilerine girmeleri için sunulan modele girmeye çalışmaktadırlar.

¹³⁵ Burak K., 1989 İzmir Doğumlu, Üniversite Mezunu, Makine Mühendisi, Bekar

5.2.3. Toyluk Eğimi Olan “Acemilik”

Acemilik eğitimi, askere gelen bütün genç erkeklere, askerlik organizasyonun ne olduğu, nasıl işlediğini ve ne için gerekli olduğunu anlamaları için verilen temel eğitimidir. Kendilerinden daha güçlü hemcinsleriyle, tek başlarına nasıl mücadele edeceklerini öğrenmektedirler. Bu acemilik döneminde askerlerin en çok etkilendikleri durum, kendileri gibi askerlik yapan askerlerin kendilerine çıkardıkları zorluklardır.

“Ben askere gelirken çok duydum ama hiç ihtimal vermemiştim. Ama gerçekten yaşamadan insan inanmıyor. Askere gelmeden önce ‘devrecilik’ ile ilgili çok hikâye dinlemiştim. Ben artık onlar kalmadı diye düşünüyordum ama bitmemiş hala devam etmekte. Aslında bu devrecilik hayatımızın her alanın farklı şekillerde yapıyormuşuz, ben askerde bunu anladım. Örneğin işte çalışan biri, yeni gelen elemana her zaman yüklenir ve bütün işleri onlara yaptırır. Devrecilik böyle bir şey...”¹³⁶

Ömer’in anlattığı hikâyede, çok iyi bir noktaya değinmektedir. Askerler arasında devrecilik diye isimlendirilen olay, toplumun her aşmasında bireyler gücünün yettiğine uygulamaktadır. Bu sistemin temelinde ise zaman yatmaktadır. Zaman dediğimiz kısım, bir işe, bir

¹³⁶ Ömer H., 1987 Karaman Doğumlu, Üniversite Mezunu, Bankacı, Evli

sisteme dâhil olma vb. gibi durumlarda, önce gelenin sonraki gelenler üzerinde bir otorite sahibi olmasına neden olan süredir. Aslında bu zaman (devrecilik), ulus – devletin örgütlenmesinde yasalar ve kanunlar ile düzenlenmiş ve toplumda ki kamu kurumlarında yaygın olan bir uygulamadır. Devlet örgütlenmesinde, çalıştırdığı personellerinin derecelerini belirlemek için derece diye isimlendirilen bir sistem kurmuştur. Bir personel belli bir derece ile başladığı göreve, zaman geçtikçe derecesi düşerek, bu alanda görece uzmanlaştığını göstermektedir. Aynı göreve gelen başka bir personel her zaman bu eski çalışanın altında olacaktır. Sebebi ise zaman olarak daha geç işe başlamış olmasıdır. Bizim konumuzda ise devrecilik komutanların rütbeleridir. Şöyle ki rütbeler geçen zamanlar ile kazanılmaktadır. Aynı rütbeye sahip olan iki asker eşit sayılmıyor. Nedeni ise birinin diğerinden önce askerlik görevine başlamış olmasıdır.

“Bu devrecilik aslında öyle bir şey ki... Askerde devrecilik açık şekilde yapıldığından çok zorumuza gidiyor. Aslında zorumuza gitmesinin sebebi, bizimle aynı konumda olmayan insanların, sadece bizden önce gelmiş olmalarından dolayı kazandıkları bu güç, bizim zorumuza gidiyordu. Çünkü hayatımızın her alanında bu zamansal olarak devrecilik yaşanmaktadır. Örneğin ben devlet memuruyum. Henüz üç yıl oldu. Ama çalıştığım birimde emekliliğine beş yıl kalmış çok kişi

var. Bunların bir projede, işte bunun gibi bir şeyde söyledikleri ve önerdikleri şeylerin üstüne bizim sözümüz kesinlikle kabul edilmezdi. Nedeni onların bu işte bizden daha önce olmalarıdır. Ama işin aslı öyle olmuyor, çünkü biz toplum olarak hep büyüklere saygı diye yetiştığımızden işimizde de bunu bırakamıyoruz.”¹³⁷

Devrecilik askere birçok güç ve kuvvet kazandırmaktadır. Örneğin, üç ay önce gelen asker, yeni gelen askerlere emir verme yetkisini, kendinde hak olarak görmektedir. Ayrıca güç kullanma yetkisi kazandıklarını düşündükleri için yeni gelen acemi askerlere şiddet uygulayarak korkutmaktadırlar. Bu konun temelinde cemaat ve gruplaşma yatmaktadır. Çünkü yeni gelen asker kimseyi tanımamakta ve en fazla üç dört kişilik bir gruba aittir. Ama usta, önce gelmiş olan asker, kendisine büyük ve kalabalık bir cemaatin ya da gurubun üyesi yapmıştır. Ondan dolayı böyle bir gücü kullanabilmektedir. Yeni gelen asker ortamın henüz daha uyumu bitiremeden, kendisini birden bire erkeksi bir güç savaşının içinde bulmaktadır.

“Biz kısa dönemlere açıktan devrecilik yapamıyorlar ama sıracılık diye bir şey çıkarmışlar öyle yaptırıyorlardı. Ama kendilerinden olan uzun dönem askerlere çok fena devrecilik yapıyorlardı. Hiç unutmuyorum,

¹³⁷ Abdurrahman A., 1988 Kahramanmaraş Doğumlu, Üniversite Mezunu, Memur, Bekar

aklımdan çıkmadı yaptıkları. Yeni bir çocuk gelmişti. Uzun dönem askerlik yapacaktı. Köyden gelmiş ve çok sessiz bir çocuktur. Kantin her akşam temizleniyordu. Bu uzun dönem askerler kendi aralarında anlaşmışlar, kantini bu yeni gelen çocuğa temizletecekler. Çocuk ben yapmam deyince yirmi küsur uzun dönem asker çocuğun etrafını çevirdi ve küfürler söyleyerek çocuğa darp uyguladılar. Ben çok şaşırdım ve korktum. Çocuk mecburen temizliği yaptı.”¹³⁸

Acemilik eğitiminde erkekler sadece ustalar tarafından değil, kendi aralarında da bir denetim ve düzen kurmaktadır. Kısaca toplumsal hayatta yaptıkları rollerin birçoğunu burada yapmaktadır. Erkek topluluklarında, örneğin yurtlarda görülen ilişki biçimleri, askeriyede de uygulanmaktadır. Askerlik kanunlarında, Mehmetçiklerin kesinlikle “can dostu” (badi) olmak zorundadır. Badi kısaca; resmi olarak oluşturulan çiftlerin birbirlerinden sorumlu olmasıdır. Sistemin temeli, bütün Mehmetçiklerin birbirlerine bağlanmasıdır. Çünkü sistem öyle bir şekildedir ki herkes yakından ya da uzaktan bir şekilde diğer askerlerle bağlantı kurmak zorundadır. Her Mehmetçiğin bir asıl bir de yedek can dostu olur. Örneğin; bir askerin asıl can dostu diğer bir askerin yedek can dostu olabiliyor. Böylece bütün askerler ikili gruplar halinde eşlenmektedir. Can dostunun görevi ise eşleştiği askerin her şeyini bilmekten sorumludur.

¹³⁸ Deniz F., 1990 Muğla Doğumlu, Üniversite Mezunu, İşletmeci, Bekar

Örneğin; can dostunun ailesinde bir sorun var mı, askeriye de sıkıntı yaşıyor mu vb. gibi soruların cevaplarını bilmesi gerekmektedir. Kısaca can dostunun giydiği iç çamaşırın rengine kadar bilmesi gerekmektedir. Bu yasal olarak bir görev olup, yerine getirilmemesi ceza yükümlülük doğurmaktadır. Şöyle ki can dostunun başına bir iş geldiğinde ilk sorulacak kişi can dostu olur. Eğer ki badisinin bu konuda bilgisi yoksa can dostunun cezai sorumluluğu olmaktadır.

“Daha acemiliğimizin üçüncü gününde komutanımız elinde bir liste ile geldi ve herkesin can dostunu okudu. Daha sonra can dostunun ne olduğunu anlattı. Bir asıl can dostumuz birde yedek can dostumuz varmış. Can dostunun önemi neden gerekli olduğuyla ilgili uzunca bilgi anlatıldıktan sonra herkes can dostuyla ilgili bilgileri öğrenmek için uğraştılar. Öyle eşleşmeler yapılmış ki herkes birbirine bir şekilde değmektedir. Can dostumuzun her şeyini bilecekmişiz. Bu eşleme olduktan iki gün geçmeden önemi gösteren bir olay gerçekleşti. Acemi olduğumuz için arkadaşlıklar yeni yeni kurulmaktadır. Sabahtan kalkıp akşama kadar eğitim aldığımızdan yorgun ve bitkin bir hale geliyorduk. Terleyip soğumadan birçok arkadaşımız hasta olmuştu. Hasta arkadaşlarımızın hemen can dostu ona bakmak için ve revire

götürmek için çabalıyordu. Anladık ki can dostu çok iyi bir şeymiş...”¹³⁹

Erkekler en çok acemilik döneminde zorlandıklarını söylemektedirler. Hiç bilmedikleri bir ortamda, yeni bir hayat tarzına başlama ve uyum sağlama sürerken bir de ağır ve zor bir eğitimin olması, erkeklerin, zorlanmalarının başlıca nedenleridir. Bunların yanı sıra ailelerinden, sevdiklerinden uzakta olmaları, her şeyi kuralları ile yapmaları, usta askerlerin kendilerine çıkardıkları zorluklar vb. birçok nedenden ötürü acemilik dönemi, erkek olma süreci olarak algılanmaktadır.

“Sanki sabırlarımızı sınıyorlardı. Zaten aileden uzaktasın birde bu askerlerin bir birlerine yaptıkları insanın zoruna gidiyor. Sabah erken kalktığımızdan ve her şeyin kurallarla yapılması özgürlüğü özletiyor. Dışarda keyfince istediğini yapmanın özlemini çekiyorsunuz. Sabah eğitim bir başlıyor akşama kadar sürüyor. Sürekli sağa dönüş, sola dönüş, yürüyüş falan falan diye sürekli böyle bayıcı eğitimler...”¹⁴⁰

“Günler çabuk geçiyordu. Ama her günümüz aynı formda ilerliyordu. Tabi içerik farklı ama her gün aynı şekil de ilerlemektedir. Cuma günleri bize silah bakımı yapımı yaptırıyorlardı. Eğitimde ilk olarak selam vermeyi öğretiler. Çünkü etrafta inanılmaz derece üst rütbeli

¹³⁹ Hüseyin E., 1989 İstanbul Doğumlu, Üniversite Mezunu, İşsiz, Bekar

¹⁴⁰ Murat N., 1991 Batman Doğumlu, Üniversite Mezunu, Hemşire, Bekar

komutanlar vardı. Bunlara selam vermeden geçiyorduk. Çünkü acemiydik. Bu çok güzel bir şeydi. Acemi olduğumuz için hiçbir şeyden ceza alma ihtimalimiz yoktu. Tabi ceza dediğimiz resmi olanıdır. Yoksa komutanlar elbette yaptığınız hata karşısında size ceza vermektedir. Artık yemin törenimize az kalmıştı. Ondan dolayı her gün yürüyüş ve yemin töreninde yapılacakların hazırlıkları ile geçiyordu. Ömrü hayatımda ben bu kadar hiç yürümemiştim. Okul hayatımda ben bu kadar yürüyüş eğitimi almadım...”¹⁴¹

“Silahla yürüyüşün bu kadar zor olacağını hiç düşünmemiştim. Gerçekten çok zormuş. Yürürken sürekli sağına soluna önüne bakmaktan artık normal yürüyüşümüz değişmişti. Gurup halinde gezerken bir baktık hepimiz aynı hizada yürüyoruz. Eğitimlerde o kadar çok yürüyüş yapıyoruz ki normal yürüyüşümüz olmuş. Bunlardan daha zor olan bir şey daha vardı. Jandarma şarkısı. Hiç birimiz bilmiyorduk. Elimize metinler verildi ve bir hafta sonra herkes bunu ezberlemiş olsun diye bize bildirildi. Sonra öğrendik ki bu marşmış. Yemin töreninde okuyacaktınız. Yemin törenimizden önce silah atış eğitimi olacağını söylediler. Çok heyecanlanmıştık. İlk defa silahla atış yapacaktık. Atış poligonunda belli metrelerde atışlar yapacaktınız. Ama ondan önce silah eğitimi vardı. Çünkü bu konu

¹⁴¹ Hamdullah Y., 1990 Kayseri Doğumlu, Üniversite Mezunu, İşsiz, Bekar

hata kaldıramayacak kadar ciddiye. Ondan komutanlar çok sıkı tutuyorlardı.”¹⁴²

Silah ile erkeklerin tanışması onlara ayrı bir hava katmaktadır. Konuştuğumuz erkeklerin büyük kısmı silahı eline aldıklarında heyecanlandıklarını ve kendilerine bir güven geldiğini söylemektedir. Bundan dolayı askere gelmiş bütün erkekler, acemilikte en sevdikleri, heyecanlı gecen kısım olarak silah atışlarını söylemektedirler.

“Bugün gerçek atış vardı. Bir haftadır bu atışlar için eğitiliyorduk. Bugünün ayrı bir önemi vardı. Çünkü atışlardan sonra yemin törenimiz vardı. Artık gerçek bir asker olacaktık. Şuan biz asker değildik, acemi askerdik. Atış poligonunda gruplar halinde sıralandık. Atış yollarına ilk grup yattı ve silahlarını hedefe nişan aldılar. Atış emri gelmesine rağmen iki üç dakika kimse ateş etmedi. En sonunda birisi ateş etti ve arda grupta ki herkes ateş etmeye başladı. O ilk ateş sesini hiçbir zaman unutamayacağım. Öyle bir ses çıktı ki anlatamam. Artık ateşten önce komutanlarından kulaklarını kapamaları bizleri korkutmuştu. Ondan dolayı çok heyecanlıydık. Atacak grubun iki üç dakika atamamalarının sebebi de bu... Sırayla atışlar gerçekleşiyor ve atan arkadaşlarımızın bazılarının suratlarına silahın tepmesinden dolayı

¹⁴² Yüksel P., 1987 İzmir Doğumlu, Üniversite Mezunu, İşletmeci, Bekar

*morluklar olması bizde iyice korkuyu arttırıyordu. Sıra bana geldi ve
atış yoluna yattım. Silahımı kavrardım ve on mermilik atışımı yaptım.
Kulaklarım sağır olmuştu sestem..."¹⁴³*

¹⁴³ Sinan P., 1988 Hatay Doğumlu, Üniversite Mezunu, İnsan Kaynaklarında Çalışıyor, Bekar

5.2.4. Gerçek Asker Olma “Yemin Töreni”

Acemilik dönemi silah atışlarından sonra yapılan “Yemin Töreni”yle bitmektedir. Yemin töreniyle ustalık diye isimlendirilen bir kademeye erişen askerler, uzun ve meşakkatli bir hazırlıkla düzenlenen yemin töreninden sonra gerçek asker oluyorlar. Ailelerinde katıldığı bu törende, silahın ve bayrağın üstüne, koruyuculuk misyonunu üstlenmek için yemin ediyorlar.

“O gün çok heyecanlıydık ve bir o kadarda korkuyorduk. Aylarca uğraştığımız törende bir hata yapmaktan korkuyorduk. Gruplar halinde sıradaydık ve bir o kadar masalar dizilmişti. Üzerlerinde Türk bayrağı ve silahlar vardı. Aileler gelmeye başladıkça heyecanımız hat safhalara ulaşmıştı. Yaptığımız provalarda bile çok gururlanıyorduk. Şimdi ise gerçeğini yapacağız ve ailelerimizin karşısında. Hava inanılmaz soğuk ve yağışlı olunca kapalı stadyumda yapılma kararı alındı. Ama buranında bir sıkıntısı küçük olmasıydı.”¹⁴⁴

“İstiklal Marşı ile tören başladı. Ailelerimiz bize el sallıyor ama biz onlara hiçbir şekilde tepki veremiyorduk. İlk olarak stadyuma aileler alındı, bizde stadyumun aşağısında törenin başlama saatini bekliyorduk. Saat geldiğinde bandonun eşliğinde, resmi tören yürüyüşü ile stadyuma ikili sıralar halinde girdik. İçeri girer girmez

¹⁴⁴ Muhammed A., 1991 Bingöl Doğumlu, Üniversite Mezunu, İşsiz, Bekar

alkış kıyamet oldu her taraf. Biz bir yandan hem gururlanıyoruz hem de hata yapmamak için sürekli dikkat kesiliyoruz.”¹⁴⁵

“İnanılmaz heyecanlıydım. Ailemi gördüm. Yemin töreni başlamıştı konuşmalar yapılıyordu. Bizde emirlere uyarak yapmamız gerekenleri yapıyorduk. Sıra işte o ana gelmişti. Yemin zamanı... Komutla birlikte, bandonun eşliğinde tören yürüyüşü ile masadaki yerlerimizi aldık. Yine komutanın emirleri ile yemin metnini yüksek sesle, gurur verici bir şekilde okuduk. İnanılmazdı, çok gururlandım. Aileler öyle bir alkışlayıp tezahürat yaptılar ki hani savaş olsa koşa koşa gidecektim...”¹⁴⁶

Scott bu konuda iyi bir değerlendirme yapmaktadır. Tahakkümün tabi olanlara kabul ettirilmiş kamusal söylem senaryosu ile örgütlendiğini söylemektedir. Hakim olan ile tabi olan arasında ki iktidar eşitsizliği ne kadar çok olursa ve ne kadar keyfi uygulanırsa, kamusal senaryo o kadar ritüel bir görünüm kazanır. Scott, kamusal senaryoyu hâkim olanların anlayıp ve isteyebileceği en yakın biçimde ifade eden şeyin hâkimiyetlerini kutlamak için düzenledikleri resmi törenler olduğunu söylemektedir.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Hüseyin P., 1985 Erzurum Doğumlu, Üniversite Mezunu, İşsiz, Bekar

¹⁴⁶ Abdullah G., 1989 Konya Doğumlu, Üniversite Mezunu, İşsiz, Bekar

¹⁴⁷ Scott, J. (1995). çev. Alev Türkler Tahakküm ve Direniş Sanatları / Gizli Senaryolar. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. s. 25

Yemin metnini, yazının içinde vermenin uygun olacağını düşündük.

Yemin metni;

barışta ve savaşta,

karada,

denizde ve havada

her zaman ve her yerde

milletime ve cumhuriyetime

doğruluk ve muhabbetle hizmet

ve kanunlara

ve nizamlara

ve amirlerime itaat edeceğime

ve askerliğin namusunu

Türk sancağının şanını

canımdan aziz bilip

icabında vatan,

cumhuriyet ve vazife uğrunda

seve seve hayatımı feda eyleyeceğime

namusum üzerine

Ant içerim.

Gerçekten de, askeriyede yapılan bütün senaryolar sürekli bir gösteri içermektedir. Sadece bu yemin töreninde de değil, askerliğin her aşamasında

bunu görebiliyoruz. Üniformalarından tutunda yürüme biçimine kadar her şey gösteri amaçlıdır.

5.2.5. Erkek Olma

5.2.5.1. İktidar “Kabullenış”

Erkekler, şaşkınlıklarını ve tedirginliklerini daha atamadan yeni bir kalıp mekanizmasının içinde bulurlar kendilerini. Acemilikte geçirdikleri eğitim sonunda, bedenleri üzerinde hâkimiyeti, varlıklarının, otoriteye itaat etmesini öğrenerek, yeni girecekleri kalıbın ilk adımlarını atmış oluyorlar. Kapıdan girdikten sonra her dakika her saniye bir denetim ve kontrol altına giriyorlar; hiçbir aralık bırakmayan görevlerin, öğrenmekte çok zorluk çektikleri kuralların içine gömülerek, kendilerinden istenilen kalıba girmeye çalışıyorlar. Yemin töreninden sonra artık hepsi bu kalıbın kabul edilmiş, onaylanmış birer üyesi olmuştur. Hayatlarını istediği gibi değil, tüzüğe bağlı olarak çeşitli prosedürlere uygun şekilde sürdürmeye uyum sağlıyorlar. Artık var olan gücü yani iktidarı kabul ederek, hayatını bu iktidarın gücüne göre düzenleyerek devam ettirmesini öğrenmiş oluyorlar.

“Yemin töreninden sonra artık burada bazı şeyler değişmişti. Aslında değişen bir şey yok, değişen şey bizdik... Artık burada ki düzeni kabul ettik ve ona göre hayatımızı güzelleştirmeyi öğrendik. Kısaca zorluklar içinde yaşamayı, nasıl hayatta kalacağımızı öğrenmiş olduk. Bizde burada ki düzeni uyum sağlayınca her şeyin kolay gittiğini gördük. Biz ilk geldiğimizde her şeyden şikâyet edip, düzeltilmesi için uğraşıp

duruyorduk. Bu da bizi yoruyor ve inancımızı kırılıyor. Buranın çekilmez bir hal almasına neden oluyordu. Ama şimdi, anladık ki var olanı değil de kendimizi değiştirmenin daha kolay olduğunu kabul ettik. Var olan gücü kabul edince hayat daha kolay ve güzel olmaya başlamıştı. Önce ki yaptığımız akıntıya karşı kürek çekmek gibi oluyordu. Acemilik dönemden sonra anladık ki biz ters yöne kürek çekiyorduk. Şimdi ise akıntı yönünde kürek çekiyorduk. Hani önümüzde bir çukur var ve oradan her gün geçsek o çukuru emir almadan kapatmamayı öğrendik. Ama önceleri olsa ya bu çukur ne diye doldurmaya çalışırdık...”¹⁴⁸

Konuştığımız askerlerin anlattıkları hikâyelerden anladığımız, ilk günden itibaren sürekli emir ve kurallar, talimatlar, denetimler genç erkeklerin hareket etmelerini zorlaştırmaktadır. Kalıplaşmış acemilik eğitimi, bedenlerini ve ruhlarını sıkılmaktadır. Bunun başlıca nedeni ise hiç alışmadıkları, hiç benzeri olmayan bir kalıp olmasından dolayı, “acemilik” dönemi, erkekler için çok zor geçmektedir. Acemilikte her erkek kendine göre çaresizlikler yaşamaktadır. Ancak usta olduktan sonra bu sorunlarla nasıl baş edeceğini öğrenmiş oluyor ve buna göre de iktidarın gücünü kabullenmiş oluyorlar. Artık itaat ederek, kişiliğini muhafaza

¹⁴⁸ Mehmet G., 1987 Erzurum Doğumlu, Üniversite Mezunu, Memur, Bekar

edebilmektedir. Bu işleyişi öğrenenler, askerliği sıkıntısız olarak bitirmektedirler.

“Burada en önemli şey bilmemek, duymamak, görmemektir. Eğer ki bunları tam olarak yapabiliyorsanız askerliğiniz çok rahat geçer. Ne zaman ki biliyorum dersiniz işte o zaman her şey zorlaşır ve çekilmez bir hal alır. Biz acemilikte bunu öğrendik. İtaat edeceksin, komutanın gücünü kabul ettiğini göstereceksin. Yoksa işiniz zor. Çünkü komutan, gücünü, otoritesini kabul etmeyen askeri, sanki kendisine isyan etmiş biri olarak gördüğünden, sürekli sizinle uğraşır. Buda askerliğin çekilmez bir hal almasına neden olur. Bunu yapan bazı arkadaşlarımız vardı. Askerliğe öyle laflar öyle düşünceler beslemeye başladı ki inanamazsınız. Bu şuna benzer. Bükemediğiniz eli öpeceksiniz misaline...”¹⁴⁹

Uсталıkta askerler artık korkularına, şaşkınlıklarına, özlemlerine ve gocunmalarına çeşitli savunma mekanizmaları geliştirerek, ortama uyum sağlamasını öğrenerek, eğlenmeye çalışmaktadırlar. Arkadaşlar arasında sürekli “Vatana hizmet” gibi vurgulanan söylem konuşulmakta ve çocukluktan beri kendilerine söylenen bir görev olması, söz konusu çabayı kolaylaştırmaktadır. Uсталıkta artık rahat uyuyabiliyordu. Bu durum onların

¹⁴⁹ Yavuz U., 1990 Denizli Doğumlu, Üniversite Mezunu, Makine Mühendisi, Bekar

artık ortama uyum sağlayıp, burada yaşamayı öğrendiklerini göstermektedir.

“Artık ranzama yattığımda yarın ne olacak diye düşünmüyorum. Çünkü yarın ne olacağı belliydi. Çünkü ustalığımızda herkesin mesleğine göre bir görev verilmişti. Bundan dolayı içim rahattı. Yarın ne olacak, başıma ne sürpriz gelecek diye düşünmüyorum. Bütün arkadaşlarda da aynı duygu söz konusuydu. Çünkü görevimizde, hayatı nasıl kolaylaştırabileceğimizi ve nasıl daha iyi olur diye düşünebiliyorduk...”¹⁵⁰

¹⁵⁰ Gökhan D., 1991 İstanbul Doğumlu, Üniversite Mezunu, İşsiz, Bekar

5.2.5.2. İtaat – Disiplin – Otorite “Ortama Uyum Sağlama”

Acemilikten sonra bütün asker mesleklerine göre çeşitli görevlere dağıtılıyor. Kimisi şoför, kimisi berber, kimisi inşaatta ve sayamadığımız daha birçok farklı alanlarda görev yapmaktadır. Askeriyede en çok sivilde uygulama alanı olan meslekler revaç görmektedir. Yani dört yıllık lisans bölümlerine uygun bir görev bulmak zor olduğundan, bu programlardan mezun olan asker, genel görevlere verilmektedir. Bunların en başında nöbet birliği olan muhafız birliğinde, nöbet tutma görevi gelmektedir. Bu birliğin tek işi nöbet tutmaktır ve bazen adam ihtiyacı olursa ihtiyaca göre adam ikamesi yapmaktır. Bu aşamada herkes kendinden başka erkeklerin varlıklarını ve mağduriyetlerini paylaşarak ortamı daha kolay bir yere dönüştürmektedirler.

“Bize uygun bir görev bulamadık, daha doğrusu şanslı değildik. Bundan dolayı muhafız birliğindeyiz. Kışlada ki en zor yermiş burası. Eski asker sürekli sakın muhafıza düşmeyin, orası çok kötü, gece gündüz nöbet tutuyorsunuz diye bizi uyardılar. Bizde dağıtımda oraya düşmemek için her şeyi yaptık ama gidecek bir yer bulamayınca mecburen buraya düştük. Çok zoruma gitti ve alışamayacağımı düşündüm. Ama kocaman bir acemiliği atlatıp askerliğe alıştım. Buna zamanla alışırım diye kendimi şartlandırımdım ve alıştım da... Burada

bir şeylerin iyi ve güzel geçmesi için var olana itaat edip kabul etmeniz gerekmektedir. Çünkü burada hiç bir şey istediğiniz gibi olmuyor ondan size verilenle mutlu olmayı bileceksiniz. Temel kural budur. Elimizdekiyle mutlu olmasını bildik. Ondan nöbette zor gelmiyor artık.”¹⁵¹

Alışmak, sert köşelerin törpülenmesi gibidir. Artık herkesle birlikte hareket etmesini öğrendikleri için verilen görevler daha kolay kabul edilip, ortamın disiplinine uyarak, düzenin kesintisiz olarak devam etmesini sağlamaktadırlar. Askerlerin itaat edip, otoritesini kabul edecekleri üst rütbeleri bulunmaktadır. Bu askerler zaman içinde kendilerince, çeşitli kabullenme mekanizmaları üreterek otoriteye saygıyı kabul etmektedirler. Ama itaat etmek, otoriteye uyarak, disiplin kuralları çerçevesinde mekanizmanın devamlılığını sağlamak için sadece komutanlara uymak yetmemektedir. Komutan ve asker arasında ki ilişkin aynısı, askerler arasında da kurulmaktadır. Şöyle ki; bir koğuşun sorumlusu olan kişinin koğuşla ilgili söylediklerini yapmak bir emirdir. Eğer bu emir yapılmazsa komutanın emri yerine getirilmemiş gibi ceza verilir.

“Askeriyede en çok zoruma giden benim gibi er olan askerden emir almaktır. Kendilerini ne zannedyorlarsa havalarından geçilmiyordu.

¹⁵¹ Saim K., 1989 Isparta Doğumlu, Üniversite Mezunu, Öğretmen, Bekar

Örneğin koğuşcu diye biri vardır. Biz muhafız birliğindeydik iki tane koğuşcumuz vardı. Biri gece biride gündüz koğuşcusuydu. Nöbet vakitleri koğuşlara girmek yasak olduğundan dolayı bu kişilerle aranız çok iyi olmalıdır. Bundan dolayı bu kişilerde kendilerini bir şey sanıyor size yaptırmadığı iş kalmıyor. Komutanlarda bu kişilerin dediklerine inandıklarından dolayı mecburen dediklerini yapmak zorunda kalıyorduk. Herkes bir birine emirler vererek bir şeyler yaptırmaya çalışıyor.”¹⁵²

Askerlik yapan erkeklere sadece savaşa hazır olmanın yanında genel bilgi seviyesini ve iş yapabilirlik performanslarını arttırmaya yönelik eğitimlerde verilmektedir. Askeriyede her şey performansı arttırmaya yönelik yapılmaktadır. Örneğin; zamanın değerlendirilmesi ve disiplinin erkeklere aşılabilmesi için yapılan en basit mekanizmalardan birisi giysi dolaplarının, verilen talimata göre düzenlenmesidir. Tek gözlü dolapta botların nereye koyulacağı, parkaların nasıl asılacağı, terliklerin nereye koyulacağı, havlunun nasıl katlanıp nereye koyulacağı, kirlilerin hangi torbada nereye koyulacağı, temizlerin nereye koyulacağı, tıraş takımların nasıl bir şekilde koyulacağı, kısaca her şey talimatlarda verilmiştir. Her şey talimatlara göre yapılmalıdır. Yoksa ceza verilmektedir. Acemilikte bu konular çok sıkı değildi ama ustalıkta çok sıkı tutulmaktadır.

¹⁵² Tolga L., 1992 Karaman Doğumlu, Üniversite Mezunu, İşsiz, Bekar

“ Ben hayatımda hiçbir zaman dolabımın neresine ne koyacağımı belirlememiştim. Burada her şey önceden belirlenmiş. Yatağımızda çarşafımız nasıl gergin olacak, battaniyemiz nasıl katlanacak, yastığımız nasıl durak, giysi dolabımız nasıl olmalı ve ne nerede ne şekil duracağı, her şey bir denetim mekanizmasında belirlenmiş. Her hafta dolap kontrolü yapılırdı ve talimata uygun olup olmadığı denetlenirdi. Dolapta ne eksik ne de fazla malzeme olamadı. Her şey talimatta ne diyorsa ona göre olmalıydı. Her sabah yataklarımız kontrol edilirdi. Yatağını düzgün toplamamış askere hemen ceza yazılırdı. Bundan dolayı yatak toplamak büyük bir sorun ve sıkıntıydı ama ustalıkta artık her şeyin kolayını bulduğumuzdan bu sorunu da çözmüştük. Hele ki üniformalarımıza çok dikkat ediyorlardı. Botumuzun boyası, giyişlerimizin temiz olması, altımıza giydiğimiz iç çamaşırları, künyemiz, çorabımız, kepimiz, isimliğimiz her şeyimize bakıyorlardı. Her hafta birliğimizde toplu taktim olurdu. Bizde Salı günüydü bu. Salı günleri bütün birlikler, birlik komutanının önünde tören yürüyüşü yapardı. Ondan dolayı her şeyimiz titizlikle yapılır ve kontrol edilirdi... ”¹⁵³

Anlatılan bütün hikâyelerden de anladığımız üzere, askerlerin her dakikası her saniyesi ve her şeyleri önceden belirlenmişti. Aldıkları nefes

¹⁵³ Şener H., 1988 Çanakkale Doğumlu, Üniversite Mezunu, İşsiz, Bekar

neredeyse talimatla olacaktı. Her şeyin bir talimatla yapılmasının en başlıca sebebi disiplindir. Eğer yapılacaklarda bir birlik sağlanmazsa disiplin sağlanamaz, disiplin olmazsa otorite kurulmaz, otorite olmazsa itaat ettirilemez ve iktidar gücünü uygulayamazsınız. Bunlardan dolayı her şey önceden planmış ve gelen erkekleri bu planlara göre eğitmeyi amaçlamaktadır. Kısaca; en iyi ve en performans verici bir kalıp önceden oluşturulmuştu. Gelenleri de bu kalıba sokmak için erkeklere eğitimle kalıbın şekli verildi. Eğitimlerde ağırlıklı olarak savaş sanatının gerekleri ön planda olmasına rağmen, artık giderek performansı arttırıcı eğitimlere geçilmiştir. Bu eğitimlerde toplumsal hayatta ki verimliliği arttırıcı bir amaç da gülmektedir. Genel kültür eğitimlerinin başında okur – yazar olmayanlara verilen okuma yazma eğitimidir. Diğer askerlere ise vatandaşlık ödevlerini, aile hayatında ki görevlerini ve devlet ile olan ilişkilerinde kullanacak olan yapılar öğretilmektedir. Vatandaş olmaktan tutunda, evlilikte cinsel korunmaya kadar her konu hakkında eğitim verilmektedir.

“Kantine bizi topladılar ve bir projeksiyon çalıştırmışlar. Slaytta da aile ve ailede korunma yöntemleri yazıyordu. Biz arkadaşlar arasında çok gülmüştük. Ama gerçekten bu eğitimlerin şart olduğunu askerde gördük. Kısa dönem askerlik hizmeti yapanlarda çok bir sorun yoktu, ancak uzun dönem askerlik yapanların çoğu bu konularda

bilgisizlerdi. Bu eğimlerde belki de hayatında en çok faydalı olabilecek eğitim bunlardı. Çünkü hiçbir kimse savaş çıkmadıkça silahla kendini savunmayacaktır. Ama anlatılan bu konuları her dakika ailesinde yaşayacaktır.”¹⁵⁴

“Erkek olduk” diyerek kendine bakan ve kendini genç gören erkekler, bunun gereklerini de yapmaktadır. Kısaca erkek olmak onlara göre “kirlenmek”tir. Yeri geldiğinde çamurlanmak, terlemek, sürünmek gibi zor koşullarda yaşamına devam edebilmektedir. Erkek, hem kirlenmekten korkmamalı hem kirlendiğinde nasıl temizleneceğini ve nasıl temiz kalacağını bilmelidir. Askerde konulan temizlik kuralları, onların itaat ederek disipline girmelerinin bir parçasıdır. Ailede hiç yapmadıkları temizlik işleri, askeriyede titizlikle disiplin uygulamaları ile öğretilmektedir. Askeriyede erkekler her şeyini kendileri yapmaktadır. Temizlikten tutunda, yemeklerine kadar her şeyi askerler yapmaktadır. Temizliğe bu kadar sıkı bir denetimin olmasının başlıca nedeni, toplu yaşamadır. Eğer bir kişi banyo yapmadıysa, kokan eşyalarını havalandırmadıysa bütün koğuştakileri etkilemektedir. Bu da sağlık problemlerinden tutunda oda ki disipline kadar her şeyi etkilemektedir. Erkekler, artık sadece kendileri için değil hem cinsleri içinde kendini temiz tutmak zorundadır. Böylece resmi denetim bir süre sonra toplumsallaşarak, aile örgütlenmesine taşınmaktadır.

¹⁵⁴ Ercan S., 1990 Kastamonu Doğumlu, Üniversite Mezunu, İşsiz, Bekar

“İlk defa burada çamaşır yıkadım. Çünkü her gün çorabınızı, atletinizi ve iç çamaşırınızı değiştirmek zorundasınız. Sabahtan akşama kadar terliyorsunuz ve yaptığınız işten dolayı üzerinize kokular sinebiliyor. Bundan dolayı sürekli temiz giysi giymeniz gerekiyor. Ama iki hafta bir çarşıya çıktığınız için temiz giysiniz bitiyor ve yıkamak zorunda kalıyorsunuz. Peteklerimizin üstü hep yıkanan çamaşırlarla doludur. Biz gene rahattık. Mutfakta çalışan arkadaşlarımız vardır. Her gün sabahtan akşama yemek yapıyorlar. İnanılmaz zor bir iş bence. Çoğu da evinde yumurta bile yapmamış kişilerdir. Ama insan askerde her şeyi yapıyor...”¹⁵⁵

Askerlik hizmeti bittikten sonra bütün erkekler, askerde yaptıkları temizlik, yemek gibi ev işlerini evde yine kadınlara yaptırmaktadırlar. Ama askerlik disiplini sayesinde, tek başına kaldığında yani bir kadın olmadan kendi işini görebilmeyi öğrenmiş oluyorlar. Erkekler aile ortamında bu işleri yapmayı kendilerine yakıştıramadıkları için kadınlara yaptırmaktadırlar. Bunun temelinde ise toplumsal rollerimizde, bu işlerin kadınlar tarafından yapılacağı öğretilmesi yatmaktadır. Ama askerlik örgütlenmesinde ki hiyerarşik ilişkide, erkekler kendinden güçlü erkeğe itaat ediyorlar ve onunun otoritesini kabul ederek bu işleri yapmayı daha kolay kabulleniyorlar. Burada öğrendikleri iktidar, otorite ve disiplini, askerlik

¹⁵⁵ Bülent T., 1987 İstanbul Doğumlu, Üniversite Mezunu, Satış Elemanı, Bekar

hizmetinin tamamladıktan sonra kendi ailesine taşıyarak burada uygulamaktadır. Kısaca erkekler burada yönetilerek, yönetmeyi öğrenmektedir.

“İznimi kullandığımda, ailemin yanına gittim. Evde o kadar rahatladım ki anlatamam. Bana artık hizmet eden birileri vardı. Şimdi anlıyorum annemi, ablamı, kardeşimi bize hizmet ederken. Askerde biz başkasına yaparken, ailemizde de biz aynısını istiyoruz.”¹⁵⁶

Askerde en çok yapılan görevlerin başında nöbet tutmak geliyor. Erkekler içinde yaşadıkları yeri malını, canını korumakla yükümlü olduklarını bilir ve bunun için gerekli talimleri yapar. Kısaca nöbet namusunu korumak için tutulmaktadır. Toplumsal olarak aşılana söylem budur. Elinde ki silahın kendi namusu sayılması ve bu silahı ile yaşadığı yeri korumak ve kollamak bir namus borcu olarak gösterilmektedir. Çünkü eğitimlerde kendi yaşadığı yeri koruyamayan erkek, “kendi ailesini de koruyamaz, kendi sevdiklerini kollayamaz” gibi söylemler ile nöbet kutsallaştırılmaktadır. Bu kutsallık, cinsel bir göndermeler ile toplum içinde söyleme dönüşerek, erkeklerin toplumsal rollerine eklenmektedir. Yaşadığı çevrenin ve ailesinin koruyuculuk gücünü, askerlik hizmetinde eğitimlerle şiddeti kullanma gücü denetim altına alınmaktadır.

¹⁵⁶ Tufan V., 1994 Bitlis Doğumlu, Lise Terk, İnşaat İşçisi, Bekar

“Silahlar bize ilk verilirken ‘bu sizin namusunuz’ ona sahip çıkın dediler. Silahı düşürmek çok ağır şekilde cezalandırıldı. Düşünün bir silahı düşürdüğünüz için ceza alıyorsunuz, hele birde kaybettiğinizi düşünün. İnan ki ben asker de bunu hiç düşünmedim ve düşünmek istemedim. Çünkü etrafta bu konuda çok hikâyeler anlatılıyordu. Zaten kaybettiğin için bir hapis cezası yiyorsun, artı birde herkesin gözünde namusunu kaybetmiş biri olarak görülüyorsun. Çok kötü bir durum...”¹⁵⁷

¹⁵⁷ Ahmet S., 1993 Hakkari Doğumlu, Ortaokul Terk, İşsiz, Bekar

5.2.5.3. Hiyerarşi “Mekanizmaları Öğrenme ve Kabul Etme”

Erkekler, genellikle çocukluktan itibaren toplumsal ilişkiler içinde şiddet ile kontrol altında tutulmuşlardır. Yani erkeklik ortamlarında kendilerini şiddet ile göstermeleridir. Bundan dolayı şiddet mekanizmalarına karşı çocukluktan itibaren bir savunma sistemleri geliştirmişlerdir. Bu şiddet mekanizmaları içinde güce itaat etmeyi, onun hiyerarşisini kabul etmeyi daha küçük yaşlardan öğrenmektedir. Örneğin; erkekler kendi grupları içerisinde itaat edip sözünü dinledikleri kişilerin hep güçlü oldukları dikkatimizi çekmektedir. Askerde de bu hiyerarşik ilişkinin aynısını yaşamaktadırlar.

“Ustalıkta o kadar çok komutan tanıdım ki... Hepsine aynı şekilde davranmıyordum. Ama uzun dönem askerlik yapan askerler çok hileciydiler. Korktukları komutanların işlerini öyle yaparlardı ki ve o komutan varken çıt sesleri çıkmazdı. Ama naif, bize bağıırıp hakaret etmeyen komutan olunca, hiç sözünü dinlemiyorlardı. Ben askerde anladım ki insanlara iyilikle değil sert, kötü sözler ve şiddet uygularsanız size itaat etmektedir. Burada alt üst ilişkileri korkuya göre kurulmaktadır. Kimden çok korkarsanız ona o kadar itaat edersiniz.”¹⁵⁸

¹⁵⁸ Şevket U., 1988 Çorum Doğumlu, Üniversite Mezunu, Eczanede Çalışıyor, Bekar

Anlatılan hikâyelerde, alt – üst ilişkilerinde, şiddeti doğal gördüklerini anlayabilmekteyiz. Şiddet askerde hiyerarşiyi belirleyen ana unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Mehmetçikler, bu şiddeti öyle kullanıyorlar ki kimi zaman aşırısına kaçıp, sonuçların ölümle bitmesine neden olabiliyorlar. Mahallelerde, okullarda kısaca yaşamın her alanında, erkekler kavga hikâyelerini anlatarak kendilerine, arkadaşlarının zihninde bir yer edinmeye çalışmaktadırlar. Askerde ise bu hikâyeler gündelik konuşmanın yapı taşı oluşturmaktadır. Erkeklerin çeşitli ortamlarında vazgeçilmez üslup olarak görülen küfür, burada çok sık kullanılmaktadır.

“Ben küfür etmeyen ve olabildiğince insanlara güzel hitap etmeye çalışıyorum. Ama askerde öyle küfürler ve şaklar yapıyorlar ki insan sinirlerine hâkim olamıyor. Birde burada ne kadar sessiz olursanız sizin üzerinize o kadar çok geliyorlar. Ben hiç küfür etmediğim için herkes üzerime şaka yapıp benimle uğraşıyordu. Ama en son artık bende dayanamadım küfür etmeye başladım. Ben küfür etmeye başlayınca benimle uğraşanlar uğraşmaktan vazgeçtiler. Burada ne kadar sert görünüp ne kadar ağzınız bozuksa o kadar çok itibar görüyorsunuz.”¹⁵⁹

¹⁵⁹ Ecevit G., 1990 Manisa Doğumlu, Üniversite Mezunu, İşsiz, Bekar

Askerlikte küfür, erkekler arasında bir iletişim aracı olarak kullanılmaktadır. Örneğin esprili küfür eden komutanlar hep unutulmayan ve askerlikten sonra telefonlar aranıp konuşulan kişiler olmaktadır. Erkekler arasında hep bu komutanlar konuşulur ve örnek alınır. Küfür burada bir argo olmaktan çıkıp, erkekler arasında iletişim aracına dönüşerek, hiyerarşiyi belirlemede önemli etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü askerde küfürler hiyerarşiye göre yapılmaktadır. Kimse kendinden üst kademedeki birine küfür edemez. Herkes kendinden altta olan kişiye küfür eder.

“Çavuşa o kadar sinirlendim ki küfrü bastım kendisine. Ama işte çavuş olduğu için ceza yedim. O bize küfür ediyor, ceza almıyor. Çünkü üstümüzdü. Komutanlarımızda bize küfür ederdi ama kendi komutanına kesinlikle edemezdi. Herkes altındakilere küfür ediyordu askerde. Küfürler hep bizydi. Ailemize dair hiç kimse küfür edemezdi. Komutan bile olsa edemezdi. Çünkü aile burada namustu. Kimse de kimsenin namusuna küfür edemezdi. Ederse sonucu ölüme gidecek kadar büyük kavgalar çıkabilir.”¹⁶⁰

Erkekler, kendilerinden hiyerarşi ve güç olarak üstün olanların şiddet uygulamaları karşısında, çeşitli savunma mekanizmaları geliştirmişlerdir.

¹⁶⁰ Ali G., 1989 Mersin Doğumlu, Üniversite Mezunu, Satış Elemanı, Bekar

Başlıca çözümü; şiddeti mantığa büründürmeleridir. Kendilerine şiddet uygulayan komutanı, baba, hoca, ya da benzer değer verdiği bir erkek figürüne benzeterek, şiddeti meşru görmeye çalışarak içlerini rahatlamaktadırlar. Erkekler, şiddete uğradıklarında yaygın olarak buna bir gerekçe bulmaya çalışırlar. Bu buldukları gerekçeler, maruz kaldıkları şiddeti kabul etmekle kalmayıp, kendi yaptıkları şiddeti de meşrulaştırmaktadırlar. Toplu verilen görevlerde, şiddet dışında bir yaptırım erkeklerin aklına hiç gelmiyor. Örneğin, temizlik için çağrılan askerlere burayı temizleyeceklerini düzgün bir üslupla söylediğinizde, temizliğin yüzeysel baştan savma yapıldığı görülmüştür. Ama küfürlü ve sert bir şekilde söylenildiğinde ise temizliğin daha iyi yapmaktadırlar. Şiddet erkekler arasında meşru olarak görüldüğünden, kendilerine yapıldığında çeşitli mekanizmalar ile savunarak kabul etmektedir.

“Komutanımız on kişi seçti ve temizlik için birliğin ucunda ki binaya götürdü. Bize ‘çocuklar burası temizlenecek yavaş yavaş kendinizi yormadan yapın’ dedi. Bizde birkaç etrafı toparladık sonra akşama kadar oturduk. Yüzeysel bir temizlik yaptık. Akşam arabayla komutan geldi ve etrafı inceledi. Bize temizliğin bitip bitmediğini sorduğunda, bizde bitti dediğimizde inanılmaz kızdı ve küfürler söyledi. Hepimiz korktuk ve komutanım tekrar yapalım falan demeye başladık. Bize

yarım saat verdi ve biz orayı öyle bir temizledik ki inanamazsınız.

Yarım saat içinde nasıl o kadar iş yaptık bizde anlayamadık...”¹⁶¹

Askeriyede ki alt – üst ilişkileri, toplumsal iktidar ilişkilerin iç içe geçerek oluşturduğu hiyerarşik sistemin aynısıdır. Bu hiyerarşik sistem içinde eğitilen erkek, öğrendiği bu ilişki biçimini, kendinden güçsüz bulduklarına dayatarak uygulamaktadırlar. Hiyerarşide bir üst kademe elde eden erkekler, bu kademenin imkânlarını sonuna kadar kullanarak, diğer erkekler karşısında krallığını ilan etmektedir. Bu ilişkilerin gelişip, karmaşık bir ağ halini almasında en büyük etken şiddettir. Şiddet birçok ilişki ağının güvencesi ve yaptırıcısıdır. Şiddete uğrayan erkeklerin, askerde en büyük teselli buldukları söylem “sayılı gün çabuk geçer”dir. Konuştuğumuz bütün erkeklerin çoğu bu zorluk ve sıkıntılara, sayılı günlerin bir şekilde biteceğine inanmalarındır.

¹⁶¹ Mustafa G., 1989 Balıkesir Doğumlu, Üniversite Mezunu, İşsiz, Bekar

5.2.5.4. Erkeklik Eğitiminin Bitmesi “Askerliğin Bitmesi”

Sayıllı günler çabuk geçiyor ve genç erkeklerde bitirme heyecanı başlıyor. Nizamiyeden girdiklerinde hepsinin aklında bu askerliğin nasıl biteceğı sorusu vardı. Şimdi ise günler sayılmaya başlandı. Kalan günler tek tek sayılarak, bitişe yaklaştıkça çeşitli kutlamalar yapılmaktadır. Günlerin sayılmasına kendi aralarında “şafak sayma” diye adlandırıyorlar. Bu şafak sayma, çeşitli yöntemler ile yapılmaktadır. Kimisi defterine yazdığı tarihlerle, kimisi almış olduğı şafak sayar saati ile kimisi ise biten her güne attığı çentik ile günleri saymaktadır. Kısacası; askerler arasında bu konuda bir dil geliştiriliyor ve bu dil bir şekilde yeni gelenlere aktarılıyor.

“Artık plaka sayılarına düşmüştük. Çok heyecanlıydık. Ama uzun dönemler bize şafak sayamazsınız gibi laflar söylemişti. Çünkü biz zaten askerlik yapmıyormuşuz. Altı ay askerlik olmuyormuş. Kendileri onbeş ay yaptıklarından altı ayı askerlikten saymıyorlar. Nizamiyeden girdiğim günü daha hatırlıyorum. Sayıllı günler gerçekten çok çabuk geçiyor. Ben şafak sayar bir saat vardı onu aldım. Günümü öyle saydım. Ama saat olmasa da son günler yaklaştığı için illaki birilerinden duyuyorsunuz. Kışlada “atarsa 16, atarsa 21” gibi kalan günlerini söyleyen insan var ki... Plakalara düştüğünüzde her güne bir kafiyele sözcük buluyorlar ve onu akşamları bağırarak

söylüyorlar. Örneğin yedi günü kalan atarsa yedi ne fanta ne cola yedi gün diye esprili şekilde söylüyorlar.”¹⁶²

Disiplinden kurtulma, istediğini yapmak, istediği saatte yatmak gibi birçok şeyleri kendi istek ve arzularında yapma özgürlüğüne yaklaşan askerler, bunu heyecan ve endişe ile beklemektedirler. Askerlik dönüşü işi olan ve ne yapacağı belli olan erkekler son günleri iple çekmektedirler ama askerlik sonrası ne yapacağını bilmeyenler mutluluğun yanında bir de endişe yaşamaktadırlar. Askerliği bitirmek herkes için yeni bir düzenin, başlangıcı olmaktadır.

“Askerlik elbette zor ve sıkıcı geçti ama askerlik bittiğinde daha zor bir hayat başlayacak. Kpss’ye çalışıp atanmam lazım. Hani bazen askerlik bitmese de dediğimiz oluyor. İş sıkıntısı beni çok geriyor. Askerlikten sonrada işsiz gezmek olmaz. Üniversiteyi bitirdim iş bulamadım. Askerliği bahane ediyordum. Şimdi askerlikte bitti, hayatın zorluğu iyice biniyor üzerime.”¹⁶³

Son gece, erkekler için geçmek bilmeyen bir gece olmaktadır. Teskerelerine bir hafta kalan erkekler, kutlama tarzı bir eğlence yapıyor. Teskereye gidecek olanlar yiyecek ve içecek alarak, diğer askerlere eğlence vermesi gerekmektedir. Bazı askerler yiyecek yerine sigara almaktadır.

¹⁶² Mustafa H., 1990 Konya Doğumlu, Üniversite Mezunu, Memur, Bekar

¹⁶³ Deniz A., 1989 Mersin Doğumlu, Üniversite Mezunu, İşsiz, Bekar

Bütün askerlere “teskere sigarası” adı ile bir kalem sigara vermektedir. Bu miti bütün teskereciler yapınca, bir kişi paket dolusu sigara almış oluyor. Bazıları burada kurmuş olduğu arkadaşlık ilişkisini çok özleyeceğini söylemektedir. Konuştuğumuz bütün askerler, askerlikte kurdukları arkadaşlık ilişkilerini, askerlikten sonrada devam ettirdiklerini söylemektedirler.

Sabah erken saatte teskeresini alan erkekler, nizamiye kapısından çıkana kadar askerliğin bittiğine inanmamaktadırlar. Çünkü her an “geri çağıracaklar” endişesi yaşamaktadırlar. Bu öylesine bir kaygı ki neredeyse bütün erkekler paylaşmaktadır. Nizamiyeden çıkan bütün erkekler, uzaktan kapıya bakarak bir içip çekip evinin yolunu tutmaktadır. Askerliğin bitmesine rağmen birçoğu bunu etkisini uzun süre atamayacaklarını söylemektedirler.

Artık eve dönüş yolculuğu başlamıştı. Herkes heyecanlı bir şekilde otogara gitmek için hızlı hareket etmektedirler. Birçok erkeği, nizamiye çıkışında ailesi, sevgilisi, arkadaşı ya da akrabası karşılamaktadır. İlk mutlulukların paylaşımı daha nizamiyeden çıkar çıkmaz yaşanmaktadır.

5.2.6. Erkek – Adam Oldum

Zorunlu askerliğin bitmesi ile genç erkekler, evlerine aldıkları toplumsal rütbelere ile dönmektedirler. Kimisi askerliğin etkisini hemen hissederken, kimisi daha bittiğine inanmamaktadır. Yaşadıkları sosyal – kültürel – sınıfsal – politik ve kişisel özelliklerine göre erkekler, askerlik sürecinden farklı şekillerde bahsetmektedirler.

“Askerlik bittiğinde sanki tekrar çağıracaklar gibi hissediyorsunuz. Ben iki ay kendime gelmedim. Bir türlü askerliğin bittiğine inanamıyordum. Askerlikte kazandığım alışkanlıklar halen devam ediyor. İnsan bir türlü unutup, bırakamıyor bu alışkanlıkları. Özellikle giysilerim, çarşaf larımı, banyo havlularımı falan hep askerde katladığım gibi katlıyorum. Bana göre zordu askerlik ama bazı arkadaşlarımız için askerlik bir cennet gibiydi. Çünkü normal yaşamlarında çok zorluk çekiyorlarmış. Burada yatma, yeme içme ne biliyim normal hayattaki zorlukların hiç biri yoktu. Ondan dolayı gitmek istemeyenler bile vardı. Sırf askerliği uzasın diye suç işleyen askerler vardı...”¹⁶⁴

Askerden dönen erkeklerin çoğunluğu, eski sivil hayatlarına adapte olmakta bir süre zorlanıyorlar. Kimisinin seneleri buluyor kimisinin ise bir

¹⁶⁴ Gökhan U., 1989 Giresun Doğumlu, Üniversite Mezunu, İşsiz, Bekar

gün sürmektedir. Bu süreyi belirleyen en büyük etken, yaşamış olduğu sosyal çevredir. İlk günlerde, her sabah erken saatlerde uyanıp içtima olacak beklentisi içinde oluyorlar. Askerlikte edinilen alışkanlıkları, çocuklukta edinilen alışkanlıklara benzetebiliriz. Çünkü ikinde de edinilen alışkanlıklar bir ömür insan hayatında çıkartılamamaktadır. Askerlik hiyerarşisinden sonra, sosyal çevresinde ki hiyerarşileri tekrar askeri hiyerarşilere göre düzenlemektedirler. Maddi ve sosyal imkânları kısıtlı olan erkekler, toplum içinde iktidar mekanizmalarının güçleri altına ezildikleri ve zorlandıkları için, askerlik örgütlenmesini özlemektedirler.

Askerliğin bitmesi ise “erkek olma yolunda” bir durak daha geçilmiş olmaktadır.

SONUÇ

Çalışmanın tamamı bize, askerlik hizmeti yapmanın, toplumdaki diğer erkeklik mekanizmalarını güçlendirip, bu mekanizmaları kendi etrafında şekillendirdiğini göstermektedir. Askerlik hizmeti erkeklik mekanizmaları için bir dönüm noktasıdır. Askerlik öncesi ve sonrası olarak bakılmaktadır. Erkeklerin, askerlik hizmeti sürecinde, yaşadıkları aile, toplumsal çevre, arkadaş gurupları, aldığı eğitim ve tarihsel mirasın kişiliklerine ve düşüncelerine yapmış olduğu etkiyi açık bir şekilde belli etmektedirler.

Askerlik hizmetinin, erkek olma yolunda ki yansımalarına baktığımız bu çalışmada, görüştüğümüz kişilerin ait oldukları sosyo – kültürel sınıfların bu sistemin işleyişinde önemli bir yeri vardır. Konuştuğumuz erkeklerin büyük çoğunluğu üniversite mezunu, kısa dönem askerlik yapan kişilerden oluşmaktadır. Fakat çalışmamızın her boyuttan incelenebilmesi için, uzun dönem askerler ile de görüşmeler yapılmıştır. Uzun dönem askerlik yapanların çoğunluğu ortaokul ve altı eğitim kurumlarından mezunlardır. Bu eğitim düzeyinde olan erkekler, askerliğe büyük anlam yüklemektedirler ve askerliğin kutsal bir görev olduğuna inanmaktadırlar. Bu görüşü sadece eğitim ile ilişkilendirilmemiz eksik bir bağlantı olur. Bu görüşün en büyük öncülü, erkeğin yaşamış olduğu sosyal çevredir. Kırsal kesimden gelen

erkeklerin görüşlerinde birçok benzerlikler vardır. Hepsi askerliğin kutsal bir görev olduğuna inanmaktadırlar. Bu görevi yapmayan erkeklerin adam olamayacağı ve toplum tarafından dışlanacağı görüşü vardır. Bu genellemeler bazı istisnai durumları da içermektedir. Şöyle ki; kırsal kesimde yaşayıp büyük şehirde üniversite okumuş erkeklerde bu görüş yoktur. Fakat kırsal kesimde yaşayıp küçük bir şehirde, üniversite okuyan erkeklerde bu görüşler vardır.

Askerlik hizmetini, erkekler bir geçiş ve dönüm noktası olarak görmektedirler. Askerliği, deneyim ve sınanma yeri olarak kavrayan erkekler, hayatlarında bu noktayı sıfırlama noktası olarak görmektedirler. Yani askerlik öncesi kendilerini çocuk, askerlik sonrası genç ve büyümüş bir erkek olarak tarif etmektedirler. Erkek ne kadar çok deneyim ve tecrübe kazanırsa, toplumun kendinden beklediği cinsiyet kalıplarına o kadar uygun hale gelmektedirler. Bu kalıbın temelinde, erkek ne kadar çok hane dışında deneyim ve tecrübe kazanırsa, hanesini o kadar iyi koruyacağına ve daha iyi geçindireceğine inanılmaktadır. Anlattıkları askerlik deneyimlerinden de bu sonucu çıkartabilmekteyiz. Askerlik sayesinde birçok erkek, evinden uzak yerlerle tanışıyor ve dış dünyayı tecrübe ediyor.

Askerlik, erkeklere birçok sıkıntı, zorluk, imkânsızlık ve eziyet yaşamasına neden olduğu için burada olgunlaşarak, bedensel ve duygusal

dayanma gücünü geliştirmektedirler. Kısaca genç erkekler, askerlikte yaşadıkları ve aldıkları eğitimler ile dayanma güçlerini ve kapasitelerini arttırmaktadırlar.

Birçok genç erkek, askerlik hizmeti ile erkekler dünyasına giriyor, burada kurduğu ilişki kalıplarıyla yaşadığı deneyim, üslup ve tarzı diğer genç erkekler ile paylaşarak, deneyim alışverişi yapıyorlar. Baba – oğul, patron – çalışan, öğrenci – hoca gibi çeşitli hiyerarşik mekanizmaların içinde erkek kendisine en uygun modeli buluyor. Connel’in söylediği gibi “Farklı erkeklik biçimleri arasındaki etkileşim, ataerkil bir toplumsal düzenin işleyiş biçiminin ayrılmaz bir parçasıdır.”¹⁶⁵ Genç erkekler, askerde çeşitli erkeklik modelleri görmekte ve hangi modelinin diğerinden üstün olduğunu gözlemleyerek kendisine model almaktadır.

Genç erkekler askerlik örgütlenmesi içinde aldığı bütün eğitimlerde, yüceltilerek anlatılan kahramanlık hikâyelerini de iyi şeylerin erkeksi, değersiz, kötü olan şeylerin ise kadınsı olduğu aşılانmaktadır. Çünkü askerlik eğitimlerinde zayıflık, duygusallık gibi özelliklerin askerlerin gelişmesine engel olduğu için bunların öncelikle kötü bir şey olduğu öğretilmektedir. Bunu da kadınsılık ile özdeşleştirerek, erkekleri hem motive

¹⁶⁵ R. W. Connel, Toplumsal Cinsiyet ve İktidar, çev. Yavuz Alogan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998, s245

hem de gururlandırarak bu zaafılardan kurtulması sağlanmaktadır. Kısaca askerlik, toplumda ki ataerkillik değerlerini güçlendirmektedir.

Erkekler, askerde bedenini terbiye ederek dövüşmeyi ve silah kullanmayı öğreniyor ve buna dair bilgilerini deneyimleyerek geliştiriyor. Çocukken toplum tarafından, aslanım diye sevilen genç erkekler, askerde sadece vatan, millet, devlet için savaşılmayacağını, ailesinin, karısının, kızının, ablasının, kardeşinin namusu için herkesle savaşacağını öğreniyor. Erkekler, askerlikte aile reisliğine hazırlanmaktadır. Tabi bu bütün erkekler için geçerli olan bir durum değildir. Genç erkeklerin büyük çoğunluğu, askerlik sonrası ailesinin bir çeşit askeri olmaktadır. Ailesini ömür boyu korumak ve kollamak için nöbet tutan, gerektiğinde intikam almak gibi görevleri yerine getiren bir asker olmaktadır.

Erkekler, yeri geldiğinde altta kalmayı, hiyerarşik yapıda ki yerini kabul etmesini ve gereğini yerine getirmesini öğrenmektedir. Toplumsaldaki ataerkil sistemde kadınlar en altta görülür. Ama askerlikte ise erkekler, kadınların toplumsal sistemde yaşadıkları tabakalaşmanın aynısını kendi aralarında yaşamaktadırlar. Kadın – erkek arasında yaşanan cinsiyetçi ilişkinin aynısı, askerlikte erkekler arasında yaşanmaktadır. Erkekler, güçlü olana tabi olarak, onun otoritesine ve iktidarına itaat etmektedirler. Askerde öğrenilen itaat, gündelik yaşamda gerçekleşen şiddetin meşrulaşmasını,

görev olarak kabul edilmesini ve süreklileşmesini sağlıyor. Erkekler, askerlik öncesi öğrenmiş olduğu erkeklik modelleriyle, askerde öğrendiği yeni erkeklik mekanizmaları harmanlayarak, kendilerine uygulanan yöntemleri başkalarına karşı uygulayarak, iktidarlarını güçlendirmektedirler. Askerlikte öğrendikleri hiyerarşi örgütlenmesini, sivil hayatta aynı şekilde uygulamaktadırlar. Kendi aralarında, askerlik yapanları en üst kesime yapmayanları en alt tabakaya koymaktadırlar. Askerlik sonrası sivil yaşamda ki hiyerarşi mekanizması tekrar tasarlanmaktadır. Askerlik yapanlar kendi arasında bir sıralama oluşturarak ona göre konumlarını belirlemektedirler. Önce ki gidenler sonra ki gidenler üzerinde bir iktidar gücüne sahip olduklarına inanmaktadırlar.

Genç erkek, yeni toplumsal görevlerini kabul ederek, bu görevlere uygun disiplin kalıbına girmektedir. Kanunlar ile meşrulaştırılan iktidar ve otorite, idari bir kurmay tarafından uygulanarak egemenliğe karşı gelecek olan kuvvetler ortadan kaldırılıyor, yani davranışlar olabildiğince törpülenerek yazılı kanuna uygun hale getiriliyor. Otoritenin yaratmış olduğu iktidar gücü, öyle sert ve sorgulanamaz ki genç erkeklere nizamiyeden girerken söylenen “mantığını kapıda bırak” sözü belleklerine kazınmaktadır. Otoritenin gücü öyle sert oluyor ki genç erkeklerin akılları donuyor ve düşünemez bir hale geliyorlar. Böylece erkeklerin üretici gücü

arttırılırken, toplumun normlarına riayet etmesi ve itaatsizlik yapmaması sağlanmış oluyor.

Tüm bu görevleri öğrenirken, erkekler kendi sınırlarını zorlayarak, hırslarını, sinirlerini, intikam duygularını bastırmayı öğreniyorlar. Sindirilen varlıkları ile yüzleşen erkekler, zayıflarını, korkularını ve dolayısıyla şiddetini büyütüyor. Çocukluktan beri öğretilen erkeklik rollerinde, ağlamaması, duygularını gizlemesi, gözyaşlarını göstermemesi gerekmektedir. Sünnetinde yaşadığı ilk büyük darbeyi ağlamayarak, gizleyen erkek, kavga ederken gözyaşlarını göstermeyen, unutan genç erkek, yerin dibine girmemek için ağlamayı unutmaktadır. Toplumda yaşadığı bu ağır baskı sonucu, kendinde var olan bir rahatlama duyguna ket vurarak, yok eden erkek, artık olması gereken kalıbın rollerini üstlenmiş biri olarak yaşamına devam etmektedir. Çünkü artık “**erkek – adam**” oldu.

KAYNAKÇA

- Adams, T. E., Ellis, C., & Bochner, A. P. (2011). Autoethnography: An Overview. *Qualitative Social Research*, 12(1).
- Aksu, B. (2005). Kadınların Sınıfı - Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Allen, G. (1994). *Modern Sports and Cultural Imperialism*. New York: Columbai University.
- Altınay , A., & Bora, T. (2002). Ordu, militarizm ve milliyetçilik - Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Altınay, A. (2013). *Vatan, Millet, Kadınlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Anderson, B. (2004). *Hayali Cemaatler (Imagined Communities)* çev. İskender Savaşır. İstanbul: Metis Yayınları.
- Andrew, H. (2011). *Siyasi İdeolojiler (Political Ideologies, An Introduction)* çev. Ahmet Kemal Bayram . Ankara: Adres Yayınları.
- Aydın, S. (2009). *Türk Kimliğinin Yaratılması ve Ulusal Kimlik Sorunu Üzerine - Terzinin Biçtiği Bedene Uymazsa*. İstanbul: Maki Basın Yayın.

Balandier, G. (2010). Siyasal Antropoloji (political Anthropology) çev.

Devrim Çetinkasap . İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Barnard, F. (1983). National Culture and Political Legitimacy. Pennsylvania .

Başkanlığı, M. S. (1927). Askerlik Kanunu. Ankara.

Billih, M. (1995). Banal Nationalism. Londra: Sage Publication.

Bröckling, U. (2001). Disiplin Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi

(Disziplin Soziologie und Geschichte militarischer

Gehorsamsproduktion) çev. Veysel Atayman . İstanbul: Ayrıntı

Yayınları.

Canetti, E. (2010). Kitle ve İktidar (Masse und Macht) çev. Gülşat Aygen .

İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Charles, M. (2000). The Post Modern Military. Oxford University Press, 17.

Çeçen , A. (1999). Türkiye Cumhuriyeti Ulus Devleti. İstanbul : Fark

Yayınları.

Çeçen, A. (2007). Türkiye Cumhuriyeti Ulus Devleti. Ankara: Fark Yayınları.

D. Smith, A. (1996). Nationalism and the Historians . Londra.

D. Smith, A. (1999). Milli Kimlik (National Identity) çev. Bahadır Sina Şener .

İstanbul: İletişimi Yayınları.

Davis, N. Y. (1997). Cinsiyet ve Millet (Gender And Nation) çev. Ayşin Bektaş . İstanbul: İletişim Yayınları.

Delaney, C. (2009). çev. Aksu Bora/ Selda Somuncuoğlu Tohum Ve Toprak - Türk Köy Toplumunda Cinsiyet ve Kozmoloji (The Seed and the Soil Gender and Cosmology in Turkish Village Society). İstanbul: İletişim Yayınları.

Denquin, J. M. (1992). Science Politique. Paris: Presses Universitaires.

Douglas, M. (2007). Saflık ve Tehlike Kirlilik ve Tabu Kavramlarının Bir Çözümlemesi - Kirlilik ve Tabu Kavramlarının Bir Çözümlemesi (Purity and Danger) çev. Emine Ayhan. İstanbul: Metis Yayınları.

Dökmen, Z. Y. (2004). Toplumsal Cinsiyet (Sosyal Psikolojik Açıklamalar). İstanbul: Remzi Kitapevi.

Elias , N. (2013). Uygarlık Süreci Cilt 1- Batılı Dünyevi Üst Tabakaların Davranışlarındaki Değişmeler (Über den Prozess der Zivilisation Erster Band Wandlungen des Verhaltens in den weltlichen Oberschichten des Abendlandes) çev. Ender Ateşman . İstanbul: İletişim Yayınları.

Elias, N. (1969). Der Prozess der Zivilisation. 2, 324-327.

Erendil, M. (1990). Devlet'in Kavram ve Kapsamı. Ankara: Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Yayınları.

Ernest, G. (2008). Uluslar ve Ulusçuluk (Nations and Nationalism) çev. Günay Göksu Özdoğan/ Büşra Ersanlı Behar . İstanbul: Hil Yayınları.

Foucault, M. (1978). Dispositive der Macht. Berlin, 82-83.

Foucault, M. (1995). Die Maschen der Macht.

Geertz, C. (2010). Kùltürlerin Yorumlanması (The Interpretation of Cultures) çev. Hakan Gür. Ankara: Dost Kitap Evi Yayınları.

Geyer, M. (1995). Eine Kriegsgeschichte, die vom Tod spricht. Frankfurt: Studien zur Geschichte der Neuzeit .

Gökçen, S. (1996). Atatürkle Bir Ömür, (haz: Oktay Verel). İstanbul: Altın Kitapları.

Göle, N. (2000). Modern Mahrem. İstanbul: Metis Yayınları.

Halid, C. (28 Mayıs 1913). Birkaç Söz. İdman, No: 1 s1.

Hamza, E. (1992). Atatürk ve Milliyetçilik. İstanbul: Atatürk Kùltür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma.

Hans, K. (1950). Romanticism and the Rise of German Nationalism. Cambridge: The Review of Politics.

Hobsbawm, E. (2006). Milletler ve Milliyetçilik (Nations and Nationalism) çev. Osman Akınay . İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

İlhan, S. (1989). Askerliğin Kültürümüzdeki Yeri. Erdem, 5(14).

İnalcık, H. (1964). Osmanlı Devrinde Türk Ordusu. Türk Kültürü, 2(22).

İnan, A. (1930). Askerlik Vazifesi. İstanbul: Devlet Matbaası.

İnsel, A., & Bayramoğlu, A. (2009). Bir Zümre, Bir Parti: Türkiye'de Ordu. İstanbul : Birikim Yayınları.

Ishay, M. (1995). Introduction, 8.

Kadeurie, E. (1994). Nationalism. Oxford.

Kayalı, K. (2012). Ordu ve Siyaset. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kimmel, M., & Messner, M. (2001). Introduction Men's Lives. Boston: Allyn and Bacon.

Lowe, B. (1978). Sports and International Relations. Champaign: Published by Stipes Pub Llc.

Marshall, G. (2003). Sosyoloji Sözlüğü (A Dictionary of Sociology) çev. Osman Akınhay/ Derya Kömürcü . Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

- Nispet , R., & Bottomore, T. (2014). Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi (A History Of Sociological Analysis) çev. Aydın Uğur/ Mete Tuncay . Ankara: Ayraç Yayınları.
- Oestreichs, G. (1987). Sozialdisziplinierung in der Frühen Neuzeit. Zeitschrift für historische Forschung, 272-274.
- Özkırımlı, U. (1999). Milliyetçilik Kuramları. İstanbul : Sarmal Yayınevi.
- Pearson, K. A. (2000). Kusursuz Nihilist (An Introduction to Nietzsche as Political Thinker The Perfect Nihilist) çev. Cem Soydemir . İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Pierce, J. E. (2003). Bir Türk Köyünde Yaşam (Life in a Turkish Village) çev. Zeycan Sarıhanoglu . İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Pınar , M. (2008). En Beyaz Çamaşırları En Ucuza Kim Yıkar? Reklam, Toplum Cinsiyet Kalıp Yargıları ve İktidar. Civilacademy, 6(3), 17-19.
- Poggi, G. (2007). Devlet, Doğası, Gelişimi ve Geleceği (Its Nature, Development, and Prospects) çev. Aysun Babacan . İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Porter, N. (2004). Methodology: Autoethnography. Florida: University of South Florida.

- Sancar, S. (2011). Erkeklik: İmkânsız İktidar. İstanbul: Metis Yayınları.
- Scott, J. (1995). Tahakküm ve Direniş Sanatları / Gizli Senaryolar
(Domination and Resistance / One World Archaeology) çev. Alev
Türkler . İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Selek, P. (2013). Sürüne Sürüne Erkek Olmak. İstanbul : İletişim Yayınları.
- Sırrı, S. (1913). Alman Jimnastikleri ve Yan. İstanbul: Selanik Matbaası.
- Sünbuloğlu, N. Y. (2013). Erkek Millet Asker Millet (Türkiye'de Militarizm,
Milliyetçilik, Erkek(lik)ler). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tillion, G. (2006). Harem ve Kuzenler (Le Harem et les Cousins) çev. Nükhet
Sirman, Şirin Tekeli . İstanbul: Metis Yayınları.
- Tom, N. (tarih yok). The Brek. Up Of Britian, 340.
- Türk, H. (2013). Hayali Kahramanlar Hakiki Erkekler - Çizgi Roman ve
Fotoromanda Erkeklik Temsilleri Üzerine Denemeler. İstanbul:
İletişim Yayınları.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi 1982 Anayasası. (tarih yok).
- (2.Dönem 33.Cilt 79 Birleşim s 385). Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt
Ceridesi. Ankara: TBMM.

Vagst, A. (1959). A History of Militarism: Romance and Realities of a Profession. New York: W. W. Norton & Company Inc.

Weber, M. (2001). The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism. Blackwell.

Weber, M. (2010). Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu (The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism) çev. Emir Aktan . Ankara: Alter Yayıncılık.

Wilkonson, P. (1969). Journal of Contemporary History. Cilt 4 Sayı 2 s 3-5.

Züecher, E. J. (2003). Devletin Silahlanması Ortadoğu'da ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik (1775- 1925). İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Zürcher, E. (Ekim, 2003). Devletin Silahlanması (Orta Doğu ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.